

Utbildningsdepartementet
103 33 Stockholm

2012-09-19
1 (10)
Dnr 60-2008:3014

Redovisning av uppdrag enligt förordning (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning läsåret 2011/12

(1 bilaga)

Enligt förordning (2008:793) om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning ska Skolverket senast den 1 oktober varje år med början 2010 lämna en redovisning till Regeringskansliet av omfattningen av försöksverksamheten och en utvärdering av den. Härmed redovisas omfattningen av försöksverksamheten avseende läsåret 2011/12 samt Skolverkets synpunkter och bedömning utifrån en externt genomförd utvärdering. Utvärderingen har genomförts av Förvaltningshögskolan vid Göteborgs universitet på Skolverkets uppdrag. I enlighet med förordningen har Skolverket i samband med utvärderingen samrått med Högskoleverket.

1. Bakgrund och tidigare utvärderingar

Bakgrund

Skolverket har på uppdrag av regeringen beviljat 18 skolor över landet med totalt 20 utbildningar att delta i försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning. Försöksverksamheten gäller utbildning som påbörjas under tiden 1 juli 2009–30 juni 2014. Syftet med spetsutbildningarna är enligt regeringen att ge elever från hela landet möjlighet till särskild fördjupning och breddning inom det ämne eller ämnesområde som spetsutbildningen är inriktad mot, utöver vad som får förekomma på det nationella program och den inriktning som närmast motsvarar spetsutbildningen. Utbildningen ska också göra det möjligt för en elev att vid sidan av sina gymnasiestudier läsa kurser vid ett universitet eller en högskola. De ämnesområden som spetsutbildningarna avser är matematik, naturvetenskap, samhällsvetenskap och humaniora. En förteckning över de skolor som deltar i försöksverksamheten återfinns i tabellen på sidan 5.

Tidigare redovisningar och utvärderingar

2010 års redovisning

I regeringsredovisningen från 2010, som också var den första, redovisades omfattningen av verksamheten och en utvärdering omfattande totalt nio skolor. Dessa tillhörde de tio skolor som godkändes i den första ansökningsomgången och som startade sina utbildningar hösten 2009 med undantag för den skola som inte startade sin utbildning på grund av för få sökande. I den andra ansökningsomgången beviljade Skolverket ytterligare tio utbildningar som startade hösten 2010. Därför redovisades inga siffror för dessa i 2010 års redovisning.

I 2010 års redovisning lyfte Skolverket fram några resultat och slutsatser utifrån den utvärdering som gjordes då. Skolverket poängterade att det var svårt att dra några tydliga slutsatser efter det första läsåret, bland annat eftersom samtliga skolor då inte deltog i utvärderingen.

Några positiva slutsatser var att elever och personal i huvudsak var mycket nöjda med utbildningen och kände entusiasm och engagemang inför det fortsatta arbetet. Skolorna var även generellt sett nöjda med sin urvalsprocess (till exempel prov, intervjuer m.m. som komplement till betygsurval) av elever.

Skolverket valde också att, med utgångspunkt i utvärderingens resultat, identifiera några tänkbara utvecklingsområden för försöksverksamheten. Utvärderingen visade att endast ett fåtal elever hade valt att flytta till annan ort för att gå en spetsutbildning. Det kunde också konstateras att flertalet spets elever kommer från en homogen grupp, som till största del utgörs av elever med svensk bakgrund och som kommer från en socioekonomiskt stark miljö. En annan slutsats var att det är osäkert på vilket sätt eleverna ”belönas” för att gå en ”svårare” gymnasieutbildning med tanke på hur meritpoängssystemet ser ut.

2011 års redovisning

Det framkom i 2011 års utvärdering, precis som 2010, att spets eleverna, vårdnadshavarna och skolpersonalen i huvudsak var mycket nöjda med utbildningen, bland annat för att de upplevde kvaliteten på utbildningen som hög och att lärarna var kunniga och stöttande. Även företrädare för huvudmännen och universitetspersonal uttryckte nöjdhet med spetsutbildningarna och såg positiva effekter av olika slag. Bland annat uttryckte företrädare för lärosäten sig positivt om de spets elever man hittills kommit i kontakt med under utbildningen. Företrädare för huvudmännen uttryckte att spetsutbildningarna hade en positiv effekt i form av att de studiemotiverade eleverna bidrog till att pedagogiken utvecklas, vilket spreds i lärarkollegiet.

Bilden av en snedrekrytering med koppling till socioekonomiska faktorer (svensk/utländsk bakgrund och föräldrarnas utbildningsnivå) som kunde iakttas i 2010 års utvärdering, bestod i 2011 års utvärdering.¹ Angående frågan om riksrekrytering visade 2011 års utvärdering återigen att endast ett fåtal elever hade flyttat till en annan ort för att gå en spetsutbildning. Skolors och huvudmäns svårigheter att nå ut med information utanför närområdet, bland annat av ekonomiska skäl, kan ha ett samband med detta. Ett ytterligare resultat var att söktrycket var lågt på flera av utbildningarna och många skolor hade inte lyckats fylla sina klasser. Som utvärderingen då konstaterade ledde ibland det låga söktrycket till att elever antogs till en spetsutbildning trots att dessa elevers önskan i första hand inte var att gå just en spetsutbildning utan istället till exempel komma in på en populär skola.

I utvärderingen framkom även att det rådde en viss ”tolkningsflexibilitet” när det gäller vad en spetsutbildning är och till vilka den bör rikta sig. Skolpersonal, elever och lärosätesföreträdare betonade ofta idén att spetsutbildningarna ska fånga upp och utveckla spets elevernas eget intresse för ett ämnesområde snarare än ”talang” och fallenhet. Utvärderingen visade också att det låga söktrycket tycks ha bidragit till att elever ibland antagits som inte nödvändigtvis hade särskilt intresse eller särskild fallenhet för utbildningen.

Skolverket bedömde avslutningsvis att myndigheten inte skulle ge några mer konkreta rekommendationer med anledning av resultaten i 2010 och 2011 års utvärderingar utan att det kunde vara mer lämpligt i samband med de slutliga redovisningarna 2013 och 2014.

2. Några utgångspunkter för 2012 års utvärdering

I uppdraget till Förvaltningshögskolan vid Göteborgs universitet angavs, i enlighet med 2011 års regeringsredovisning, att årets utvärdering främst skulle vara summativ. Med det menas att den skulle ge en samlad bild av spetsutbildningarna i de tio skolor som startade utbildning 2009. Årets utvärdering är nämligen den första som

¹ Kommentar: Årets utvärdering sätter dock denna bild i relation till hur det ser ut på nationell nivå för SP- och NV-programmen. Se sid 8 i regeringsredovisningen.

kan ge en någorlunda samlad bild av hur spetsutbildningarna fungerat under tre år eftersom det nu finns elever som slutfört sin spetsutbildning och som går ut gymnasieskolan. Därför bedömde Skolverket det som rimligt att göra denna avgränsning. Utvärderingen skulle också ge en förståelse av utbildningarnas hittills vunna erfarenheter av till exempel innehåll, arbetsmetoder, samverkan med högskolan. Dessutom skulle utvärderingen belysa om de senaste förändringarna i gymnasieskolan har påverkat spetsutbildningarna i något avseende. Det sistnämnda området bedömdes intressant eftersom synpunkter kring detta framkom i förra utvärderingen från skolpersonal. Till skillnad mot föregående utvärderingar ingår inte föräldrar eller huvudmän denna gång i utvärderingen eftersom fokus i första hand ligger på de elever som nu gått ut en spetsutbildning. Däremot omfattar utvärderingen lärosätetsföreträdare i större utsträckning än tidigare eftersom utvärderingen skulle ge en tydligare bild av hur samverkan mellan gymnasieskola och lärosäte fungerat i olika avseenden under tre år.

Sammanfattningsvis angavs följande huvudfrågeställningar för utvärderarna att besvara:

- Hur ser omfattningen av försöksverksamheten ut för samtliga årsintagningar?
- Hur ser elevernas prestationer och kunskapsutveckling ut för elever i årskurs 3?
- Hur ser utbildningens kvalitet ut?
- Hur fungerar samverkan med universitet och högskola?
- Hur har gymnasiereformen eventuellt påverkat förutsättningarna att bedriva spetsutbildningarna?
- Vilka attityder har eleverna i årskurs 3 till spetsutbildningen och hur ser deras framtidsplaner ut?

I utvärderingsrapporten redogörs för det underlag i form av statistik, enkäter, intervjuer och annat material som använts av utvärderarna för att besvara frågeställningarna.

3. Omfattningen av försöksverksamheten

Totalt 18 skolor bedriver en spetsutbildning inom försöksverksamheten. I tabellen nedan redovisas en översikt över skolorna och deras spetsområde samt antal elever per skola i alla årskurser. Siffrorna avser våren 2012 och är hämtade ur utvärderingsrapporten (tabell 2.2).

Skola, ort	Spetsinriktning	Flickor (i procent)	Pojkar (i procent)	Antal elever
Danderyds gymnasium Danderyd	Matematik	16	84	43
Ehrensårdska gymnasiet Karlskrona	Naturvetenskap, matematik	48	52	44
Europaskolan Strängnäs	Scienceprogrammet (naturvetenskap)	37	63	37
Folkungaskolan Linköping	Hållbar utveckling (samhällsvetenskap)	62	38	27
Fässbergsgymnasiet Mölnadal	Samhällsvetenskap – humaniora individ och samtidskultur	65	35	16
Globala gymnasiet Stockholm	Samhällsvetenskap – global inriktning	70	30	84
Gullmarsgymnasiet Lysekil	Marinbiologi	53	47	42
Hvitfeldtska gymnasiet Göteborg	Naturvetenskap, matematik	35	65	33
Härnösands gymnasium Härnösand	Biomedicin	40	60	39
Katedralskolan Lund	Historia	33	67	76
Katedralskolan Lund	Moderna språk, profil litteratur och film	82	18	21
Katedralskolan Uppsala	Språk – Classe Française	69	31	13
Katedralskolan Uppsala	Bioteknik	57	43	43
Luleå gymnasieskola Luleå	Naturvetenskap, matematik	39	61	57
Polhemsskolan Lund	Fysik	25	75	55
Sven Eriksons gymnasium Borås	Entreprenörskap (samhällsvetenskap)	69	31	42
Tumba gymnasium Botkyrka	Finansprogrammet – FINEK (samhällsvetenskap)	60	40	44
Vasaskolan Gävle	Humaniora	83	17	43
Viktor Rydbergs gymnasium Djursholm	Samhällsvetenskap med inriktning på engelska	76	24	42
Älvkulle gymnasiet Karlstad	Forskar-NA	52	48	18
	Totalt	54 %	46 %	819

Kommentar till tabellen och övrig statistik om omfattningen

Totalt läste 819 elever en spetsutbildning inom försöksverksamheten enligt den statistik som utvärderarna samlade in under våren 2012. Siffrorna anges med reservation för förändringar på grund av studieavbrott eller byten efter det att statistiken samlades in.² Könsfördelningen är totalt sett relativt jämn. Liksom tidigare utvärderingar visar dock statistiken att det är fler pojkar än flickor som väljer matematiska och naturvetenskapliga utbildningar medan det är vanligt att flickorna dominerar på samhällsvetenskapliga och humanistiska utbildningar. Enligt de uppgifter utvärderarna samlat in är det totalt 128 elever som avbrutit sina studier på en spetsutbildning under de tre år försöksverksamheten pågått. Det motsvarar cirka 15 procent av det totala elevantalet. Uppgifterna om antalet avbrott eller byten är dock osäkra vilket diskuteras av utvärderarna i kommentaren till tabell 2.1. I uppgifterna kan det till exempel ingå elever som bytt utbildning direkt i samband med terminsstart. Som en jämförelse kan nämnas att cirka 12 procent av eleverna i Sverige (nybörjare år 1, 2009) på naturvetenskaps- och samhällsvetenskapsprogrammen bytt utbildning eller gjort studieavbrott mellan första och tredje studieåret.³ Detta indikerar att avbrott och byten från spetsklasserna inte skiljer sig i någon större omfattning från hur det har sett ut nationellt för närliggande program. Underlaget från skolorna när det gäller studieavbrott och byten på spetsutbildningarna är dock osäkert. Därför bedömer Skolverket att det är svårt att i nuläget dra några generella slutsatser om hur genomströmningen ser ut i jämförelse med den nationella bilden.

Mer information om skolor, utbildningar och elever återfinns i utvärderingsrapporten, bland annat tabeller som beskriver antal elever som flyttat eller pendlar, siffror angående socioekonomiska faktorer samt antal elever i de olika årskurserna.

4. Skolverkets bedömning utifrån utvärderingen

Skolverket vill i samband med redovisningen lyfta fram några synpunkter och slutsatser utifrån utvärderingen, bland annat med tanke på en eventuell permanentning av försöksverksamheten.

Därutöver presenterar utvärderarna en del egna slutsatser i rapporten. Skolverket avstår från att i detta skede lämna några rekommendationer om förändring av försöksverksamheten utan bedömer, liksom i 2011 års redovisning, att det kan vänta till de slutliga utvärderingarna 2013 och 2014.

² Skälet till att Skolverket i redovisningen använder uppgifter från skolorna insamlade under våren 2012 i stället för inrapporterad statistik är för att kunna ge en så färsk bild av omfattningen som möjligt. Antalet elever är inte så stort inom försöksverksamheten och insamlandet har möjliggjorts av den direkta kontakt utvärderarna haft med skolorna. Utvärderarna använder dock nationell statistik i några andra avseenden i rapporten. Den nationellt insamlade statistiken bygger på skolornas rapportering i oktober 2011.

³ Skolverket (2012) *Skolor och elever i gymnasieskolan läsåret 2011/12, tabell 7 B*, Stockholm, Skolverket.

Synpunkter och slutsatser utifrån spetsutbildningarnas tredje år

Skolverket kan inledningsvis dra slutsatsen att flera resultat (till exempel nöjdhet och begränsad riksrekrytering) från de tidigare utvärderingarna bekräftas i årets utvärdering. Mer om resultaten återfinns i utvärderingsrapporten.

Utbildningens kvalitet

Fortsatt stor nöjdhet

Skolverket konstaterar att den tydliga bild av stor nöjdhet, som kunnat iakttas i tidigare utvärderingar bland elever, skolpersonal och lärosätesföreträdare, bekräftas även i årets utvärdering. De elever som nu lämnat sin utbildning är generellt nöjda med undervisningens kvalitet, särskilt med sina lärare. De flesta eleverna skulle rekommendera en spetsutbildning till sina vänner och upplever att de fått en god förberedelse inför högskolestudier. De upplever också generellt att de fått den bredd och det djup som de förväntat sig men också utmanats i undervisningen. Utvärderingen visar dock att det finns skillnader mellan utbildningarna i nöjdhet när det gäller möjligheten att fördjupa sig.

Inga större förändringar av utbildningarna

Utvärderingen visar att skolorna inte genomfört några större förändringar i utbildningarnas upplägg, innehåll och arbetsätt. Det handlar mer om smärre anpassningar. Skolorna anser att upplägg, innehåll och arbetsätt generellt fungerar bra och man kan inte heller i utvärderingen iakttä något missnöje bland eleverna angående det. Spetsutbildningarna bedrivs i en generellt högre takt jämfört med vanliga gymnasieutbildningar och med ambitiösa och engagerade lärare.

Studiedeltagande och studieprestationer

Fortsatt lågt söktryck på många utbildningar

Skolverket konstaterar att det generellt låga söktrycket till spetsutbildningarna består även i denna utvärdering. Enligt utvärderingen är det dock varken någon försämring eller förbättring om man ser till trenden. Förklaringar som tagits upp i de tidigare utvärderingarna, bland annat svårighet för huvudmän och skolor att nå ut med information och avsaknande av en ”tradition” när det gäller spetsutbildningar inom dessa områden, återkommer. Bland skolpersonal återkommer synpunkterna om att det är osäkert hur eleverna belönas för att ha gått en spetsutbildning och vad det innebär för möjligheterna att rekrytera elever. Spetsutbildningarna påverkas förstås också av de sjunkande elevkullarna och den ökande konkurrens om eleverna som Skolverket belyst bland annat i rapporten ”Konkurrensen om eleverna”.⁴ Det finns en mångfald av utbildningsvägar att välja mellan vilket gör det svårt för spetsutbildningarna att synas på marknaden.

Fortsatt begränsad riksrekrytering

Skolverket konstaterar att det fortfarande är en begränsad andel av eleverna som valt att flytta eller veckopendla för att läsa en spetsutbildning. Utvärderingen visar

⁴ Skolverket 2010, *Konkurrensen om eleverna – Kommunernas hantering av minskande gymnasiekullar och en växande skolmarknad*, Rapport 346.

att cirka 18 procent av eleverna har flyttat eller veckopendlar. Det finns dock några skolor som har en högre andel elever som flyttat för att gå utbildningen. Gemensamt för de skolorna är bland annat att de har en lång tradition av att ta emot elever från andra delar av landet men också att de lyckas lösa boendet för eleverna. Spets-elevernas pendlingsmönster överensstämmer i övrigt med den tendens till ökad rörlighet som Skolverket kunnat iaktta under de senaste åren och som beskrivs i rapporten ”Skolmarknadens geografi”.⁵ Många spets elever dagpendlar över kommungränserna för att gå sin utbildning.

Spets eleverna presterar bra i spetsämnen

Skolverket konstaterar att spets eleverna generellt presterar bra på sin utbildning, åtminstone i de kurser som undersökts av utvärderarna. Till exempel är andelen höga betyg (VG och MVG) för spets eleverna generellt högre än för de jämförelseklasser som undersökts. Andelen MVG är i de undersökta fördjupningskurserna också något högre hos spets eleverna än bland de elever som man jämfört med. Här finns dock skillnader mellan olika skolor som är värda att notera. Skolverket anser att man bör väga in de högre krav som ställs på spets eleverna. De läser kurser i betydligt snabbare takt och eleverna ska vid sidan av de ordinarie studierna i många fall hinna med högskolestudier och andra högskoleaktiviteter som vanliga gymnasieelever oftast inte berörs av. Utvärderingsrapporten tar heller inte upp kunskapsutvecklingen och resultaten i de särskilda specialiserings- och breddningskurser inom spets ämnena som eleverna läser till skillnad mot andra gymnasieelever. Årets utvärdering visar dessutom att spets eleverna, åtminstone i den mån lärosätesrepresentanterna kan bedöma, tycks klara högskolestudierna väl och kan tillgodogöra sig kunskaperna de fått där. Mot den bakgrunden menar Skolverket att det är positivt, om än kanske förväntat, att eleverna presterat på hög nivå i de kurser som undersökts i utvärderingen.

Elevernas socioekonomiska bakgrund

Bilden av spets elevernas socioekonomiska bakgrund är densamma som visat sig i tidigare utvärderingar. Denna gång har dock spets elevernas bakgrund jämförts med hur det ser ut på nationell nivå för elever på naturvetenskapsprogrammet och samhällsvetenskapsprogrammet. Den bild som då framträder är att det inte finns några större skillnader totalt sett mellan spets eleverna och elever nationellt, även om det enligt utvärderingen finns skillnader för vissa utbildningar och i vissa avseenden. Därför bedömer nu Skolverket att det kan vara tveksamt att tala om en ”snedrekrytering” i bemärkelsen att spets utbildningarna som helhet skulle avvika radikalt från den nationella bilden.

Samverkan med högskolan

Dilemma med högskolekurser inom spets utbildning

Skolverket bedömer att frågan om vilken form högskolestudier och högskolesamverkan ska ha på spets utbildningarna blir viktig att fortsätta följa och analysera.

⁵ Skolverket 2011, *Skolmarknadens geografi – Om gymnasieelevers pendling på lokala och regionala skolmarknader*.

Utvärderingen visar i princip att alla elever erbjudits att läsa högskolekurser och att cirka 60 procent i någon form läst en högskolekurs. Flertalet elever upplever också att studierna varit givande. Samtidigt visar utvärderingen att lärosätesföreträdare och även många inom skolpersonalen är tveksamma eller negativa till att elever ska ges möjlighet att läsa regelrätta högskolekurser vid sidan av gymnasiestudierna. Som skäl till denna uppfattning anges bland annat att eleverna inte belönas för sina ansträngningar genom att läsa kurser som de får svårt att tillgodoräkna sig i framtiden.

Många elever har läst in den större delen av sina gymnasiestudier på två och ett halvt år och ägnat större delen av sista terminen till högre studier. Utvärderingen visar att det ställs stora krav på en bra organisation för att få högskolestudierna att fungera praktiskt och att eleverna får lägga mycket tid på dessa med osäker belöning. Formen och omfattningen på högskolestudierna skiljer sig också tydligt åt mellan de olika utbildningarna och det uttrycks osäkerhet och tvekan om spetsleverna verkligen belönas för att de läser poänggivande kurser.

Under året har också regelverket för antagning av studenter till högskolestudier aktualiserats. Eftersom antagningen normalt bygger på avslutade gymnasiestudier är det inte självklart hur det ska vara möjligt för eleverna på spetsutbildningarna att läsa kurser vid universitet eller högskola. I samarbete med Högskoleverket har Skolverket därför utarbetat och publicerat en promemoria om gymnasieelevers möjligheter att läsa högskolekurser.⁶ Skolverket bedömer dock att det behövs ett bättre underlag om hur elever, lärosäten och skolor tycker att samarbetet fungerar. Det kan ske förändringar och anpassningar som ändrar bilden som ges i denna utvärdering. Skolverket bedömer redan nu att det är viktigt att överväga former för samverkan med högskola om försöksverksamheten ska permanentas.

Gymnasiereformens påverkan på spetsutbildningarna

Reformen tycks ha haft begränsad påverkan

Skolverket konstaterar att gymnasiereformen inte i någon högre utsträckning påverkat förutsättningarna att bedriva spetsutbildning, åtminstone inte enligt skolpersonalen. En viss oro finns dock för att reformen begränsar elevernas valmöjligheter då spetsutbildningarna inte längre är specialutformade program utan fortsätter antingen som särskilda varianter eller inom nationella program och nationella inriktningar beroende på huvudmannens önskemål. Det är svårt att veta om de nya nationella utbildningsvägar som skapats i och med reformen påverkat söktrycket till spetsutbildningarna. Skolverket anser att det är lämpligt att fortsätta följa reformens eventuella påverkan på spetsutbildningarna, bland annat för att få underlag för vilken den bästa formen kan vara för att bedriva spetsutbildning om försöksverksamheten permanentas.

⁶ Promemorian finns tillgänglig på följande webbadress: <http://www.skolverket.se/forskola-och-skola/gymnasieutbildning/2.3053>

Attityder och framtidsplaner*Fortsatta högskolestudier men inte självklart inom spetsområdet*

De elever som nu lämnat en spetsutbildning är, enligt utvärderingen, generellt sett mycket positiva till den utbildning de fått. Skolverket konstaterar att i princip alla elever (98 procent av de som besvarade enkäten) som nu lämnar en spetsutbildning tänker sig att studera vidare inom högskolan. Det kan jämföras med att 84 procent av alla elever i årskurs 3 läsåret 2011/12 på naturvetenskapsprogrammet och samhällsvetenskapsprogrammet i Sverige enligt en studie från Statistiska centralbyrån har planer på att studera på högskolan inom de närmaste tre åren.⁷ Tre fjärdedelar av spets eleverna anger också att de sökt en högskoleutbildning till hösten 2012.

Resultatet är inte förvånande när det gäller spets eleverna och denna inställning kunde iakttagas redan i den första utvärderingen av försöksverksamheten. Intressant är dock att endast 33 procent anger att de nog kommer att läsa vidare inom spetsområdet. Utvärderingen ger dock inga indikationer på att det skulle bero på att eleverna avskräckts av den utbildning de läst utan snarare visar enkätsvaren att de upplever sig haft en generell nytta av spetsstudierna.

Anna Ekström
Generaldirektör

Johan Linder
Undervisningsråd

I ärendets slutliga handläggning har Camilla Asp, Ragnar Eliasson, Ann Charlotte Gunnarson, Tommy Lagergren, Ulrika Lindén, Eva Lindgren, Staffan Lundh samt Helén Ängmo i Skolverkets ledningsgrupp deltagit.

Bilaga

Rapport: ” En utvärdering av försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar 2011/12”

⁷ Statistiska centralbyrån 2012, Gymnasieungdomars studieintresse läsåret 2011/12, Temarapport 2012:3. *Kommentar:* Enligt SCB:s rapport hade 91 procent av alla elever på NV-programmet och 77 procent av eleverna på SP-programmet planer på att studera vidare inom tre år.

En utvärdering av försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar 2011/12

Kerstin Bartholdsson, Pär Bendz och Hanna Sofia Johansson
Förvaltningshögskolan
Göteborgs universitet

En utvärdering av försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar 2011/12

© Kerstin Bartholdsson, Pär Bendz och Hanna Sofia Johansson
Förvaltningshögskolan
Göteborgs universitet
E-post: Kerstin.Bartholdsson@spa.gu.se

Kontaktperson
Johan Linder
E-post: Johan.Linder@skolverket.se
Skolverket, 106 20 Stockholm

Förord

Skolverket har beviljat 18 gymnasieskolor att bedriva spetsutbildning inom områdena matematik, naturvetenskap, samhällsvetenskap eller humaniora under en försöksperiod. Motivet är att ungdomar med särskilda kunskaper och förmågor samt med stort intresse för ett ämne ska få utvecklas optimalt i stimulerande undervisningsmiljöer. Försöksverksamheten påbörjades höstterminen 2009 och utvärderas årligen. Den här utvärderingsrapporten avser läsåret 2011/12 och har fokus på erfarenheter och resultat från den första gruppen avgångselever. Dessutom undersöks utvecklingen av verksamheten.

Stort tack till alla elever som låtit sig intervjuas eller som besvarat våra enkäter. Tack också till all skolpersonal som arbetar med spetsutbildningen för att ni ställt upp på intervjuer och försett oss med allehanda uppgifter om verksamheten. Vi vill också tacka Skolverkets projektledare Johan Linder samt hans kollegor på Skolverket, Sandra Mardones Larsson, Torun Rudin och Sven Sundin, för gott bistånd.

Göteborg och Stockholm den 20 augusti 2012

Kerstin Bartholdsson, Pär Bendz och Hanna Sofia Johansson

Viktiga slutsatser

Programmen/skolorna:

- Möjligheten att rekrytera elever utifrån är beroende av bostadssituationen på orten.
- Söktrycket till flertalet spetsprogram är lågt.
- Två av de nio program som startade 2009 gör uppehåll i antagningen hösten 2012.
- Skolornas urvalsprocesser har inte kunnat prövas fullt ut på grund av det låga söktrycket.
- Gymnasiereformen (GY11) har inte nämnvärt påverkat möjligheten att bedriva spetsutbildning.

Eleverna:

- Är nöjda med utbildningen och sina engagerade och pedagogiska lärare.
- En stor andel av eleverna anser att de har talang för ämnet men tror att intresset är viktigare.
- Över hälften av spets eleverna har prövat att läsa högskolekurser under gymnasietiden.
- Nästan alla spets elever som slutar gymnasiet våren 2012 uppger att de kommer att fortsätta läsa på universitet eller högskola i framtiden, men inte nödvändigtvis inom spetsområdet.
- Spets eleverna har något högre betyg än elever i jämförbara klasser.

Skolpersonalen:

- Anser att eleverna är ambitiösa och intresserade.
- Tycker inte att det behöver göras några större justeringar i undervisningens innehåll, planering, upplägg eller organisation.

Samarbetet med lärosäten:

- Flera lärosäten har lång tradition av att samarbeta med gymnasieskolan.
- Samarbetet organiseras på olika sätt men alla elever har erbjudits att läsa högre kurser som i någon form kan ge högskolepoäng i framtiden.
- Utbudet av högre kurser varierar. Det förekommer att kurserna ges på gymnasieskolan men kan tenteras på universitet eller högskola alternativt att det är specialdesignade kurser, fristående kurser från ordinarie utbud eller programkurser.

Dilemman

- Alla spets elever vill inte läsa universitets- eller högskolekurser under gymnasietiden och för dessa elever kan upplägget att koncentrationsläsa de första åren på gymnasiet, för att i trean ägna sig åt universitets- eller högskolekurser, komma att innebära en ofrivillig sabbatstermin.
- Det är svårt att samordna gymnasiestudier med högskolestudier med avseende på behörighetskrav, schemaläggning och ansökningsförfarande.
- Det förekommer att såväl gymnasielärare som lärare på olika lärosäten är tveksamma till upplägget att eleverna ska läsa högre kurser under gymnasietiden.

Tabellförteckning

Tabell 2.1: Sökande, antagna (inklusive könsfördelning) vid antagningarna 2009, 2010 och 2011. Antal elever som avbrutit spetsstudierna för elevkullarna fram till april 2012. Könsfördelning per program bland samtliga elever april 2012.

Tabell 2.2: Antal elever som flyttat respektive pendlar, alla årskurser april 2012.

Tabell 2.3: Procentuella fördelningar över kön, respektive utländsk bakgrund, respektive moders utbildningsnivå, respektive faders utbildningsnivå. Elever som började spetsutbildning 2011 och nationella jämförelsegrupper. Uppgifter oktober 2011.

Tabell 2.4: Skolvisa andelar kvinnor, svenskfödda med svenskfödda föräldrar, elever med högutbildad mor respektive far. Elever som började spetsutbildning 2011. Uppgifter oktober 2011.

Tabell 3.1: Fördelning över grader av instämmande i påståendet *"Jag har inte fått tillräcklig möjlighet att fördjupa mig i spetsämnet."* (Procent)

Tabell 3.2: Fördelning över grader av instämmande i påståendet *"Lärarna i spetsämnet har anpassat sin undervisning till klassen på ett bra sätt."* (Procent)

Tabell 3.3: Fördelning av svar på frågan *"Hur stor talang har du för spetsämnet/ämnena skulle du vilja säga?"* (Procent)

Tabell 3.4: Fördelning av svar på frågan *"I vilken grad tycker du att du har fått använda och visa din talang i dina studier i spetsämnet/ämnena?"* (Procent)

Tabell 3.5: Fördelning över grader av instämmande i påståendet *"Under gymnasiet har jag kunnat gå framåt i spetsämnet (eller spetsämnena) så mycket som jag hade hoppats kunna göra."* (Procent)

Tabell 3.6: Fördelning av svar på frågan *"Hur har studietakten i spetsämnet/ämnena varit för dig under gymnasiet?"* (Procent)

Tabell 3.7: Fördelning av svar på frågan *"Hur har svårighetsgraden varit i spetsämnet/ämnena?"* (Procent)

Tabell 3.8: Fördelning över grader av instämmande i påståendet *"Jag tror inte mina studier i spetsämnet kommer att ha betydelse för mitt framtida yrkesliv."* (Procent)

Tabell 4.1: Tablå över kurser från vilka betygsuppgifter selekterats samt antalet selekterade betyg

Tabell 4.2: Betygsfördelning i den första kursen i spetsämnen, spetsklass elever respektive elever i jämförelseklasser. (Procent)

Tabell 4.3: Procentuell fördelning av elever i spetsklasser respektive i jämförelseklasser över betyg i såväl första kursen som den senare kursen (Procent)

Tabell 5.1: Antal elever i spetsklasserna som säger sig har erbjudits respektive läst högskolekurser under sin gymnasietid.

Tabell 6.1: Tablå över specificerade frågor och sammanfattade svar.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1. Utvärderingsuppdraget	1
1.2. Analytiskt ramverk.....	2
1.3. Datainsamling och genomförande	3
1.4. Rapportens disposition	5
2. Verksamhetens omfattning 2009–2012	6
2.1 Sökande och antagna, flyttning och pendling	6
2.2 Klassernas sammansättning vid antagningen 2011	12
3. Spetsutbildningarna ur elevperspektiv: erfarenheter och uppfattningar	17
3.1 Undervisningens kvalitet och lärarna ur elevernas perspektiv	17
3.2 Personliga förutsättningar.....	22
3.3 Elevers syn på prestationer och kunskapsutveckling	24
3.4 Elevers erfarenheter av att gå ett spetsprogram	29
3.5 Spets elevernas framtidsplaner.....	31
3.6 Sammanfattning	32
4. Skolpersonalens perspektiv – tre år av spetsutbildning.....	34
4.1 Elevernas kunskaps- och resultatutveckling	34
4.2 Arbetet i spetsklasserna.....	41
4.3 Effekter av gymnasiereformen	43
4.4 Dilemman som försöksverksamheten har aktualiserat	44
4.5 Sammanfattning.....	47
5. Samarbetet mellan spetsutbildningar och lärosäten	48
5.1 Samarbetets omfattning och organisation.....	48
5.2 Elevers och skolpersonals perspektiv på universitets- och högskolesamarbetet.....	55
5.3 Sammanfattning	59
6. Sammanfattning och viktiga slutsatser.....	60
6.1 Korta svar på utvärderingsfrågorna – aktörsperspektiv	60
6.2 Andra rön från utvärderingen – ett systemperspektiv.....	63
6.3 Huvudslutsatser.....	65
6.4 Förslag till riktlinjer för kommande utvärderingar	66

Källförteckning

Bilagor

- 1) Intervjuguide elever
- 2) Intervjuguide skolpersoner
- 3) Intervjuguide lärosätesrepresentanter
- 4) Elevenkät

1. Inledning

Tidigare utvärderingsrapporter för 2010 och 2011¹ gav ingående och detaljerade beskrivningar av försöket och av utbildningarna som startade i två omgångar 2009 och 2010. Då riktades fokus också på eleverna som började i årskurs 1 dessa år, bland annat på varför de var intresserade av spetsutbildningarna. Vi kommer vid olika tillfällen i denna rapport att hänvisa till dessa beskrivningar och redogörelser.

År 2012 har de elever som antogs till de nio första spetsutbildningarna 2009 avslutat sin gymnasieutbildning. Därmed riktas intresset här mot utfallet av deras studiegång och även mot erfarenheterna som skolpersonalen haft. Det sista året på utbildningarna har också varit det år då eleverna ska ha erbjudits att läsa universitets- eller högskolekurser inom sitt spetsområde. Hur detta utfallit för eleverna och i utbildningen är naturligtvis extra relevant att belysa i denna rapport.

Nu när några år har förflutit för försöksverksamheten är det också i denna rapport möjligt att på ett mer ingående sätt diskutera hur försöksverksamheten har formats och fallit ut på de olika skolorna som deltar i försöket. I och med att fler uppgifter har samlats in har bilden av försöksverksamheten kunnat bli alltmer nyanserad. Dessutom underlättas en beskrivning av hur olika förutsättningar och ambitioner har präglat utbildningarna samt hur de kommit att skilja sig från varandra.

1.1 Utvärderingsuppdraget

Hösten 2008 beslutade regeringen att en försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning i matematik eller naturvetenskapliga samt samhällsvetenskapliga eller humanistiska ämnen skulle bedrivas under en försöksperiod med början 1 juli 2009. Syftet med försöksverksamheten var att även teoretiskt duktiga elever ska ha rätt att utvecklas i sitt eget tempo och utifrån sina förutsättningar.² Ett liknande försök med spetsutbildningar i grundskolans högre årskurser kommer att startas hösten 2012.³

Enligt Utbildningsdepartementets promemoria, om inrättande av en försöksverksamhet med gymnasial spetsutbildning (2008-05-26) är det viktigt att skolväsendet anpassar undervisningen efter alla elevers behov, både de som behöver extra stöd och de som behöver extra utmaningar. Ordinarie utbildningar ska normalt kunna erbjuda individanpassad undervisning. Av Utbildningsdepartementets PM framgår att det ändå finns en efterfrågan på specialutformade utbildningar för elever med särskilda talanger. Det kan ”i vissa fall” vara i elevers intresse att det finns utbildningar som tillvaratar särskilda förmågor och erbjuder eleverna stimulerande undervisningsmiljöer att utvecklas i.⁴ Spetsutbildningarna ska ha avsevärt högre studietakt samt innehålla särskild fördjupning och breddning inom ämnet eller ämnesområdet. För att en gymnasieskola ska få delta i försöksverksamheten krävs att antagningen till utbildningen är riksrekryterande och att eleverna ges möjlighet att läsa högskole- eller universitetskurser parallellt med gymnasiestudierna. Detta kräver att skolan redan när den ansöker om att få delta i försöksverksamheten har ett etablerat samarbete med ett universitet eller en högskola som kan erbjuda kurser av hög kvalitet inom ämnet eller ämnesområdet.⁵

Enligt förordning om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning (SFS 2008:793, justerad i SFS 2010:233 och i SFS 2011:522) skulle högst 20 utbildningar startas, tio år 2009 och ytterligare tio 2010. Skolorna ska vara jämnt spridda över landet och det får finnas högst 30 elever i varje klass. Av de utbildningar som beviljats får högst tio ha inriktning

¹ Bartholdsson och Johansson 2010 och 2011.

² Utbildningsdepartementet 2008-10-07.

³ Förordning (2011:355) om försöksverksamhet med riksrekryterande spetsutbildning i grundskolans högre årskurser.

⁴ Utbildningsdepartementet 2008-10-07.

⁵ Förordning (2008:793) om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning.

mot matematik eller naturvetenskap och högst tio mot samhällsvetenskap eller humaniora. Såväl kommunala som fristående gymnasieskolor kunde ansöka om att få delta i försöksverksamheten, förutsatt att de uppfyllde kraven enligt förordningen. Drygt 100 ansökningar om att få starta spetsutbildning inkom till Skolverket under år 2008.⁶ Skolverket beslutade vilka utbildningar som ska få delta i försöksverksamheten. Nio skolor, Danderyds gymnasium, Ehrensvärdska gymnasiet i Karlskrona, Europaskolan i Strängnäs, Globala gymnasiet i Stockholm, Härnösands gymnasium, Katedralskolan i Lund, Luleå gymnasieskola, Polhemsskolan i Lund samt Vasaskolan i Gävle, startade sina spetsutbildningar hösten 2009. Ytterligare elva utbildningar startades hösten 2010 på Folkungaskolan i Linköping, Fässlbergsgymnasiet i Mölndal, Gullmarsgymnasiet i Lysekil, Hvitfeldtska gymnasiet i Göteborg, Katedralskolan i Uppsala (två utbildningar) Sven Eriksonsgymnasiet i Borås, Tumba gymnasium, Viktor Rydbergs gymnasium i Danderyd och Älvkullelegymnasiet i Karlstad. Dessutom startade Katedralskolan i Lund sin andra spetsutbildning.

Enligt förordningen⁷ ska försöksverksamheten utvärderas årligen med början efter det första verksamhetsåret och de huvudmän som deltar i försöket är skyldiga att medverka i uppföljning och utvärdering av försöksverksamheten. Skolverket har uppdragit åt Kerstin Bartholdsson, Pär Bendz och Hanna Sofia Johansson, Förvaltningshögskolan vid Göteborgs universitet, att genomföra utvärderingen år 2012. Projektledare har varit Kerstin Bartholdsson.

1.2 Analytiskt ramverk

Här kommer kort beskrivas utgångspunkterna för det utvärderingsarbete som denna rapport redovisar. Utvärdering är en efterhandsbedömning av hur ett politiskt beslut genomförs inom offentlig verksamhet. Genom utvärderingen får beslutsfattare och myndighetspersonal återkoppling om verksamheten. Vidare framträder eventuella brister, vilka på så sätt kan upptäckas och rättas till. Utvärderingen ger också politiker beslutsunderlag för en eventuell fortsättning eller avslutning av en försöksverksamhet.⁸ Den politiskt administrativa processen, policyprocessen, innebär ett växelspel mellan beslutsfattare och genomförare där den politiska styrningen sker i form av mål och ramar som måste följas upp och utvärderas. Denna efterhandsbedömning, i form av utvärdering eller tillsyn, är en viktig del av policyprocessen och för det fortsatta beslutsfattandet.⁹

Skolan utgör en viktig del av den offentliga verksamheten och utvärderas ofta.¹⁰ Utvärderingarna av spetsutbildningar ger underlag för framtida beslut om försökets fortsättning efter 2014. De ger även en möjlighet till förändringar i riktlinjer för försöket under den pågående processen.

Utvärdering av offentlig verksamhet

Det finns olika sätt att utvärdera en verksamhet. Föreliggande utvärdering kombinerar metoder som har både formativt och summativt syfte.

En formativ utvärdering genomförs för att kunna ge pågående projekt stöd och hjälp med verksamheten. En sådan utvärdering ger möjlighet för beslutsfattare och myndighetspersonal att se hur arbetet med projektet utvecklas och förändras.¹¹

De två första årens utvärderingar av försöket med spetsutbildningar kan ses som formativa. Trots att den första årskullen avslutat sina studier, finns fortsatt möjligheter att utveckla och förändra utbildningarna. På så sätt är en formativ ansats lämplig för denna utvärdering. I och med att den första årskursen har avslutat sina gymnasiestudier finns också möjlighet att

⁶ <http://www.skolverket.se/> 2011-08-19.

⁷ Förordning (2008:793) om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning.

⁸ Vedung 1998.

⁹ Almqvist 2006, Bäck och Larsson 2006 och Montin 2004.

¹⁰ Se till exempel Johansson 2010, King 2003 och Sjö 2003 vars rapporter behandlar förortsskolor i Stockholmsområdet.

¹¹ Jerkedal 2001.

genomföra en summativ utvärdering. En sådan utvärdering genomförs oftast när ett projekt ska fortsätta i samma form, ska vidareutvecklas eller ska slututvärderas innan det läggs ner.¹² Denna utvärderingsmodell passar då Skolverket och beslutsfattarna har för avsikt att utvärderingen ska bidra med kunskap om berörda parter erfarenheter av spetsutbildningarna. En summativ rapport innehåller bland annat:

- en beskrivning av verksamheten, verksamhetens bakgrund och mål, en beskrivning av hur och när verksamheten genomförts, en beskrivning av verksamhetens omfattning samt av deltagarna
- en beskrivning av utvärderingen, syftet, synen på utvärdering, genomförande, design, metoder och tekniker
- en beskrivning av resultaten, hur målen har uppnåtts, andra resultat samt
- en diskussion och tolkning av resultat i förhållande till implementeringen.¹³

I de tidigare utvärderingarna av spetsutbildningarna har det inte varit möjligt att studera slutprestationer. Slutprestationerna på spetsutbildningarna består av elevernas avgångsbetyg, men även av spets elevernas framtida prestationer. De senare kräver uppföljande utvärderingar. Detta innebär att samtidigt som den här utvärderingen kan sägas innehålla summativa inslag, då de första eleverna har avslutat sina gymnasie studier, är det viktigt att påpeka att det finns fortsatta möjligheter att utvärdera effekterna av spetsutbildningarna. Detta i och med att effekterna av utbildningarna på elevernas resultat kan visa sig senare, till exempel vid universitetsstudier eller i arbetslivet.

Ovan betonas verksamhetsutövarens skäl för en utvärdering, men framför allt finns det politiska skäl att genomföra en utvärdering, eftersom utvärderingen är politikerns möjlighet att kontrollera hur det politiska beslutet genomförs. Våra folkvalda representanter fattar beslut om mål och riktlinjer för offentlig verksamhet och är ytterst ansvariga för verksamheten, men utförandet har delegerats till den lokala förvaltningsnivån, i detta fall den lokala skolan. På så sätt blir det viktigt för våra politiker att få en överblick över hur offentlig verksamhet bedrivs och vilka effekter politiska beslut får.¹⁴

1.3 Datainsamling och genomförande

Materialet för utvärderingen utgörs av såväl kvantitativa som kvalitativa data. Det kvalitativa materialet utgörs främst av intervjuer medan det kvantitativa materialet utgörs av enkät- och registerdata. Det kvalitativa bakgrundsmaterialet består främst av empiri som är insamlad från skolpersonal, elever samt representanter för lärosäten. De nio skolor som startade de första spetsutbildningarna har fått besök av någon av utvärderarna som genomfört intervjuer med skolpersonal och elever. Vid samma tillfälle har enkäter delats ut till alla elever i spetsklassernas årskurs 3. Representanter för det universitet eller den högskola som respektive spetsgymnasium samarbetar med har intervjuats telefonledes. Såväl skolpersonal som elever och lärosätesrepresentanter har lovats anonymitet och konfidentiell behandling av inspelningar och utskrifter. Därför har samtliga skolor som ingår i materialet slumpvis tilldelats en bokstav, därefter har intervjuerna tilldelats en siffra och på liknande sätt har representanter för lärosätena oidentifierats. Vissa ändringar har gjorts i samband med redovisning av citat för att försvåra identifiering av intervjupersonen. Sådana ändringar är markerade inom hakparenteser. Ibland har utvärderaren ställt förtydligande följdfrågor och även dessa är ibland inskrivna kursivt inom hakparenteser. Hakparenteser används även för att förtydliga vissa intervjuvar.

¹² Ibid. s. 37.

¹³ Ibid. ss. 37 och 98f. Statsvetaren Vedung beskriver innehållet i en utvärdering på liknande sätt, då han menar att den bör bestå av en beskrivning av verksamhetens innehåll, förvaltning, slutprestationer, utfall och organisering. Vedung 2009 s. 26.

¹⁴ Vedung 2009.

Samtliga intervjuer är semistrukturerade, vilket innebär att utvärderarna utgår från en intervjumall men låter intervjupersonerna diskutera relativt fritt utifrån denna.¹⁵ Innan arbetet påbörjades fick representanter för Skolverket möjlighet att kommentera såväl intervjumallar som enkätformulär. Formulären återfinns i sin helhet som bilagor i denna rapport. Endast de delar av intervjuerna som berör de områden som ingår i utvärderingsuppdraget har transkriberats. Intervjumaterialet används i utvärderingen enligt gängse principer för kvalitativ metod, det vill säga genom att det genomlästs och delats upp efter vilka teman det behandlar. Materialet har sedan sorterats upp efter dessa teman och speciellt illustrerande citat valts ut. Det har varit viktigt att kunna redovisa både det Skolverket velat få svar på genom frågorna och sådant som framkommit i elevers, skolpersonals och lärosätesrepresentanter svar, även om det kan ligga vid sidan av intervjuguidernas frågeområden. I resultatredovisningen varvas sammanfattningar av intervjuer med illustrerande citat. Dessa är inte ordagrant transkriberade utan har ibland gjorts något mer skriftspråksmässiga för att öka tydligheten.

Personalintervjuerna består av gruppintervjuer om två–fem personer som alla är involverade i respektive spetsutbildning. Vid ett par tillfällen har någon person som inte haft möjlighet att delta vid intervjutillfället intervjuats enskilt i efterhand.

Urvalet av intervjupersoner bland personalen har i möjligaste mån varit samma personer som intervjuades vid första utvärderingen 2010 men på två år har ett antal personer slutat eller bytt arbetsuppgifter och då har deras efterträdare ingått i stället. Det viktigaste urvalskriteriet är att den intervjuade personalen ska vara tydligt involverad i spetsutbildningen. Totalt har 33 personer på gymnasierna helt eller delvis deltagit i denna intervjustudie. Bland de intervjuade återfinns rektorer, ansvariga och kontaktpersoner för spetsutbildningarna, lärare i spetsämnen, lärare i andra ämnen som undervisar på spetsprogrammen, studievägledare, kuratorer samt mentorer för spetsklasserna. De intervjuade eleverna har också i möjligaste mån varit samma som intervjuades vid den första utvärderingen 2010. Totalt har 18 elevintervjuer genomförts.

När skolpersonalen intervjuades ombads de att namnge kontaktpersoner vid det universitet eller den högskola som de huvudsakligen samarbetar med. Totalt har elva personer på olika lärosäten intervjuats via telefon – i rapporttexten omnämns dessa som lärosätesrepresentanter. Anledningen till att det blev elva och inte nio är att i några fall har en person varit kontaktperson initialt och en annan tagit över arbetet under tiden försöket pågått.

De områden som berörs i intervjuerna med skolpersonal och elever är utöver bakgrundsfrågor: utbildningens kvalitet, prestationer och kunskapsutveckling, samverkan med universitet och högskola, påverkan av gymnasiereformen samt elevernas attityder och framtidsplaner. Frågorna till kontaktpersoner på universitetet eller högskola handlar bland annat om hur samarbetet är organiserat, vilka kurser spets eleverna erbjuds, om spets elever väljer att läsa universitets- eller högskolekurser, hur lärosätena ser på att inte alla elever läser universitets- eller högskolekurser, spets elevernas prestationer, om kurserna kommit rätt tidsmässigt och om de tror att spets eleverna kommer att fortsätta studera inom ämnet eller ämnesområdet.

Det kvantitativa materialet utgörs av:

- a) tabeller baserade på registerdata, tillhandahållna av Skolverkets statistikenhet, vilka möjliggör en diskussion av spets elevgruppens sammansättning (avsnitt 2.2)
- b) uppgifter som lämnats från var och en av de skolor som bedriver spetsutbildningar vilka gav underlag till (avsnitt 2.1)
- c) sammanställningar av svaren lämnade i enkäter som delades ut till samtliga elever i de nio avgångsklasserna samt
- d) en sammanställning av avgångsbetygen som utvärderingen samlade in från klasserna i juni 2012.

¹⁵ Ekholm och Fransson 1994, Holme och Solvang 1991 s. 110 och Kvale 1997 s. 9.

Genom att skolenkäten distribuerades direkt i samband med besöken på skolorna kunde många av de praktiska stötestenar som är förknippade med till exempel postenkäter undvikas, men samtidigt nås inte de elever som av någon anledning inte är i skolan den aktuella dagen. Svarefrekvensen på enkäten till avgångseleverna är 85 procent.¹⁶ Det finns ingen anledning att anta att detta bortfall skulle ha någon systematiskt snedvridande inverkan på resultaten. Frågorna i enkäten skulle dels ge en faktisk bild av till exempel inom vilka ämnesområden eleverna söker vidare till universitet, dels var frågorna av karaktären attitydfrågor. Svaren har sammanfattats i frekvenstabeller som används i kapitel 3 för att ge stöd åt analysen av intervjudata. De ger alltså i det sammanhanget en uppfattning om hur allmänt närvarande vissa fenomen eller uppfattningar är i elevgrupperna och vilken spridning i uppfattningar som finns.

1.4 Rapportens disposition

Ytterligare fem kapitel följer i denna rapport. I kapitel två beskrivs hela verksamhetens omfattning utifrån de uppgifter som samlats in från skolorna samt av den statistik som Skolverket och skolorna själva tillhandahållit. Kapitel tre och fyra, består av en resultatredovisning av intervjuerna med eleverna respektive skolpersonalen. Här presenteras intervjupersonernas beskrivning av utbildningens kvalitet, prestationer och kunskapsutveckling, om gymnasiereformen påverkat spetsprogrammen samt elevernas attityder och framtidsplaner. I kapitel fem behandlar vi skolornas samarbete med universitet och högskolor, här tas vi även in material från intervjuer med lärosätesrepresentanter som underlag.

Det sjätte kapitlet utgörs av slutsatser och ger en sammanfattning av utvärderingens huvudslutsatser och avslutas med förslag till vidare utvärdering.

¹⁶ Svarefrekvensen är beräknad på antalet elever på de klasslistor utvärderarna fått från skolornas kontaktpersoner.

2. Verksamhetens omfattning 2009–2012

Detta kapitel presenterar främst en siffermässig beskrivning av försöksverksamheten under de tre år som försöket har pågått. Den kommer även på viss detaljnivå redovisa på vilka sätt de olika utbildningarna skiljer sig från varandra. Först är fokus på programmen (2.1), därefter på elevgrupperna (2.2).

2.1 Sökande och antagna, flyttning och pendling

Antal sökande och antagna elever

I 2011 års utvärdering av spetsutbildningarna redogörs för antal sökande och antagna år 2009 och 2010 till spetsutbildningarnas årskurs 1. I och med att försöksverksamheten hösten 2011 gick in på sitt tredje år går det nu att se om det verkar finnas några trender vad gäller bland annat antal sökande och könssammansättning i de antagna elevgrupperna. Tabell 2.1 (nästa sida) är en sammanställning av uppgifter som delvis funnits i tidigare utvärderingar men som kompletterats med nya uppgifter från skolpersonalen. I kolumnerna ”antal började” anges hur många elever som började på varje program vid varje antagning samt andel kvinnor bland dessa. I kolumnen ”avbrutit...” anges med stora siffror hur många elever som sammanlagt fram till våren 2012 hade avbrutit sina studier på spetsprogrammet. Sådana elever kan till exempel ha övergått till en ’vanlig’ klass på skolan. Små siffror anger hur många av dessa elever som avbröt studierna under första läsåret, respektive inför eller under andra läsåret, respektive inför eller under tredje läsåret.

Enligt uppgifterna från skolorna i april 2012 gick då 819 elever en spetsutbildning med en närmast helt jämn könsfördelning. Utvärderingen har utöver detta uppgifter om könsfördelningen bland elever i spetsutbildning vårterminerna 2010 och 2011. Även dessa år är könsfördelningen i det närmaste jämn, så i detta avseende syns ingen trend över tid.¹⁷ Mellan de enskilda skolorna kan man dock i tabell 2.1 notera tydliga skillnader i könsfördelningarna vilka samtidigt ofta är lika i elevkullarna i varje skola. I övrigt är mönstret att spetsprogram på det matematisk-naturvetenskapliga området har en större andel män jämfört med på det humanistisk-samhällsvetenskapliga. Detta gäller även i nationell statistik (se tabell 2.3).

Generellt finns heller inga tydliga trender i antal sökande till spetsutbildningarna givet hur mycket ansökningstalen ökar eller minskar år från år. Någon uppåtgående trend i ansökningar kan inte ses.¹⁸ Det finns också några utbildningar som på grund av få sökande inte kommer att starta hösten 2012 (se vidare kapitel 4).

¹⁷ Denna bild styrks av uppgifterna i Skolverkets register som visar nära jämn könsfördelning bland spets elever som antogs 2009, 2010 respektive 2011.

¹⁸ I och med att antalet utbildningar varierar år från år kan man här inte utgå från någon summering av talen.

Tabell 2.1: Sökande, antagna (inklusive könsfördelning) vid antagningarna 2009, 2010 och 2011. Antal elever som avbrutit spetsstudierna för elevkullarna fram till april 2012. Könsfördelning per program bland samtliga elever april 2012.

Skola, ort / spetsämne	2009			2010			2011			andel kvinnor i spetsklasserna april 2012 (procent) ⁴⁾
	antal sökande	antal började (% kvinnor)	avbrutit fram till april 2012	antal sökande	antal började (% kvinnor)	avbrutit fram till april 2012	antal sökande	antal började (% kvinnor)	avbrutit fram till april 2012	
Danderyds gymnasium, Danderyd <i>Matematik</i>	54 ²⁾	20 16%	4 2/2/0	40 ²⁾	17 19%	2 1/1	51 ²⁾	16 25%	0	16
Ehrensärdska gymnasiet, Karlskrona. <i>Naturvetensk., matematik</i>	12 ³⁾	12 58%	0 0/0/0	14 ³⁾	14 35%	0 0/0	21 ³⁾	21 52%	2	48
Europaskolan, Strängnäs <i>Scienceprogrammet</i>	8 ¹⁾	13 31%	1 0/1/0	14 ¹⁾	16 42%	4 4/0	17 ¹⁾	15 40%	1	37
Globala gymnasiet, Stockholm <i>Samhällsvetenskap – Global inriktning</i>	105 ²⁾	30 70%	0 0/0/0	126 ²⁾	30 73%	4 0/4	124 ²⁾	30 67%	0	70
Härnösands gymnasium, Härnösand <i>Biomedicin</i>	21 ¹⁾	21 71%	4 4/0/0	16 ¹⁾	14 62%	1 0/1	16 ¹⁾	16 50%	6	60
Katedralskolan, Lund <i>Historia</i>	37 ³⁾	30 41%	2 2/0/0	27 ³⁾	30 20%	3 3/0	26 ³⁾	26 27%	4	33
Luleå gymnasieskola, Luleå <i>Naturvetenskap, matematik</i>	17 ¹⁾	16 33%	1 1/0/0	28 ³⁾	24 35%	2 1/1	27 ³⁾	23 41%	1	39
Polhemsskolan, Lund <i>Fysik</i>	23 ³⁾	23 27%	2 1/0/1	21 ³⁾	22 11%	3 3/0	20 ³⁾	20 30%	1	25
Vasaskolan, Gävle <i>Humaniora</i>	16 ¹⁾	19 81%	3 3/0/0	16 ¹⁾	16 87%	1 1/0	17 ¹⁾	19 78%	5	83
Folkungaskolan, Linköping <i>Hållbar utveckling</i>				15 ¹⁾	19 79%	1 0/1	9 ¹⁾	11 36%	2	62
Fässbergsgymnasiet, Mölndal <i>Sam/hum: individ och samtidskultur</i>				7 ¹⁾	9 45%	1 1/0	i.u.	8 75%	1	65
Gullmarsgymnasiet, Lysekil <i>Marinbiologi</i>				25 ¹⁾	30 56%	10 4/6	84 ³⁾	30 57%	5	53
Hvitfeldtska gymnasiet, Göteborg <i>Naturvetenskap, matematik</i>				22 ¹⁾	32 28%	11 10/1	30 ¹⁾	29 24%	7	35
Katedralskolan, Lund <i>Moderna språk, profil litteratur och film</i>				13 ¹⁾	18 94%	1 1/0	9 ³⁾	8 62%	2	82
Katedralskolan, Uppsala <i>Språk – Classe Française</i>				10 ¹⁾	10 70%	1 0/1				69
Katedralskolan, Uppsala <i>Bioteknik</i>				17 ¹⁾	24 59%	4 2/2	50 ²⁾	28 61%	4	57
Sven Eriksons gymnasium, Borås <i>Entreprenörskap</i>				26 ¹⁾	21 61%	4 3/1	40 ³⁾	22 72%	0	69
Tumba gymnasium, Botkyrka <i>Finansprogrammet – FINEK</i>				34 ¹⁾	30 65%	0 0/0	18 ³⁾	18 50%	0	60
Viktor Rydbergs gymnasium, Djursholm. <i>SV, inriktning engelska</i>				30 ¹⁾	20 76%	3 3/0	82 ³⁾	24 75%	0	76
Älvkullelegymnasiet, Karlstad <i>Forskar-NA</i>				10 ¹⁾	12 22%	4 4/0	19 ³⁾	18 61%	5	52
Summor / totalt⁵⁾	293	184	17	511	408	60	660	382	46	51

Kommentar: Huvudkälla till denna sammanställning är skolornas egna uppgifter lämnade till denna och tidigare utvärderingar av spetsutbildningarna, men siffrorna är delvis också grundade i uppgifter lämnade i intervjuer och i uppgifter från Föreningen för Sveriges Spetsutbildningar. Små siffror under "avbrutit..." visar hur avhoppen fördelat sig över läsåren: Klassens första läsåret/andra läsåret/tredje läsåret. Antal elever som avbrutit kan innefatta elever som i samband med terminsstart bytte program, alltså som knappast kan anses ha hoppat av en påbörjad utbildning. I vissa fall har de som tidigt bytt till annat program ersatts av andra elever. Det finns många

andra typer av osäkerhet i dessa siffror. "i.u." innebär att uppgift saknas. Noter: ¹⁾ Enbart i första hand; ²⁾ Oavsett valrang; ³⁾ Eventuellt enbart i första hand. ⁴⁾ Observera att avhopp och andra förändringar kan ha orsakat det som kan verka vara diskrepanser mot andra angivna andelar i denna tabell. ⁵⁾ Dessa summor ska inte användas för kolumnvisa jämförelser givet bland annat variationer i antalet datapunkter.

Flyttning och pendling

Genom att spetsutbildningar är riksrekryterande ska inte geografiska avstånd inskränka valen för elever med ett specifikt intresse eller en specifik talang som vill söka sig till en viss spetsutbildning. Annorlunda uttryckt, skolorna ska kunna rekrytera spets elever ur ett nationellt elevunderlag. Tabellen nedan (2.2) ger en bild av hur stora grupperna av elever är som har upptäckt och fått möjligheten att läsa en spetsutbildning på en annan ort än hemorten. Dessa är elever som man alltså kan tänka sig har valt att söka sig till en skola längre bort än vad han eller hon skulle ha gjort om det inte fanns ett riksrekryterande gymnasium med intressant utbildning att söka. Siffrorna är sammanställda från olika källor: uppgifter från skolorna lämnade i frågeformulär och/eller intervjuer med skolpersonal, motsvarande uppgifter i tidigare utvärderingsrapporter samt skolornas elevlistor med hemadresser. Tabellens uppgifter är behäftade med en del osäkerhet bland annat då elever kan ha kvar sin ursprungliga hemadress på klasslistan även om de har flyttat för att bo på studieorten. En annan osäkerhetsfaktor är att elevers boendesituation kan ha förändrats sedan klasslistorna upprättades hösten 2011 och till dess att utvärderingsteamet ställde frågor om klassens sammansättning våren 2012. Ytterligare en osäkerhetsfaktor kan vara att elever i årskurs 3 kan ha så liten bunden undervisningstid att någon som från början flyttat till studieorten, kan ha flyttat tillbaka hem. Det kan även finnas diskrepanser gentemot tabell 2.1 (sökande, avhopp, kön). En förklaring kan vara att klasstorlekar kan påverkas av att elever gör studieuppehåll.

I tabell 2.2 (nästa sida) visar de mindre siffrorna efter de summerade talen på hur antalen fördelar sig på de olika klasserna i varje skola (små siffror visar hur antalen ser ut för de olika elevkullarna i varje program: första kullen/årskurs 3 + andra kullen/årskurs 2 + tredje kullen/årskurs 1). I andra kolumnen anges skolpersonalens uppgifter om hur många elever som gick i klasserna vårterminen 2012. För årskurs 1 anges antalet elever som började utbildningen minus antalet som enligt skolan avbrutit fram till mitten av vårterminen. Tredje kolumnen visar en uppskattning av hur många elever som antingen har flyttat till studieorten eller som pendlar dit mer sällan än varje dag, alltså som har övernattningsmöjlighet eller inackordering på studieorten. Fjärde kolumnen visar antalet elever som pendlar in från annan ort varje dag och som på detta sätt kan anses utnyttja att spetsutbildningen erbjuder möjlighet att söka sig till gymnasium på annan ort. Eftersom det i storstadsregionerna finns möjlighet att söka fritt till gymnasier inom regionen visar tabellen för skolor inom Stockholms och Göteborgs regioner samt inom Region Skåne bara antalet elever som dagpendlar in från kommuner *utanför* respektive region – speciellt inom dessa regioner är det alltså redan vanligt att man inte går på det som kanske har setts som hemstadsdelens, hemortens eller hemkommunens eget gymnasium.

Med stor försiktighet kan man ur tabellen läsa att det bland skolorna inte finns någon trend att över tid har lyckats bättre eller sämre med att rekrytera regionalt eller nationellt. Det finns i alla fall ingen tendens att antalet elever som flyttat för att gå spetsutbildningar har ökat. De skolor som har rekryterat flest elever som flyttat eller som inackorderats är Gullmarsgymnasiet, Europaskolan och Luleå gymnasieskola. Andra skolor uppvisar inte någon avvikelser från vad man kan anta är ett typiskt mönster av regional rekrytering. Ett sådant regionalt mönster skulle man för analysens skull kunna jämföra med till exempel program med fotbollsprofil, vilka finns på olika platser i landet. Dessa program kan antas rekrytera främst inom det egna länet.¹⁹ Ett nationellt rekryteringsmönster kan däremot tänkas ha uppstått kring gymnasier som är ensamma i Sverige om en inriktning på en "liten" sport (av slaget schack) eller på en viss konstform. I

¹⁹ <http://fogis.se/fotboll-i-skolan/fotboll-i-gymnasieskolan/nationella-idrottsutbildningar-fotboll/> 2012-08-14.

deras fall kan det efter hand ha vuxit fram en dynamik som gör att det finns både en allmän kännedom om skolan och programmet som ett nationellt centrum för sporten eller ämnet och ett system för inackordering och kanske ekonomiskt stöd. Denna dynamik förstärks ibland genom

Tabell 2.2: Antal elever som flyttat respektive pendlar, alla årskurser april 2012.

	antal elever i klasser	flyttat/vecko-pendlar	dagpendlar*
Danderyds gymnasium, Danderyd <i>Matematik</i>	43 12+15+16	3 0+1+2	2 1+0+1
Ehrensärdska gymnasiet, Karlskrona <i>NV, matematik</i>	44 11+14+19	11 2+1+8	9 2+3+4
Europaskolan, Strängnäs <i>Scienceprogrammet</i>	37 11+12+14	14 4+2+8	17 6+8+3
Globala gymnasiet, Stockholm <i>SV – global Inriktning</i>	84 26+28+30	7 4+2+1	0 0+0+0
Härnösands gymnasium, Härnösand <i>Biomedicin</i>	39 16+13+10	20 7+9+4	4 2+2+0
Katedralskolan, Lund <i>Historia</i>	76 25+28+23	2 1+1+0	0 0+0+0
Luleå gymnasieskola, Luleå <i>Naturvetenskap, matematik</i>	57 13+22+22	19 4+8+5	7 1+3+3
Polhemsskolan, Lund <i>Fysik</i>	55 19+17+19	7 2+1+4	0 0+0+0
Vasaskolan, Gävle <i>Humaniora</i>	43 14+15+14	6 2+2+2	19 5+7+7
Folkungaskolan, Linköping <i>Hållbar utveckling</i>	27 18+9	2 2+0	5 2+3
Fässbergsgymnasiet, Mölndal <i>Sam/hum</i>	16 9+7	0 0+0	0 0+0
Gullmarsgymnasiet, Lysekil <i>Marinbiologi</i>	42 17+25	41 16+25	0 0+0
Hvitfeldtska gymnasiet, Göteborg <i>NV, matematik</i>	33 11+22	1 0+1	2 2+0
Katedralskolan, Lund <i>Moderna språk</i>	21 15+6	0 0+0	0 0+0
Katedralskolan, Uppsala <i>Bioteknik</i>	43 19+24	9 6+3	10 3+7
Katedralskolan, Uppsala <i>Classe Française</i>	13 (åk 2)	1 (åk 2)	1 (åk 2)
Sven Eriksons gymnasium, Borås <i>Entreprenörskap</i>	42 20+22	1 0+1	5 3+2
Tumba gymnasium, Botkyrka <i>Finansprogrammet – FINEK</i>	44 26+18	0 0+0	0 0+0
Viktor Rydbergs gymnasium, Djursholm <i>SV, inr. engelska</i>	42 18+24	2 1+1	0 0+0
Älvkulle gymnasiet, Karlstad <i>Forskar-NA</i>	18 5+13	3 2+1	9 2+5
Summa	819	148	88

Kommentar: Uppgifterna gäller för april 2012 och är sammanställda, delvis genom en rimlighetsbedömning, på grundval av olika källor: Uppgifter lämnade till utvärderingen detta och tidigare år i frågeformulär och/eller intervjuer, samt klasslistor. "Dagpendla" innebär för skolorter utanför storstadsområdena inpendling från annan kommun. I storstadsområdena räknas pendling från kommun utanför områdena som pendling. Små siffror visar antals fördelning över årskurserna (åk 3 [i nio fall] + åk 2 + åk 1).

skolors samverkan med föreningslivet. Att en sådan 'nationell' dynamik skulle ha vuxit fram mer allmänt bland spetsutbildningarna ser vi alltså inte. Snarare är det så att de flesta spetsprogrammen, av siffrorna tabell 2.2 att döma, inte attraherar elever så starkt att de flyttar för studiernas skull. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att det är ett stort steg för en 16-åring att flytta till en utbildning. Av uppgifterna om eleverna som utvärderingen har framgång i stället att ansökningarna kommer från det lokala-regionala elevunderlaget. Flera faktorer samspelar uppenbarligen. Av vissa intervjukommentarer att döma är det till exempel inte minst ökade kostnader för familjer att stödja inackorderade barn som hindrar en elevrörlighet som annars kanske hade kunnat bli mer omfattande. Det är även rimligt att tänka sig att det på många sätt är enklare och roligare att vara en av många inackorderade elever än att vara den enda eller en av få på ett program. En sista observation här är, precis som många säger i intervjuer med skolpersonal, att det krävs många fler år än tre för att se vad som faktiskt kan

växa fram för mönster kring nyetablerade, specialiserade, riksrekryterande teoretiska gymnasieutbildningar.

Pendlings- och flyttmönster: Orter och kommuner

För att få en mer nyanserad bild av hur lokalt, regionalt och nationellt de olika spetsprogrammen rekryterar är det intressant att studera från vilka orter som eleverna kommer. Beskrivningen nedan baseras på skolornas klasslistor och intervjuer, men bilden är svåröverskådlig och elevgrupperna ofta i förändring på ett sätt som gör det svårt att fullt ut garantera korrekthet. För skolor utanför storstadsområdena avses med pendling att man reser från en annan kommun för att gå en spetsutbildning. Vi har inte möjlighet att göra en analys av om eller hur pendlingsmönstren för storstadsområdenas spets elever skiljer sig från andra storstadsgymnasisters.

Danderyds gymnasium: Majoriteten av eleverna kommer antingen från Danderyds kommun eller närliggande kommuner som omfattas av 'Fritt sök Stockholm'. Det förekommer också pendling från Norrtälje och en elev har flyttat från Visby för att gå på Danderyds gymnasium.

Ehrens värdska gymnasiet, Karlskrona: Majoriteten av eleverna kommer från Karlskrona centralort eller pendlar från andra delar av kommunen. Vissa elever har flyttat eller veckopendlar från Gislaved, Mörrum, Olofström, Ronneby och Sölvesborg. Pendling är vanligare för elever i årskurs 1.

Europaskolan, Strängnäs: Europaskolan har flera elever från andra kommuner. I årskurs 3 går elever från Nykvarn, Uppsala, Eskilstuna, Mariefred, Deje, Kristinehamn och Smedjebacken. I årskurs 2 pendlar elever från Botkyrka, Södertälje, Vaxholm, Västerås och Eskilstuna.

De elever som flyttat för att gå spetsutbildningen i årskurs 1 kommer från Sollebrunn, Leksand och Skellefteå. Elever pendlar också från Stockholm, Södertälje, Värmdö och Arboga.

Globala gymnasiet, Stockholm: Några av eleverna i årskurs 3 har flyttat för att gå på Globala gymnasiet. Dessa elever kommer från Lindesberg, Gullspång, Orsa och Hova. I årskurs 2 har elever flyttat från Växjö och Simrishamn. I årskurs 1 har en elev flyttat från Falun. Resten av eleverna på spetsutbildningens tre årskurser kommer från Stockholms stad eller närliggande kommuner.

Härnösands gymnasium: Relativt många elever har flyttat till Härnösand. I årskurs 3 kommer dessa elever bland annat från Sollefteå, Kramfors, Gällivare och Västerås. Ett par elever pendlar från Sundsvall. Även årskurs 2 har flera inflyttade elever. De kommer från Kramfors, Vansbro, Luleå, Örnsköldsvik, Vännäs, Arvidsjaur, Sundsvall och Stockholm. Även årskurs 1 har elever som flyttat från kommuner som Kramfors, Dorotea, Kalix och Gävle.

Katedralskolan, Lund: I historieprogrammets tredje årskurs finns en elev som flyttat från Olofström och en elev som flyttat i årskurs 2, medan ingen elev i årskurs 1 har flyttat till Lund. Ingen elev har flyttat för att läsa programmet i moderna språk. Viss pendling sker inom Region Skåne till årskurserna på båda utbildningarna.

Luleå gymnasieskola: Luleå har en interkommunal samverkan vad gäller gymnasierna med Piteå, Älvsbyn och Boden. Vid Luleå gymnasieskola finns stor erfarenhet av elever som pendlar och flyttar. I årskurs 3 har elever flyttat eller pendlar från Kiruna, Kramfors, Matfors och Skellefteå. I årskurs 2 går både elever som bor i Luleå på veckorna och som pendlar dagligen. Även flera elever i årskurs 1 pendlar eller har flyttat för att gå utbildningen. Dessa elever kommer bland annat från Piteå, Haparanda, Boden och Övertorneå.

Polhemsskolan, Lund: Två elever i årskurs 3 har flyttat från Boden och Stockholm. En elev i årskurs 2 har flyttat från Markaryd. Årskurs 1 har fler inflyttade elever, som kommer från Tranås, Gislaved, Sundsvall och Frösön. Elever pendlar till alla årskurser inom Region Skåne.

Vasaskolan, Gävle: Ett fåtal elever i årskurs 3 har flyttat för att läsa spetsutbildningen i Gävle. Dessa elever kommer från Härnösand och Falun. Några elever pendlar från Hudiksvall,

Ljusdal, Ockelbo och Sandviken. I årskurs 1 och 2 pendlar elever från orter som Östhammar, Ockelbo, Hofors och Sandviken, Smedjebacken och Tierp. I årskurs 1 och 2 har fyra elever flyttat. Dessa kommer bland annat från Grums och Växjö.

Folkungaskolan, Linköping: I årskurs 2 har elever flyttat från Aneby och Uppsala. Några elever pendlar från Kisa och Kinda. En majoritet av eleverna i årskurs 1 kommer från Linköping, men några elever pendlar från Kisa och Norrköping.

Fässbergsgymnasiet, Mölndal: Alla elever i årskurs 1 och 2 kommer från Mölndal eller från kommuner som omfattas av fritt sök inom Göteborgsregionen.

Gullmarsgymnasiet, Lysekil: Gullmarsgymnasiet är den skola som har flest inflyttade elever. Alla elever i årskurs 1 har antingen flyttat eller pendlar för att gå utbildningen. Eleverna kommer från olika delar av landet, exempelvis Kungälv, Trollhättan, Sundsvall, Huddinge, Sandviken, Karlstad, Uddevalla, Hudiksvall, Falun, Sunne, Skövde, Hagfors, Jokkmokk och Ronneby. I årskurs 2 kommer en elev från orten. De övriga eleverna kommer från Borås, Eda, Filipstad, Göteborg, Kramfors, Kungsbacka, Linköping, Lund, Mora, Partille, Simrishamn, Skara, Skultuna, Stockholm, Tomelilla, Trollhättan, Upplands Väsby, Vittskövle, Värnamo, Väsby, Åre, Öckerö, Örebro och Österåker. Ovanstående visar att det finns ett regionalt inflyttningsmönster med en tonvikt på hemorter i västra och södra Sverige.

Hvitfeldtska gymnasiet, Göteborg: Inga elever i årskurs 2 har flyttat för att gå spetsutbildningen, men elever pendlar från Borås och Fjärås. I årskurs 1 finns en elev som flyttat och några elever pendlar från närliggande kommuner (alltså inom Göteborgsregionen).

Katedralskolan, Uppsala: Katedralskolan har två spetsprogram, men endast det biotekniska programmet har två årskurser. Enligt skolpersonalen har några elever i årskurs 2 flyttat till utbildningen. Enligt klasslistorna har dessa elever flyttat inom Uppland eller Stockholmsområdet. Det finns också elever i årskurs 2 som pendlar från Gävle, Östhammar, Norrtälje, Enköping, Stockholm och Knivsta. Det finns även pendlare elever i årskurs 1 som reser från Sigtuna, Tierp, Norrtälje och Enköping. De elever som flyttat till Uppsala kommer från Malung-Sälens kommun, Sandviken och Stockholm.

Classe Française har endast årskurs 2 eftersom för få elever sökte för att utbildningen skulle starta hösten 2011. Ingen elev har flyttat för att läsa Classe Française. De elever som pendlar eller veckopendlar för att läsa på Classe Française kommer från Sala respektive Knivsta kommun.

Sven Eriksonsgymnasiet, Borås: Sven Eriksonsgymnasiet har två årskurser. Årskurs 2 har ingen inflyttad elev, men några elever pendlar från Svenljunga och Marks kommuner. En elev i årskurs 1 har flyttat från Huddinge och några elever pendlar från Tranemo och Ulricehamn.

Tumba gymnasium, Botkyrka: Tumba gymnasium i Botkyrka har inga inflyttade elever i sina två årskurser. De elever som pendlar kommer från närliggande kommuner i Storstockholmsområdet.

Viktor Rydbergs Gymnasium, Danderyd: Skolan har två årskurser med spets elever. Viss pendling sker från närliggande kommuner. En elev har flyttat från Göteborg (i årskurs 1) och en från Knutby (i årskurs 2) för att gå spetsutbildningen.

Älvkullegymnasiet, Karlstad: Spetsutbildningen på Älvkullegymnasiet har två årskurser. I årskurs 2 pendlar elever från Forshaga, Grums och Edsvalla. Endast en elev i denna årskurs bor i Karlstad. I årskurs 1 pendlar elever från Kil, Torsby, Grums, Kristinehamn och Storfors.

Av denna redovisning framgår att det inte finns något enhetligt mönster för dessa klasser i var eleverna är bosatta i förhållande till skolorten eller varifrån de flyttat eller pendlar in. Inget tyder på annat än att spets eleverna överlag ingår i samma flytt- och pendlingsmönster som varje skolas alla elever redan ingår i. Det syns heller inte tydligt att andelarna av de antagna till spetsutbildningarna som flyttar till studieorten har ökat under försöksverksamhetens första år.

2.2 Klassernas sammansättning vid antagningen 2011

Alla utbildningssystem reproducerar sociala mönster. Det är knappast ett okänt fenomen att vissa urbana områden har skolor med jämförelsevis större andel studieovana elever med lågutbildade föräldrar. I dessa skolor kan man anta att eleverna själva cirkulerar förhållandevis lite och begränsad information kring vilka framtida utbildningsvägar som faktiskt står dem till buds. I skolor där eleverna kommer från utbildningsmässigt och ekonomiskt starka familjer ges eleverna ett försteg direkt i form av föreställningar och begrepp att forma studieplaner kring. Detta är bara ett av många sätt att förklara hur utbildningssystemen ojämlikt tillhandahåller verktygen att förverkliga livschanser. I ett sådant perspektiv skulle en form av utbildning som den som spetsutbildningarna representerar kunna vara utjämnande när det gäller exempelvis könsfördelning på de olika inriktningarna. Om en lärare i årskurs 9 vet att en spetsutbildning i matematik finns, skulle läraren kunna uppmuntra en särskilt matematikbegåvad elev att söka. Det skulle då finnas en anledning att trotsa den allmänna synen att excellera i matte främst är för pojkar. Om något sådant som detta hade skett allmänt och ofta skulle det kunna förklara att en spetsklass på en skola får en annan demografisk/social sammansättning än andra NV-klasser på skolan, det vill säga en som mera avspeglar hur talang är fördelad i samhället än hur normer styr val av utbildningsväg, alltså till exempel normer kring kön.²⁰

Av Utbildningsdepartementets promemoria *Inrättande av försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning* (2008) framgår att det finns en "efterfrågan" på utbildningar som kan ge särskilda talanger extra utmaningar men inte explicit att utbildningarna därigenom skulle fungera socialt utjämnande. Det är ändå intressant att se om försöksverksamheten har mött en efterfrågan på utbildningsmöjligheter för de som behöver extra stimulans för sin begåvning och sitt intresse för studier, oavsett social bakgrund. Genom riksrekrytering och i vissa fall antagningsprov, antas de mest lämpade eleverna till spetsutbildningarna, oavsett vad de har för social bakgrund eller varifrån de kommer. Tidigare har vi sett i vilken mån som spetsutbildningarna faktiskt har nått ut utöver sin skolas traditionella geografiska upptagningsområde. Här kommer vi nu kort undersöka om det finns något i spetsseleversgruppens sammansättning gällande kön eller någon aspekt av familjebakgrund som indikerar att spetsseleverna rekryteras från andra sociala skikt än vad övriga program på skolorna gör.²¹

Följande analyser bygger på jämförelser mellan fördelningar av spets elever över de demografiska/sociala kategorier som Skolverkets register över gymnasielever innehåller och motsvarande fördelningar för jämförelse elever som studerar inom samma programområden. Innan vi går in på de skolvisa jämförelserna presenteras här först de aggregerade fördelningar i de variabler där eventuella demografiska/sociala mönster observeras (tabell 2.3). Vi begränsar oss till data som gäller elever i årskurs 1 under läsåret 2011/12 och visar här fördelningar för elever på naturvetenskapliga program och övriga program för sig (vad som här kallas NV-programområdet respektive SAM/EK/HUM-programområdet) då en del intressant kommer fram. I en kommande rapport kan vi återkomma till en redogörelse för hur mönster kan ha förändrats under de olika antagningsåren från 2009 och framåt.

²⁰ Om det inte finns en skillnad kan dock inte detta tas till intäkt för att till exempel en "uppmuntringseffekt" som exemplifierades ovan inte har spelat in, den kan ha motverkats eller dolts av andra effekter.

²¹ Frågan om social snedrekrytering har också berörts i de tidigare utvärderingsrapporterna.

Tabell 2.3: Procentuella fördelningar över kön, respektive utländsk bakgrund, respektive moders utbildningsnivå, respektive faders utbildningsnivå. Elever som började spetsutbildning 2011 och nationella jämförelsegrupper. Uppgifter oktober 2011.

	Kön		Utländsk bakgrund			Mors utbildningsnivå				Fars utbildningsnivå			
	man	kvinnor	född i Sverige med minst en förälder född i Sverige	svenskfödd elev, utländsfödda föräldrar	utländsfödd elev	okänd	grundskola	gymnasium	högskola/universitet	okänd	grundskola	gymnasium	högskola/universitet
%													
NV-spets ¹⁾	56	44	83	6	10	5	3	28	63	11	6	30	53
NV-elever nationellt ²⁾	48	52	73	16	11	3	7	31	59	6	8	33	53
SA/EK/HUM-spets ³⁾	39	61	82	10	8	1	5	28	66	3	6	37	55
SA/EK/HUM-elever nationellt ⁴⁾	41	59	81	12	7	3	8	44	45	7	11	47	36

Kommentar: Baserad på registeruppgifter från Skolverket. Enhet: procent

¹⁾ Kategorin innefattar 206 elever på ett spetsprogram med matematisk/naturvetenskaplig profil hösten 2011.

²⁾ Kategorin innefattar 15 138 elever på ett naturvetenskapligt program (ej spets) hösten 2011.

³⁾ Kategorin innefattar 163 elever på ett spetsprogram med samhällsvetenskaplig/ekonomisk/humanistisk profil hösten 2011.

⁴⁾ Kategorin innefattar 31 860 elever på ett samhällsvetenskapligt/ekonomiskt/humanistiskt program (ej spets) hösten 2011.

Observera att diskrepanserna mellan antalet elever i spetsklasserna i registerdata gentemot de uppgifter som lämnats direkt till utvärderingen (redovisade i tabell 2.2) kan ha många anledningar, bland annat att registeruppgifterna bygger på skolornas rapportering i oktober 2011 medan de uppgifter som utvärderingen fick från skolorna var aktuella i april 2012.

I tabellen ska spetsklassernas andelar på de gråskuggade raderna jämföras med de 'nationella' andelarna i respektive kolumn på raden under. Tabellen visar att det är en övervikt för män i spetsklasserna på NV-området i årskurs 1 medan annars kvinnor är i knapp majoritet nationellt. Inga avvikelser från ett allmänt könsmonter finns för övriga spetsprogram. Här framkommer inte heller något som indikerar att spetsprogrammets elever tydligt skiljer ut sig i termer av utländsk bakgrund. Vi kan dock notera att medan spetsutbildningarnas elever på SAM/EK/HUM-sidan har en liknande profil som övriga elever nationellt i samma område vad gäller utländsk bakgrund är det något vanligare att spets elever på NV-sidan är svenskfödda med svenskfödd förälder. Spets eleverna på SAM/EK/HUM-sidan skiljer samtidigt ut sig genom att bland sig ha en större andel högutbildade föräldrar än vad man ser nationellt i samma årskull. En mer intressant analys måste brytas ner till skolnivå. Lokalt kan utbildningarna lika väl tendera att ha ett rekryteringsmonter som liknar hela skolans eller ha ett som avviker från skolans. Detta kan vi undersöka genom att jämföra elevernas kön och bakgrund skola för skola. I tabell 2.4 kan man studera om det finns något systematiskt monter i hur spetsklassernas sammansättning skiljer sig från de elevgrupper de liknar mest vid sidan av egenskapen att vara just en spetsklass. Tabellen kan alltså visa hur lika eller olika utbildningarna är i bemärkelsen att de har 'andra' elever i spetsklassen än i andra klasser. De variabler det finns möjlighet att se detta i är alltså kön, utländsk bakgrund och elevs mors respektive fars högsta utbildning.

Tabell 2.4: Skolvisa andelar kvinnor, svenskfödda med svenskfödda föräldrar, elever med högutbildad mor respektive far. Elever som började spetsutbildning 2011. Uppgifter oktober 2011.

	andel kvinnor i spetsklass	"underrepresentation" (negativa tal) respektive "överrepresentation" av kvinnor i spetsklass i förhållande till jämförelseklass ¹⁾	andel svenskfödda med svenskfödd förälder i spetsklass	"underrepresentation" (negativa tal) respektive "överrepresentation" av svenskfödda med svenskfödd förälder i spetsklass i förhållande till jämförelseklass ²⁾	andel elever med högutbildad mor i spetsklass	"underrepresentation" (negativa tal) respektive "överrepresentation" av elever med högutbildad mor i spetsklass i förhållande till jämförelseklass ³⁾	andel elever med högutbildad far i spetsklass	"underrepresentation" (negativa tal) respektive "överrepresentation" av elever med högutbildad far i spetsklass i förhållande till jämförelseklass ³⁾
Danderyds gymnasium, Danderyd <i>Matematik</i>	14	-32	93	+6	86	+9	64	-9
Ehrens värdska gymnasiet, Karlskrona. NV, matematik	50	-1	75	0	65	+3	75	+16
Europaskolan, Strängnäs <i>Scienceprogrammet</i>	40	-21	93	+8	60	-10	47	-11
Globala gymnasiet, Stockholm <i>Samhällsvetenskap – global Inriktning</i>	66	-19	100	+12	79	+4	83	+22
Härnösands gymnasium, Härnösand <i>Biomedicin</i>	43	-41	97	+18	50	-26	36	-28
Katedralskolan, Lund <i>Historia / Moderna språk *)</i>	31	-32	94	+8	72	+3	59	-6
Luleå gymnasieskola, Luleå <i>Naturvetenskap, matematik</i>	56	+3	84	-7	68	+4	48	-11
Polhemsskolan, Lund <i>Fysik</i>	30	-29	86	+6	65	+1	60	+5
Vasaskolan, Gävle <i>Humaniora</i>	78	+3	89	+5	72	+16	33	-6
Folkungaskolan, Linköping <i>Hållbar utveckling</i>	67	-2	75	-8	67	+15	58	14
Fässbergsgymnasiet, Mölndal <i>Sam/hum: individ och samtidskultur</i>	75	+19	88	+13	88	+31	50	+6
Gullmarsgymnasiet, Lysekil <i>Marinbiologi</i>	59	+3	93	-2	48	-8	26	-18
Hvitfeldtska gymnasiet, Göteborg <i>Naturvetenskap, matematik</i>	27	-21	64	+6	73	+13	67	+5
Katedralskolan, Uppsala <i>Bioteknik</i>	58	-1	92	+25	67	-2	58	-9
Sven Eriksons gymnasium, Borås <i>Entreprenörskap</i>	71	+29	81	+7	52	+18	38	+11
Tumba gymnasium, Botkyrka <i>Finansprogrammet – FINEK</i>	47	-11	26	-21	16	-14	16	-9
Viktor Rydbergs gymnasium, Djursholm SV, inriktning engelska	75	+15	83	-8	79	0	75	-1
Älvkulle gymnasiet, Karlstad <i>Forskar-NA</i>	50	-6	93	+16	43	-29	50	-18
	Andel kvinnor		Andel svenskfödda		Andel med högutbildad mor		Andel med högutbildad far	
Resp andel i NV-program nationellt	52		73		59		53	
Resp andel i SAM/EK/HUM nationellt	59		81		45		36	

Kommentar till tabell 2.4: Baserad på registerdata från Skolverket. Enhet: procent. "Högutbildad" = har högskole- eller universitetsutbildning minst en termin. Totala antalet elever som fördelningarna för jämförelseklasserna bygger på är 1 906. Antalet jämförelseelever varierar över skolor mellan 25 och 211. Bastalen för beräkning av spetsklassernas andelar, det vill säga antal elever i klasserna, varierar mellan 8 och 33.

*) Eleverna på de två olika spetsprogrammen kunde inte särskiljas i registerdata och behandlas här tillsammans.

¹⁾ Andel kvinnor i spetsklass minus andel kvinnor i jämförelseklass.

²⁾ Andel svenskfödda med svenskfödd förälder i spetsklass minus andel svenskfödda med svenskfödd förälder i jämförelseklass.

³⁾ Andel elever med högutbildad mor i spetsklass minus andel elever med högutbildad mor i jämförelseklass.

⁴⁾ Andel elever med högutbildad far i spetsklass minus andel elever med högutbildad far i jämförelseklass.

Positiva kursiverade tal i tabellens tredje kolumn indikerar att det finns en 'överrepresentation' av kvinnliga elever i spetsklassen i förhållande till andelen kvinnor i de andra klasserna inom NV- alternativt SAM/EK/HUM-området på spetsprogrammets skola. Negativa tal indikerar förstås 'underrepresentation'. På samma sätt gäller talen i fjärde och femte kolumnerna egenskapen svenskfödd med svenskfödd förälder, i sjätte och sjunde kolumnerna att ha högutbildad mor, i åttonde och nionde kolumnerna att ha högutbildad far. I och med att spetsklasserna ofta är små grupper kan procentandelarna som är beräknade på dessa kan svänga mycket genom mindre förändringar i deras sammansättning (en elev kan motsvara upp till 12 procentenheter). Trots detta framträder här att skolorna sinsemellan erbjuder vitt skilda scenarier. Exempelvis spänner andelen svenskfödda elever (med minst en svenskfödd förälder) mellan 100 procent och 26 procent. Samtidigt har spetsklassen i vissa skolor samma sammansättning som jämförelseklasserna medan andra har jämförelsevis färre elever med utländsk bakgrund, som Katedralskolans i Uppsala bioteknikprogram, eller fler som Tumba gymnasiums FINEK-program. Det är också intressant att det i Europaskolans, Härnösands gymnasiums, Gullmarsgymnasiets, Tumba gymnasiums och Älvkullegymnasiets fall finns en tendens att spetsklasserna rekryterar elever med lägre andel högutbildade föräldrar än vad deras jämförelseklasser som inte är spetsutbildningar gör.

I tabell 2.4 kan ytterligare jämförelser göras med alla svenska gymnasister som antogs till program i de två olika programområdena hösten 2011. Andelar av dessa som var kvinnor, svenskfödda med svenskfödd förälder, hade högutbildad mor respektive hade högutbildad far är noterade längst ner i tabellen (samma uppgifter som i tabell 2.3). I de fall en andel i en fördelning för en spetsklass del skiljer sig från jämförelseklassens kan man se om de därmed liknar den 'nationella' fördelningen mer eller om de tvärtom därmed är ännu mer olika den 'nationella' fördelningen än vad jämförelseklassen är. Europaskolans naturvetarettor som inte är spetsklass har till exempel en större andel kvinnor än nationellt, men spetsklassen har en lägre andel kvinnor, och kan alltså sägas kompensera för den skolans snedrekrytering i det avseende. I andra fall kan det finnas en förhållandevis låg andel kvinnor i jämförelseklasserna och en ännu mindre andel i spetsklasserna. Detta mönster återfinns i ett par matematikspetsutbildningar. Där skulle spetsrekryteringen snarast kunna sägas förstärka den snedrekrytering som redan finns.

Vad gäller utländsk bakgrund kan man se att den låga andelen svenskfödda elever med minst en svenskfödd förälder i Tumba gymnasiums spetsklass är mindre än skolans ändå förhållandevis låga andel. I Härnösand är motsvarande andel ännu *större* än skolans ändå förhållandevis *höga* andel svenskfödda elever med svenskfödd förälder. På andra håll kan man se att spetsklasserna mer motsvarar ett nationellt snitt för föräldrars utbildningsnivå än vad skolan gör för övrigt. Slutsatsen är att i alla fall inte finns någon enhetlig trend i detta avseende heller.

Slutligen kan det eventuellt utläsas att naturvetenskapliga spetsutbildningar överlag har mindre andel elever med högutbildade fäder och mödrar än vad som är fallet hos deras elever i jämförelseklasser på skolorna. När det gäller det samhällsvetenskapliga området är mönstret snarast det omvända. När jämförelserna ändå faller så olika ut skola för skola, kan inga generaliseringar göras. Annorlunda uttryckt kan vi konstatera att spetsutbildningarna betraktade sammantaget inte svarar för någon tendens vare sig i riktning mot 'social snedrekrytering' eller

'social utjämning'. Det är då på lokal skolnivå som mekanismerna vilka i vissa fall leder till att spetsklasserna får en egen elevgrupprofil måste studeras, och då gärna med hjälp av fler variabler än vad som fanns tillgängliga för denna analys.²²

För att avrunda detta kapitel vill vi lyfta fram några huvuddrag i beskrivningen av spetsutbildningarna. Under läsåret 2011/12 gick enligt skolornas egna uppgifter 819 elever på någon spetsutbildning. Bland dessa var könsfördelningen jämn. Allt som allt hade i alla utbildningars alla klasser 128²³ elever avbrutit studierna fram till april 2012. Omkring sju av tio spets elever kommer från orten, kommunen eller storstadsområdet där skolan ligger. Det finns inget ensartat mönster i hur spets eleverna skiljer sig från andra elever på sina skolor vad gäller kön, utländsk härkomst eller föräldrars utbildningsnivå.

²² Sådana variabler kan vara till exempel föräldrars inkomst eller en "klassvariabel" baserad på yrke och position.

²³ Siffran är mycket osäker bland annat på grund av att vissa skolor eventuellt inte har bedömt elevens programbyte under de första veckorna av terminen som att de först börjat och sedan avbrutit studierna i spetsklassen.

3. Spetsutbildningarna ur elevperspektiv: erfarenheter och uppfattningar

I detta kapitel redovisas intervju- och enkätsvaren från de elever som våren 2012 gick i årskurs 3 på spetsutbildningarna.²⁴ Vid besök på de nio skolorna som har avgångselever intervjuades två elever i varje avgångsklass och en enkät delades ut i hela klassen. Totalt har 18 elever intervjuats på de nio programmen och 122 elever har besvarat enkäten.

Det mest centrala ämnet för de 18 elevintervjuerna är den undervisning som de fått. I det första avsnittet (3.1) redogörs för hur elever bedömer undervisningens innehåll, planering och upplägg samt lärares kompetens och arbetssätt. Därefter behandlas elevernas reaktioner på frågor om betydelsen av egenskaper som intresse och fallenhet för deras kunskapsutveckling (3.2). I avsnittet därpå behandlas kunskapsutveckling och prestationer inom ramen specifikt för spetsprogrammets upplägg (3.3). Kapitlet avslutas med att redogöra för elevernas upplevelser mer allmänt av att ha gått ett spetsprogram (3.4) och beskriver hur de ser på framtiden och vad de tror ska hända dem i framtiden (3.5).

3.1 Undervisningens kvalitet och lärarna ur elevernas perspektiv

Det eleverna resonerar om undervisningens kvalitet handlar både om kvaliteten i undervisningen som den läggs upp och genomförs, alltså som *process*, och kvaliteten i bemärkelsen vad undervisningen gett för *resultat* i termer av tillägnade kunskaper och färdigheter. För att här börja med det senare perspektivet är utvärderingens utgångspunkt förordningens (SFS 2008:793) formulering om att spetsutbildningarna definitionsmässigt ”skall innehålla gymnasiekurser med särskild fördjupning och breddning inom det ämne eller ämnesområde som utbildningen är inriktad mot [...]”. Avgångseleverna har intervjuats i ett intensivt slutskede av studierna, och de har kanske begränsade möjligheter att jämföra sina erfarenheter med andra elevers. Därför har det ofta varit svårt för spets eleverna att generalisera kring frågor om karaktären av den kunskap de själva eller deras kamrater i spetsklasserna har fått med sig. Det övergripande intrycket från intervjuerna är att eleverna talar mer om att de ser ett värde i att ha studerat på hög nivå än att peka ut någon specifik ämneskunskap som de blivit starka i. Många elever nämner att förmågan till kritiskt, reflekterande tänkande och att ha källkritisk insikt kan vara en fördel vid kommande studier.

Något som också återkommer är synpunkter som den nedan, att spets eleverna fått erfarenheter av hur studier bedrivs på mer akademisk nivå - inte oväntat då spetsutbildningarnas koncept bygger på att de ska erbjudas högskolekurser:

Jag har väl fått en säkerhet jag har provat på det mesta inom det området så jag vet hur det känns att läsa på universitetet jag vet hur det är att skriva en tentamen och jag vet också hur det känns att misslyckas med att skriva en tentamen. Så jag känner mig mycket mer förberedd på att läsa på universitetet och det är det hela spetsutbildningen går ut på det är att förbereda för högre studier.
(Elev 18)

Följande citat sammanfattar en erfarenhet av att ha fått både kunskapsbredd och analytiska verktyg med sig från gymnasiet:

Vi har lärt oss allt från grunden och dessutom lärt oss hur man tar tag i problem och kniviga frågor, så jag känner mig väldigt rustad [inför högre studier]. (Elev 3)

Det är tydligt att spets eleverna tycker att undervisningen gett dem en god bas av kunskaper och färdigheter, men för bedömningen av spetsutbildningarnas kvalitet är svaren på följdfrågan viktigare: *hur* de har fått den speciella styrkan och vilken betydelse de tror att utbildningens spetskoncept har haft. Detta är ett exempel på hur elever kopplar sina upplevelser explicit till att ha gått en utbildning med spetsetikett:

²⁴ Intervjuformuläret i sin helhet återfinns som bilaga 1 och enkäten som bilaga 4.

Ja jag skulle vilja summera det hela med att jag tycker det har varit väldigt givande att läsa ett spetsprogram och jag tror att hade det inte funnits möjlighet till spets så hade jag antagligen avbrutit mina gymnasiestudier. [...] Men just det att det var spets har sporrat. (Elev 13)

En annan elev ser mer att det är en atmosfär som har att göra med hela skolan som gett en speciell styrka:

Jag tror att det var ganska tydligt från början hur man gör på den här skolan, lite så här ”så här tycker vi att man borde göra”, ganska snabbt blev man indragen i det och det var många som talade för det, så man själv tyckte att det blev väldigt bra. (Elev 15)

För åter andra elever har det varit svårt att bedöma om det extra de känner att de fått med sig från gymnasiet har direkt att göra med spetskonceptet:

Inte att det är en spetsutbildning det är väl mest [...] vi har haft bra lärare, som varit måna om att ge oss bra förutsättningar. Men det hade man ju kunnat uppnå i en vanlig linje också men det är ju som garanterat i en spetslinje. [...] Jag vet inte det kunde varit lite mer spets spetsigare spets och skurit ner på andra grejer och gjort ännu mer emot spetsen. (Elev 6)

På frågan om elevernas uppfattning av hur stora kunskapsområden som täckts in inom spetsämnet eller spetsämnena varierar svaren beroende delvis på spetsämnets karaktär. Inom vissa områden har eleverna en föreställning om vad som skulle kunna ingå och därmed eventuellt kan ha lämnats utanför. Många spets elever uttalar stort förtroende för sina lärare inom spetsämnet och att de har gett dem möjligheter att pröva det mesta. Det är då generellt svårt för eleverna att peka på någon aspekt eller något område av spetsämnet som de hade förväntat sig skulle täckas in, vilket annars kanske skulle indikera att lärarna valt ut och presenterat lärostoffet på ett ogenomtänkt sätt.

[*Om inte läraren hade täckt in den i undervisningen*] så hade jag inte haft en aning om att den delen av [spetsämnet] fanns. Så nej så vitt jag vet så har vi gått igenom alla viktiga grejer. (Elev 16)

[*Något i spetsämnet du inte fått som du saknar?*] Nej, inget. Jag hjälper kompisar som går på andra skolor. Jag vet att jag kan. (Elev 12)

Den andra kvalitetsaspekten av undervisning som eleverna beskrev har att göra med process, det som händer i klassrummen i termer av pedagogik och inläring. Här är upplevelsen av lärarna i centrum. Eleverna visar i sina intervju svar att de allmänt uppfattat att lärarna i spetsämnet har haft speciella ambitioner med den undervisning de gett. Oftast innebär detta att eleverna också menar att lärarna är mycket kompetenta och kunniga, nära nio av tio markerar i enkäten till exempel att de helt håller med om påståendet *lärarna i spetsämnet är kunniga i sina områden*. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att vi inte vet om spets eleverna har högre uppfattningar om sina lärare än vad andra gymnasister har om lärarna i för dem centrala ämnen. Vi återkommer till elevernas tankar kring lärarna nedan.

Spetsprogrammen ska göra det möjligt för eleverna att få expandera sina kunskaper på ett sätt som vanligtvis inte är möjligt för en gymnasist. Begreppen *bredd* och *djup* används som sagt för att beskriva dimensioner för denna kunskapsutveckling men begreppen är i sig oklara och de får säkert också olika betydelser (kanske även sammanfallande betydelser) i olika ämnessammanhang. Ändå kan man få en bra indikation på hur väl spetsutbildningarna som helhet har gått elevernas önskan tillmötes om det som i allmänaste termer kan kallas fördjupning i tabell 3:1.

Tabell 3.1: Fördelning över grader av instämmande i påståendet "Jag har inte fått tillräcklig möjlighet att fördjupa mig i spetsämnet." (Procent)

stämmer helt	2
stämmer ganska bra	8
stämmer ganska dåligt	22
stämmer inte alls	68
ingen åsikt	0

Kommentar: bastal 122. Enhet procent.

Dessa enkätresultat ger inte fog för någon misstanke att spetsutbildningarna generellt inte erbjuder undervisning som ger eleverna chans till fördjupning. Väl att märka varierar dock andelen *stämmer-inte-allt*-svar kraftigt mellan programmen: den högsta skolvisa frekvensen är 90 procent, den lägsta 27 procent.

En relevant fråga att ställa har varit om eleverna ser att undervisningen mycket har rört sig ovanför en gymnasienivå och även har fått ett *akademiskt djup*. Respondenterna fyller nog begreppet med olika innebörder men de flesta har associerat till det de fått med sig från universitetskurser de läst. En reaktion från elever på utbildningar där inga eller bara få tagit högskolekurser är att alla i klassen säkert hade haft förutsättningar att ta till sig dessa kurser. Svaren från dem som läst universitetskurser är mångskiftande. Vissa elever har bara läst en ämnesmässigt mycket avgränsad kvällskurs (i typfallen en distanskurs på halv- eller kvartsfart) medan andra har betat av hela kursblock motsvarande ett högskoleämnes grundkurs eller en förstatermins kurser på ett program. Det kan ha varit den senare studieerfarenheten som ligger till grund för nedanstående elevs svar på frågan om denna utvecklade ett akademiskt djup i ämnet.

Ja det tycker jag, jag kan definitivt mer inom området än någon annan från [motsvarande program] jag tycker verkligen att vi har fått en väldigt bra bild. [...] mycket djupare in i många områden [...] om man pratar med universitetsstudenter så har man kunnat prata på samma nivå. (Elev 14)

En annan elev, vars kontakt med akademiska studier var en distanskurs, har en annan typ av intryck:

Jag tyckte inte att kursen [...] var jättegivande. Litteraturen var ganska intressant egentligen, men jag tyckte det var väldigt... flummigt, det var lite svårt att veta vad den egentligen gick ut på och ju mer jag läste desto mindre klar blev jag kändes det som, mina kamrater kände likadant. (Elev 1)

Mycket skiljer i undervisningen mellan de olika spetsprogrammen, men generellt har lärarna högre ambitioner med spets eleverna. Det framgår i de tidigare utvärderingarna²⁵ att höga lärarambitioner och stort intresse från skolledning har varit en minsta gemensamma nämnare för de annars på många sätt olika spetsutbildningarna. Att delta i försöksverksamheten har ofta gett utlopp för idéer och drömmar om hur utbildning ska bedrivas. Det tycks också vara en allmän upplevelse bland eleverna att lärarna i spetsklasserna har tagit sin uppgift på allvar. I enkäten markerar bara en tiondel av eleverna att påståendet *Skolan och lärarna har verkligen velat att utbildningen skall ge något som inte andra program ger* inte stämmer i någon grad. Det syns också tydligt i intervju materialet att elever uppskattar att lärarna ger dem just de extra utmaningar det är meningen att just spets elever ska få.

[V]i har haft bra lärare, det är en viktig del och vi har hela tiden fått utmaningar liksom fått svårare uppgifter så att vi ska hela tiden ligga på topp. (Elev 10)

²⁵ Bartholdsson & Johansson 2010, 2011.

Ett citat som detta ger vittnesbörd om en situation där eleverna i en spetsklass stimulerats av lärarens förväntningar, som också accepterats just för att klassen vet att den har speciella förutsättningar:

[*Har lärarna högre förväntningar på spets eleverna än på andra elever?*] Jag kan tänka mig att de... det är lite inre stolthet som står på spel att de vill att vi ska vara lite bättre så där. Det tycker jag vi har levt upp till men det är inte på grund av att de har pressat oss att ni måste vara bra utan det är att alla i gruppen har tänkt att vi är spets, vi är bättre och så har vi presterat efter det. (Elev 13)

Ytterligare, vad gäller lärar-elev-interaktion framhåller många respondenter att de fått mycket stöd och hjälp vid behov. I det här sammanhanget verkar det vara en fördel att det på flera håll varit små klasser. Hos vissa respondenter skyntar det dock fram att man lämnats väl mycket till att bedriva studier utanför klassrummet genom att själva söka upp källor och skriva enskilt eller i grupp. ”Jag saknar lite att det är en lektion då man ska vara där och det finns en lärare”, säger en intervjuad elev (Elev 15). Denna känsla kan säkert lika gärna finnas i en spetsklass som i vilken annan jämförbar gymnasieklass som helst. Dock är det ingen av respondenterna som känner att de inte kunnat ta initiativ till att skaffa sig den hjälp de behöver eller att lärarna inte haft tid.

Ja det tycker [jag] faktiskt, väldigt många lärare har, i fall om någonting har hänt, man har varit sjuk eller inte närvarit eller haft bristande kunskaper från grundskolan så har de haft liksom så här en [*läxhjälp*] efter skoltid där man har kunnat komma och få hjälp av läraren. (Elev 6)

Eleverna har fått frågan om de uppfattat att något specifikt har skilt sig i hur lärare arbetat ”pedagogiskt” (vilket kanske rätteligen borde hetat didaktiskt) just med dem. Frågan är relevant då man är tänkt att ha ”särskilt talangfulla” elever i klasserna, men borde ställas till lärarna i första hand (se kapitel 4). Eleverna har i alla fall inte uppfattat att ”pedagogiken” skiljer sig i hur lärare i spetsämnen eller hur lärare i andra ämnen jobbar. Denna elev tror inte att den nya spetsklassen har fått någon specialbehandling.

Lärarna har nog kört samma modell för undervisning och examination som de brukar. (Elev 5)

Vad elever säger för övrigt är, återigen, att det är hög ambitionsnivå och beredskap till stor studieinsats från eleverna som tillåter lärarna att utveckla sin pedagogik, inte något som skulle ha att göra med till exempel särbevägning specifikt. En elev menar att undervisningen för dennas klass kanske skiljer ut sig:

Eftersom det förväntas att vi kan mer och tycker det är intressant, i andra ämnen är det väl som vilken klass som helst. Ja fast vi tycker att [*spetsläraren*] är den bästa av lärarna. (Elev 4)

Som vanligt kan man förvänta sig att olika elever från olika klasser har fått olika intryck:

[...] jag vill säga framför allt spetsläraren, [namn], har använt sig väldigt mycket av olika pedagogiska lösningar för att förklara komplexa saker för oss som har funkant. Pedagogiken är mycket mer utpräglad i spetsämnen än i andra ämnen tycker jag i alla fall. (Elev 13)

En indikation på hur de spets elever från alla klasser som fyllde i enkäten bedömer spetslärarnas pedagogiska skicklighet framkommer i detta resultat:

Tabell 3.2: Fördelning över grader av instämmande i påståendet "Lärarna i spetsämnet har anpassat sin undervisning till klassen på ett bra sätt." (Procent)

stämmer helt	50
stämmer ganska bra	37
stämmer ganska dåligt	8
stämmer inte alls	3
ingen åsikt	2

Kommentar: Bastal 119. Enhet procent.

Det är dock värt att notera att denna bild kan variera diametralt mellan skolor. Fyra av fem elever på ett program kan *helt* hålla med om påståendet och på en annan skola håller ingen av eleverna med. Den generella bilden är dock att det inte hör till stöttestenarna för spets eleverna att lärarna inte är goda didaktiker med insikt om betydelsen av att till exempel variera sina undervisningsmetoder för att kontinuerligt stimulera sina elever.

Eleverna fick också frågor om lärares förmåga och metoder att bedöma kunskaper. Här fann vi inget i intervjuerna som indikerar att spetslärare skiljer ut sig, ur elevernas perspektiv. Det är dock naturligt att elever resonerar om betygsättning i detta sammanhang. De misstänker ibland att man som spets elev behöver prestera bättre än andra elever för att få samma betyg som dem:

Vi har ju samma krav som de andra klasserna fast vi har haft egna prov och då har vi haft kanske lite svårare än de andra men man har inte haft högre MVG-gräns. (Elev 4)

Höga ambitioner det ska [lärarna] ha. Alltså på proven så är det ändå gymnasienivå som gäller. Så vi måste inte vara bättre för att få MVG, det är samma krav. (Elev 10)

En annan elev kan dock vara av denna mening:

Nja, jag tror kanske jag skulle haft lite högre betyg [*i en vanlig klass*] på grund av att de lär sig lite saktare. (Elev 2)

Frågeställningen om lärarnas kvaliteter och arbetssätt i spetsämnena kontra i övriga ämnen har ofta varit svår för eleverna att svara på. Detta kan i många fall säkert grundas i att det inte har varit rimligt eller önskvärt för eleverna att skilja ut gruppen spetslärare från gruppen lärare i allmänhet.

Skillnaden för mig mellan spetsämnena och ämnen och mellan spetslärare och lärare är för mig obefintlig. (Elev 7)

Vad gäller deras ämneskunskaper rosar dock eleverna tveklöst sina spetslärare. Så här säger ett par elever:

[...] Lärarna har otrolig ämneskunskap, man kan i trean få höra en historia om vad en lärare har hållit på med som man inte visste om innan. Det ger inspiration, gnista, glöd och det här suget efter att det här kan man faktiskt göra. (Elev 7)

Lärarnas kunnande och kompetens är mer än bra, de har ämneskunskaper. (Elev 12)

De intervjuade eleverna tenderar också att uppfatta något mer varierande kvalitet på lärare i andra ämnen än på spetslärarna. Även i jämförelse med de universitetslärare som vissa spets elever har träffat på under sin gymnasietid kan spetslärarna komma ut fördelaktigt:

Vi har bättre lärare på gymnasiet än vad vi hade på universitet enligt min erfarenhet. [...] De har varit så engagerade i sina ämnen och haft väldigt bra sätt att som de har hållit i undervisningen. (Elev 1)

Bland de intervjuade eleverna finns inte så förvånande erfarenheten att man på gymnasiet kan ställa frågor och be lärarna om fler exempel och förklara flera gånger och på olika sätt. Medan lärare på universitetet föreläser och man i övrigt bedriver självstudier, förväntas anteckna och läsa själva i böckerna. Denna elev reflekterar mer allmänt på detta sätt:

Först och främst så har alla, när man väl kommit till universitetet, då har alla då har det blivit sådär okey nu är det allvar nu är det seriöst nu flamsar man inte. [...] Man är lite så inte bekväm där på något sätt man är inte van vid att vara där helt enkelt. Det har gjort att folk tar universitetet mycket mer på allvar och sen så känns det också som att lärarna där behandlar en som att man var elev där eller som att man var student och det tror jag också är ett annat förhållande mellan studenten och läraren är lite annorlunda jämfört med en gymnasieelev och en lärare. [*På vilket sätt?*] Jag vet inte riktigt [*Är det mer personligt på gymnasiet att man får mera kontakt?*] Det är förväntningar på personen och respekt kan jag tycka. Så tror jag också att läraren på universitetet, när man väl går igenom någonting då sitter man tyst och antecknar man kanske inte frågor lika dumma frågor, man får koncentrera sig på ett annat sätt. (Elev 8)

För elever i allmänhet, och i en intervjusituation, kan man tänka sig att det känns bra att berömma lärare för vad man vet är deras positiva kvaliteter, men mycket svårare att tala om det som man inte uppskattar. Det kan vara omöjligt att skilja ut de negativa sidorna hos lärare som beror på rollen som bevakare och bedömare från de som eleverna kan tolka som att läraren utför sitt jobb dåligt. I enkäten fick dock eleverna chansen att bland annat skriva svar på den öppna frågan om vad de haft för negativa erfarenheter av sin spetsutbildning. Bland dessa är det bara några få som uttrycker något missnöje direkt med sina lärares insatser, och då med deras bristande pedagogik. Att elever har kritik för att lärare har för stora ambitioner och utsätter dem för hård press återkommer vi till i avsnitt 3.3.

3.2 Personliga förutsättningar

Föregående avsnitt uppehöll sig en del kring de utmaningar som det är tanken att spetsutbildningarna ska ge elever med speciella förutsättningar. I utvärderingsuppdraget ligger också frågan om individuella förutsättnings betydelse för kunskapens utveckling, och då betydelsen av intresse respektive talang. Vid tidigare utvärderingar har frågan ställts om vad som kännetecknar en spets elev, om det är ett speciellt intresse eller om det krävs en särskild fallenhet. Den absolut vanligaste uppfattningen bland skolpersonalen har då varit att det är intresset för ämnet som är det viktiga.²⁶ I intervjuerna med avgångseleverna märks att de med *intresse* menar dels intresse för skolämnen och undervisningens innehåll, dels motivation, det vill säga att gilla att plugga, gilla ämnet och ha den rätta viljan.

Till intresse i bemärkelsen motivation återkommer vi nedan. När det gäller intresse för ämnen och studierna finns tanken hos flera respondenter att har man bara intresset så blir det roligt, då lär man sig efter hand. Eleverna kan också definiera sin spetsklass mer utifrån ett intressebegrepp än utifrån det som man uppfattar är en spetsgenskap hos en klass, att den är för de speciellt talangfulla:

[Min klass är speciell] kanske inte för att det är en spetsutbildning utan för att det är en viss sorts människor som söker sig till ett sådant här program. Många som har samma intresse. (Elev 17)

Av följande citat framgår också att eleverna ser att en studiebegåvning är till hjälp både för att komma in på en kvalificerad utbildning och för att klara av den.

Det gäller att man verkligen har en motivation, ett intresse, i grunden. [*Betyder begåvning någonting?*] Jag har funderat på det, egentligen skulle det räcka med intresse, men om man ska klara utbildningen krävs det lite fallenhet, att man har lätt för sig. (Elev 1)

²⁶ En utvärdering av det andra året med försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar 2010/2011, s. 49–50.

Om man pluggar för att det är intressant så tröttnar man lätt, som ett spel, kanske, då blir det inte lika roligt. (Elev 9)

Följande citat understryker samtidigt att det är svårt att avgöra om intresse eller talang avgör eftersom dessa förstärker varandra i en gynnsam kunskapsprocess. Det viktigaste är att det är ett eget projekt man driver, kan en elev mena:

Man måste ha antingen talang eller intresse, någonting som [...] riktar sig... om man gör det bara till exempel för att ens föräldrar vill det, då tror jag inte det kommer att gå så bra. (Elev 9)

I detta sammanhang kan det vara intressant att se hur spets eleverna som grupp själva uppskattar hur *intresserade* respektive *talangfulla* de är. Följande resultat peklar detta:

Tabell 3.3: Fördelning av svar på frågan "Hur stor talang har du för spetsämnet/ämnena skulle du vilja säga?" (Procent)

Min talang för ämnet/ämnena är inte större än genomsnittlig	16
Jag har en ganska stor talang för ämnet/ämnena	55
Jag har en mycket stor talang för ämnet/ämnena	29

Kommentar: bastal 119. Enhet procent

För många personer tar det säkert emot att bedöma sig själv som en person med *mycket stor talang* vad det än gäller, även om det är lättare att göra det i en enkät än i en personlig intervju. Man kan möjligen tycka att det finns en varningssignal i att drygt två tredjedelar av eleverna på teoretiska spetsprogram som skapats uttryckligen för att fånga upp de med särskilda talanger, inte verkar säkra på att de har *mycket stor talang*. Det är samtidigt enligt enkätdata omkring hälften av elevgruppen som tar helt avstånd från påståendet *Mitt intresse för spetsämnet har minskat under gymnasiet*. Det kan förvåna här att andelen inte är större – för dem som tycker att deras intresse ökat är ju i princip bara detta svarsalternativ möjligt. Andelen varierar också mellan skolorna och är i en skola nere i en fjärdedel: här vill alltså inte de flesta helt avvisa att intresset minskat. Om de ansvariga i en egen undersökning i den skolan fick detta resultat borde det tolkas som allvarligt.

Om man talar om intresse i bemärkelsen ambition, vilken betydelse ser eleverna att den egna ambitionsnivån har för hur väl studierna lyckas? Eleverna fick svara på vad de trodde om betydelsen av ambitionsnivån för egen del, för elever i allmänhet, för elever i klassen och för att man går just en spetsutbildning. Svaren skilde sig inte mycket åt om frågan gällde dem själva eller andra i spetsklassen eller parallellklasser. Majoriteten av de intervjuade eleverna anser att den egna ambitionsnivån har väldigt stor betydelse för studieresultatet. De menar att det krävs höga ambitioner för att lyckas och de är målmedvetna och vet vad som krävs för att komma in på olika utbildningar i framtiden. Frågan om de försakar sina fritidsintressen kommenterades till exempel med att man försakar ingenting när man gillar det man gör, studierna är roliga och det är det man satsar på. Exempelvis svarade en person att han eller hon inte avstår idrott och motion eftersom det är förutsättningen för goda studieresultat. Däremot påpekas att man ibland måste avstå aktiviteter vid vissa tillfällen som när det är många prov, men det framhålls snarare som dålig planering från respondenternas egen sida. Några av de intervjuade menar att de flesta har bra betyg i många ämnen men lägger inte jättemycket tid på studierna. Det vanligaste verkar dock vara att eleverna lägger mycket tid på studierna med sikte på bra resultat och höga betyg, och att den höga ambitionsnivån i klassen smittar av sig. Några elever som menar att studierna inte inkräktar på fritiden påstår att det samtidigt tar väldigt mycket tid för dem att pendla till studieorten. I vissa fall har eleverna en restid på upp till tre timmar om dagen.

När det gäller vad spets eleverna tror om andra elever så kommenterade några respondenter att det verkar "slappare" på andra program och att en del inte ens försöker få höga betyg. I

enkätdata framgår också att bara en av sex elever i någon grad håller med om att *min klass håller troligen inte högre nivå i spetsämnet än andra 3:or som läser ämnet*.

Naturligtvis måste man samtidigt räkna med stora individuella skillnader i vad eleverna har för förutsättningar, uppfattningar om dessa förutsättningar och erfarenheter av att faktiskt kunna gå framåt snabbt i sina studier. Detta kan de två följande citaten illustrera:

Ja har aldrig behövt läsa mycket jag lär mig ganska snabbt och lätt och har lätt att komma ihåg saker så jag har inte upplevt att det har krävt för mycket tid, förutom någon enstaka gång. [...] De flesta i klassen har väldigt bra betyg och många lägger inte ner överdrivet mycket tid. [*Har du känt att du har försakat någonting till exempel idrott?*] Det hade gått om man hade varit lite bättre på att börja plugga i tid inför proven. (Elev 4)

Jag har inte riktigt den där motivationen och klarar inte riktigt av det där med att plugga [...] så det har gått sämre och sämre. (Elev 16)

En annan elev reflekterar över att individers intellektuella utvecklingslinjer ser olika ut och inte heller behöver vara i takt med personens utveckling i övrigt.

[Jag] tycker att det är synd att se de elever som har enorm potential, men kanske inte är tillräckligt mogna. Har fattat att skolan spelar stor roll för deras framtid och jag vet inte om det är lärarnas ansvar att försöka få de att inse att de ska jobba hårdare. (Elev 8)

Mot denna bakgrund av att det inte föreligger några enkla sanningar eller enhetliga verkligheter i skolans myllrande värld går vi vidare i detta kapitel med att resonera om vad som händer när undervisning, med sina kvaliteter, möter elever, med sina förutsättningar.

3.3 Elevers syn på prestationer och kunskapsutveckling

För spets eleverna var det nog mer än för många andra elever begreppet ”utmaning” som sammanfattade deras tankar om att börja gymnasiet. Uttrycket ”extra utmaning” finns ju i förordningen om spetsutbildningar och till exempel inleds startsidan på webbplatsen www.spetsutbildningar.se med frågan ”Gillar du att utmanas?” En del spets elever verkar också ha upplevt övergången från grundskolan som en befrielse:

För mig så var det nog väldigt viktigt faktiskt för jag har alltid haft lite svårt att motivera mig i skolan liksom för i lågstadiet och mellanstadiet det var ju ganska låg nivå på allting. [...] det kanske låter pretentiöst men väldigt tillbakahållen, eller vad man ska säga. Så då var det ganska skönt att komma till en klass med lite mer samma tempo och allt. (Elev 6)

Det var spännande i ettan att börja anstränga sig i [spetsämnet], det hade jag aldrig behövt göra. (Elev 12)

Så här säger en annan:

Man börjar inte för att man är bäst man går för att bli bra det är så man ska känna tycker jag. [*Tror du att det är en allmän inställning?*] Ja det jag har hört så trodde alla att de skulle vara sämst och att alla andra skulle vara jättebäst men det visade sig att det inte är så. Man går för att bli bättre. (Elev 10)

Spetsprogrammen har upprättats uttryckligen med förutsättningen att vara en speciell miljö på en skola för en grupp elever med speciella förmågor och behov av extra utmaningar. Det finns två skilda aspekter på vad det är i spetsutbildningarna som specifikt kan antas påverka elevernas kunskapsutveckling och prestationer. Det är frågan om att spetsutbildningarna nästan per definition har ambitiösa lärare som i många fall just sökt en utmaning när de fick chansen att engagera sig i försöket med spetsutbildningarna. Även om skolorna i mycket är olika, kan ett generellt mönster finnas att både lärare och elever har förväntningar om att just spets elever ska utmärka sig ännu mer än *vanliga* duktiga gymnasister. Den andra aspekten av det som är speciella förutsättningar för spetsutbildningarna är tonvikten vid och intensiteten i studierna i special- och breddningskurser samt faktumet för många av utbildningarna att man behövt

förskjuta kursarbete från senare läsår till tidigare för att bereda plats för möjligheten att ta universitetskurser.

Vad beträffar kunskapsutveckling som svar på lärares höga ambitioner och beredskap att utmana elever finns flera exempel från intervjuerna av detta slag:

[...] lärarna vill alltid pusha, vi är ju en liten grupp, så även om man gör något jättebra, så allt kan göras bättre. (Elev 7)

Enkätdata indikerar inte att spetslärarna överlag lagt sig på en nivå under vad eleverna känner är meningsfullt. Nio av tio elever tycker att påståendet ”*Jag har utmanats att använda hela min intellektuella förmåga i mina studier i spetsämnet*” stämmer in helt eller ganska bra. Men resultatet i tabell 3.4 är något motsägelsefullt:

Tabell 3.4: Fördelning av svar på frågan ”I vilken grad tycker du att du har fått använda och visa din talang i dina studier i spetsämnet/ämnena?” (Procent)

I mycket hög grad	40
I ganska hög grad	44
I ganska liten grad	14
I mycket liten grad eller inte alls	2

Kommentar: bastal 122. Enhet procent

Det är inte en helt entydig bild som framträder här; mer än hälften eleverna har valt bort det alternativ som skulle vara aktuellt om man tveklöst känt att man kunnat realisera all sin talang. Att frekvensen för detta svar varierar mellan 52 och 18 procent bland programmen visar att det finns avsevärda skillnader.²⁷ Vi återkommer nedan till hur andra aspekter av elevers upplevelse av sin utbildning speglas i enkätdata.

Enkätfrågorna fokuserar på spetsämnena, men det är inte konstigt att man som elev kan uppleva att det blir svårt att fördela sin ambition även på andra ämnen:

Alla i klassen känner att vi måste ha MVG i alla ämnen det är något som ligger i luften, vi vill göra väldigt bra ifrån oss. I spetsämnena presterar vi alla högt, men i de andra ämnena kanske vi måste backa lite, för att man hinner inte med riktigt, då måste man verkligen anstränga sig jättemycket för att hinna med allting. (Elev 1)

Ett av skälen till att sprida spetsutbildningarna mellan å ena sidan matematik och naturvetenskap och å andra sidan humaniora och samhällsvetenskap var att tillmötesgå elevers efterfrågan på fördjupning i vissa ämnen/ämnesområden. Hur har då eleverna uppfattat betydelsen av att få koncentrera sig på sitt intresseområde under gymnasietiden? För flera verkar inte frågan ha någon större relevans eftersom de inte upplever spetsutbildningen som en ämnesspecialisering:

Nej det kan man vänta med till senare i livet. Man har gott om tid att specialisera sig. (Elev 6)

Andra elever ser att de specialiserar sig just genom att gå en spetsutbildning, andra att specialiseringen ligger i att man väljer högskolekurser. Inte i någon intervju framkommer det dock att det för dessa elever ligger något i begreppet specialisering som att man målmedvetet för framtiden mutar in ett expertisområde:

Ja i trean hade vi fyra olika valbara kurser, så där var en liten inriktning. [...] Det hade jag inte tänkt från början för jag tyckte inte de andra ämnena var inte så jätteroliga men jag gjorde det

²⁷ Ett statistiskt test utfört på dessa data som om de vore samplade skulle inte visa på signifikant samband mellan vilket program man går på och hur man svarar på frågan; detta kan indikera att man inte ska uppfatta slutsatserna från detta totalurval som mycket ”robusta”.

ändå. Det bara flöt på. I och med att det var en helt annan upplevelse [att ta universitetskurser än] att gå i skolan så påverkade det andra kurser också att man tycker det är roligare, vissa lektioner är roliga det lyfter andra lektioner också. (Elev 18)

En liknande inställning representeras av följande citat:

Jag läste inte [universitetskursen] för att jag ville specialisera mig, jag läste den för att det verkade intressant och roligt. (Elev 1)

Sist i detta avsnitt kan elevernas reaktion på ett övergripande påstående om kunskapsutveckling redovisas:

Tabell 3.5: Fördelning över grader av instämmande i påståendet "Under gymnasiet har jag kunnat gå framåt i spetsämnet (eller spetsämnena) så mycket som jag hade hoppats kunna göra." (Procent)

stämmer helt	60
stämmer ganska bra	29
stämmer ganska dåligt	7
stämmer inte alls	2
ingen åsikt	2

Kommentar: bastal 119. Enhet procent.

Det finns alltså en tydlig samstämmighet i gruppen spets elever som helhet den egna utvecklingen motsvarat förväntningarna och ambitionerna, men det kan man som individ givetvis uppfatta i olika grad ska tillräknas den egna insatsen respektive lärares och skolas insatser. Härnäst ska detta ämne beröras.

Indikationer på speciellt utsatthet för negativ studiepress

Även om det är tänkbart att många spets elever finner att utmaningar och höga krav bara har hjälpt dem och de inte heller till exempel har upplevt att de behövt försaka vissa ämnen för andra, ger också elever uttryck för att myntet har en baksida. "Krav" betyder då inte stimulerande utmaningar utan snarare hinder för ens utveckling. Detta kan vara fallet när man tycker att man själv inte har de förutsättningarna att vara en tillräckligt *stark* elev i ämnet. Svårighet att klara studierna kan säkert i många fall ha accentuerats i och med ett ökat studietempo i de kurser där man koncentrerat kurserna till de tidigare årskurserna. Det kan säkert också ha att göra med att man på flera spetsprogram inte har samma val mellan kurser som på andra program utan att studiegången är låst till vissa fördjupningskurser.

I grunden kan det dock mest vara en fråga om att elever uppfattar att lärarna i spetsämnet inte vet vad en elev faktiskt kan:

Jag gillar de flesta men inte alla. De förutsatte redan att vi kunde det de försökte lära oss. De lärare som först tyckte så fick inse att det inte var så, de fick ändra sig. (Elev 5).

I enkäten gavs eleverna möjlighet att på några rader beskriva dels positiva, dels negativa erfarenheter av sina studier i spetsämnet. De tidigare noterade positiva sidorna som eleverna ofta ser, att de är bland likar som går framåt i samma höga takt, kan man ana ibland har en motbild i det att lärares ambitioner för spets eleverna och elevernas egna ambitioner förstärker varandra till att skapa en hög prestationspress. I enkäterna finns ett tiotal varianter på vad ett par elever uttrycker så här:

Lärarna har ibland utgått ifrån att bara för att vi sökt denna utbildning så har vi redan kunskaper utöver det vanliga. Jag har också upplevt att vi ibland har bedrivits [sic] hårdare än elever på andra program, även i ämnen som inte tillhör våra spetsområden. (Enkät svar)

Lärarna har ofta antagit att jag kunnat mer än vad jag egentligen gjort därför att jag läst just en spetsutbildning. (Enkät svar)

Vad som ligger bakom många andra vittnesbörder om hög arbetsbelastning verkar dessutom bero på att man i programmen har ett utökat studiepensum som det är svårt att mäta med och/eller hinna med:

Konstant press, betygshets, lärare har andra krav på spets elever än på vanliga elever. Högra krav. Extra arbetsbörda. (Enkät svar)

En aspekt av spetsstudier är som sagt att man inte kan göra kursval, och alltså inte har möjlighet att därigenom lindra arbetsbördan. En elev kan skriva att en negativ erfarenhet är att:

Mitt program har en bred spets med spetskurser i [*tre ämnen*] obligatoriskt. En större valmöjlighet vore bättre. (Enkät svar)

En annan elev säger så här:

Det sämsta med utbildningen är att man inte har något individuellt val. (Enkät svar)

Andra kommentarer går längre och beskriver något som inte uttryckligen handlar om just en specifik effekt av en spetskonstruktion av ett program utan mer allmänt handlar om vad elever kan uppfatta som baksidan av ett skolsystem i snabb strukturell omvandling på en utbildningsmarknad:

Jag har upplevt gymnasietiden som ett slags hävdelseförsök för skolans sida där vad som står på papprena är viktigare än den enskilda eleven, något i stil med hur man utvecklade idrottare i sovjet. Bara man får fram några bra så bryr vi oss inte om vad som händer med resten. (Enkät svar)

Svårt eller bråttom?

I enkät svaren är det generellt vanligare att elever diskuterar brist på tid för studierna än att de är för svåra, alltså att man känner att man inte har hunnit med att smälta studiestoffet och fått tid till reflektion.

På tok för högt tempo för att kunna fokusera på det verkliga lärandet före betygsmatrisens avbockningssystem. Svårigheten är egentligen lagom, men har inte hunnits med. (Enkät svar)

Jag tror jag kunde utvecklats bättre om jag gått natur, för i vissa ämnen gick det fort och då var det svårt att hänga med. (Enkät svar)

Frågan om det är svårighetsgrad i studierna eller tidspress som eleverna upplever är svårast att hantera kan belysas i följande tabeller:

Tabell 3.6: Fördelning av svar på frågan "Hur har studietakten i spetsämnet/ämnena varit för dig under gymnasiet?" (Procent)

För långsam – jag kunde ha utvecklats snabbare i spetsämnet/ämnena	7
Lagom – mina kunskaper och färdigheter har växt ungefär i takt med undervisningen	73
För snabb – jag har haft svårt att hänga med i undervisningen	20

Kommentar: bastal 120. Enhet procent.

Detta gällde alltså studietakt; nedanstående tabell gäller uppfattad svårighetsgrad:

Tabell 3.7: Fördelning av svar på frågan "Hur har svårighetsgraden varit i spetsämnet/ämnena?" (Procent)

Studierna har varit för svåra för mig	8
Studierna har varit lagom svåra för mig	88
Studierna har varit för lätta för mig	4

Kommentar: bastal 119. Enhet procent.

Att en stor andel landar på *lagom* i båda tabellerna är ett gott betyg till alla spetsutbildningsansvariga i dessa avseenden. Medan 8 procent markerar för hög svårighetsgrad är det 20 procent som reagerar på frågan om studietakt genom att indikera att den har varit för snabb. Till dessa noteringar kan läggas ett illustrerande exempel på "negativa erfarenheter" som en elev beskrivit i enkäten: "Första året var arbetsbördan alldeles för stor. Generellt har upplägget av kurserna och skoltimmarna varit dåliga då de gett en mycket ojämn arbetsbörda över de 3 åren." Liknande synpunkter på ur elevernas synpunkt onödigt försvårande planering återkommer fem gånger i enkätmaterialens kommentarer. Sammantaget ger detta anledning att framöver se närmare på i vilken utsträckning det goda – att kunna erbjuda ett snabbspår genom ämneskurser – kan ha blivit det bästas – djupa, väl befästa kunskaper – fiende. Kommande utvärderingar bör ge underlag för ett resonemang om hur ett koncept som spetsutbildningarnas konstrueras utan att olika underliggande idéer med dem kommer i konflikt. Det behöver ju inte vara så att det att man får en ämnesmässig 'avskild zon' där man i koncentration brottas med sitt ämnes svårigheter alltid kan harmonieras med att man också ska vara en topplev som smidigt tar sig igenom systemet som ämnesgeneralist. Tidsbrist och tidspress kan uppenbarligen för många spets elever vara problemet, men det kan även för någon mest vara en fråga om att kursplanen förhindrar effektiva studier. Enkät svar från två elever i samma klass får slutligen illustrera detta:

Eftersom studietakten i en del av spetsämnena varit mycket hög har det varit svårt att hinna fråga på saker som varit svåra att förstå och att diskutera saker som man kommit fram till. (Enkät svar)

Studietakten i framför allt första året var alldeles för långsam och jag är missnöjd med att flera mindre viktiga kurser tog så mycket tid att jag inte kunde läsa klart min högskolekurs. (Enkät svar)

Det är säkert vanligt bland sistaårsgymnasister på teoretiska utbildningar överlag att uttrycka frustration över att till exempel examination och kunskapskontroll tar överhanden över förståelse och insikt, och detta är naturligtvis inte frånvarande i den disparata gruppen spets elever heller:

Det som är negativt är att motivation och intresse lätt försvinner i och med att det handlar om att prestera och visa vad en lärt sig lika mycket som att lära sig. (Enkät svar)

Som alltid är det värt att påminnas om de individuella variationerna i hur man reagerar på förväntningar som riktas till ett kollektiv, svarar man genom att blomma ut och hävda sig eller snarare genom motsatsen? Det första av dessa citat är en av många liknande noterade positiva erfarenheter, det andra får ytterligare illustrera vad man kan kalla myntets baksida.

Jag har fått arbeta med det jag är intresserad av på en hög nivå som har utmanat mig att utvecklas. (Enkät svar)

Jag hamnade i en klass där de flesta har högre betyg, är mer ambitiösa och mer intelligenta än jag. Detta sänkte mitt självförtroende och motivation i grupparbeten och muntligt i klassrummet. (Enkät svar)

En översiktlig bild av hur det står till med prestationskrav bland alla elever i spetsselegruppen kan man få av data ur enkäten, till exempel via svaren på i vilken grad man håller med om ett påstående som *Lärarna i spetsämnet bör ställa högre krav på oss elever*. Tretton procent av eleverna har här markerat *stämmer helt* eller *stämmer ganska bra* medan 81 procent ligger på den negativa halvan av skalan (*stämmer ganska dåligt/stämmer inte alls*) och 6 procent har angivit *ingen åsikt*. Det är förväntat att en grupp som spetsseleverna generellt *vill* möta höga yttre prestationskrav från lärare, men också att de, som vilka andra typiska gymnasister som helst, inte heller *vill* att kraven ska vara ännu högre. I dessa siffror ges ingen indikation på att det skulle vara en utbredd uppfattning att kraven skulle vara för låga. Det vore förstås intressantast att jämföra dessa svarsfördelningar med hur andra gymnasister skulle ha svarat; en rimlig hypotes skulle vara att spetsseleverna som grupp i dessa avseenden inte skulle skilja sig från elever på andra ambitiösa, profilerade teoretiska program.

3.4 Elevers erfarenheter av att gå ett spetsprogram

I intervjuerna är det utöver de teman som berörs ovan en del andra frågor som ofta kommer upp på elevernas initiativ. Först är det återigen ofta en allmän tillfredsställelse med utbildningen och ibland en lite förundrad tillbakablick på vad som blivit av en:

Definitivt jag tycker att jag utvecklats som person. Jag kan inte riktigt sätta fingret på vad det är men jag känner lite så, att ta ansvar, göra beslut, planera, överhuvudtaget sådant som krävs. (Elev 14)

Mer specifikt har spetsseleverna ofta känt att de fått en bra grund för fortsatta studier:

Vi har fått skriva väldigt mycket uppsatser och läst formalia som man har på [X] universitet till exempel och lärarna har försökt förbereda oss för universitetet och utmana oss, att lägga det på en hög nivå. Det har utvecklat mig personligen jättebra. (Elev 1)

En annan ofta förekommande reflektion gäller klassens storlek: för många har det ju varit aktuellt att ha gått igenom gymnasiet med tio–femton klasskamrater.

Det finns för- och nackdelar med en liten klass, alla har fått hjälp men man har inte haft så många att diskutera med som man kanske skulle behöva. (Elev 5)

Det sämsta är att det är en liten klass, det är lite begränsat [...] lite homogent intressebaserat [...] (Elev 9)

Samtidigt ser man det ofta som en fördel att alla i klassen har ett gemensamt intresse och höga ambitioner med sina studier. Det påtalas även att spetsklasserna innehåller väldigt olika typer av människor men att till exempel mobbing inte är ett problem utan man respekterar varandras olikheter.

I tidigare utvärderingar har tendensen berörts att spets eleverna i vissa skolor i och med sina speciella profiler och kurser har blivit dåligt integrerade med skolkamraterna. Detta återkommer också i avgångseleverna reflektioner över hur de haft det.

Jag vet inte hur det är i andra skolor men jag tycker, eftersom vi är spetsutbildning att vi ska, de håller inte bort oss från andra NV-program men det känns så. [*Varför har det blivit så?*] Kanske för att vi har lite andra aktiviteter när NV-programmen samlades första året så var vi inte där vi var någon annanstans. Det är en liten grupp. Det bra med lärarna men jag menar mer kontakt med andra klasser som går samma år. (Elev 2)

Spets elever kan också antyda att andra elever och lärare på skolan har felaktiga eller fördömsfulla uppfattningar om spetsklassen. Det kan handla om att det varit bra kamratskap och god sammanhållning inom klassen men att spets eleverna ibland känt sig lite isolerade på skolan, många tror att det bara är ”nördar” som går där. De tendenserna var dock tydligast det första året innan fler spetsklasser antogs.

Vi har varit ganska avskilda från resten av skolan, som klass, och man hörde ibland i matsalen att folk pratade om oss. Min [...] på en annan skola har fått höra rykten om vår klass specifikt hur nördiga vi är och så, så jag blev lite sur. (Elev 18)

Elevernas upplevelse av vad det har betytt för dem personligen att ha fått gå just en spetsutbildning varierar. Här är det svårt att veta om man talar mer utifrån:

- 1) vad man vet att hela försöksverksamheten har för syfte och hur spetsutbildningarna allmänt skiljer sig från andra
- 2) hur det egna programmet skiljer sig från andra på skolan eller
- 3) vad det betyder för en ung människa att gå på gymnasiet över huvud taget.

Intrycket är att eleverna inte har koll på andra spetsprogram eller känner någon samhörighet med andra spets elever. De flesta intervju svaren kretsar kring att man känner sig lite speciell och några ser att det även är en fin merit att ha gått spetsutbildning. Eleverna som har saknat stimulans under tidigare skolgång känner att det högre tempot ger dem större möjlighet att få ut något av sin gymnasietid.

Några elever nämner som speciellt för spetsutbildningen att man har fått gå på djupet inom sitt ämne eller ämnesområde och man ser det som ett privilegium att få möjlighet att läsa mer när man är intresserad. Eleverna lyfter fram lärarengagemanget som väldigt betydelsefullt, framför allt från lärarna i spetsämnet/-ämnena. Att arbetet och kraven varit tuffare uppvägs av att lärarna varit väldigt engagerade i sina spets elever, menar vissa. Vidare nämns möjligheten att få läsa universitetskurser och att få en bild av hur det fungerar att läsa på universitetsnivå. Det fanns också de som kände att spetsutbildningen inte var rätt val men som ändå gått kvar på utbildningen för att de trivdes i klassen.

Frågan hur utbildningen artat sig jämfört med elevens förväntningar tyckte många respondenter att frågan var svår då man inte hade några speciella förväntningar. Medan några är nöjda med i stort sett allt kan en del missnöje till exempel handla om att samarbetet med universitet och högskola inte fungerat fullt ut (vi återkommer till det i kapitel 5 som handlar om samarbetet med lärosätena). Det är inte ovanligt att eleverna tar upp just praktiska, organisatoriska problem bland det som de uppfattar mest negativt.

Det bästa, mycket ligger i att jag har utvecklats på så sätt att jag inte är lika rädd för att liksom misslyckas vilket gör att man kan utvecklas på ett helt annat sätt. Och det sämsta är nog, under min gymnasietid, det är vissa kurser tycker jag som inte har skötts så jättebra. (Elev 11)

Någon elev kan berätta om farhågor inför ett kanske för stort åtagande i och med valet av gymnasieprogram men att dessa kom på skam:

Jag tänkte ”universitet”, högskoletakt, motiverade kamrater”, och så har det blivit, men jag är väldigt positivt överraskad av lärarna, de har verkligen lyckats. (Elev 1)

Andra elever tar upp kursutbudet inom spetsområdet och säger att det var oväntat att det skulle vara omöjligt att välja vissa kurser, till exempel om man som NV-elev ville lägga till en språkkurs. Man inser ändå att man kanske måste börja med vissa kurser för att kunna gå vidare till de kurser man längtat efter. Den här studentens uppfattning om hur programmet skulle vara visade sig inte stämma:

[Spetsutbildningen] blev väldigt annorlunda i förhållande till vad jag hade förväntat mig. Först trodde jag att de skulle handla om [ett visst ämnesinnehåll], och det gjorde vi i början. Men sen var det mest mer kurser och snabbare tempo och sen i slutet av tvåan och i trean läste vi sådana här universitetskurser... (Elev 9)

Eleverna tycker att de resurser som skolorna satsat på spetsutbildningarna har varit tillräckliga. Det som nämns som resurser är framför allt utrustning och lärartid. Spetsklasserna har på flera orter fått egna datorer från början och det är mycket uppskattat. Dessutom har de, på många orter, små klasserna gett lärarna unika möjligheter att ägna sig åt och hjälpa eleverna vid behov.

Ibland har vi haft arbetstid utan lärare men de har alltid varit tillgängliga så man kan diskutera [...] jag har inte märkt att man snålat. (Elev 15)

Speciellt med att det är en spetsutbildning? Det har lagts ner mycket resurser. Jag tror att när vi har läst till exempel [kurs] har de lagt ner mycket mer för att ge oss mer fördjupning. [...] jag tror inte att de vanliga utbildningarna har fått göra samma saker, har fått lika mycket. (Elev 1)

Någon elev uttrycker även att de känner sig bortskämda och privilegierade på skolan, att de har fått allt man kan önska även av studiebesök och studieresor. En del skolor har fonder som de kan söka pengar från och det har lärarna gjort. Som vanligt finns det dock personer med andra erfarenheter. Så här säger en elev:

Jag tycker att de började bra i ettan, sen halva tvåan sen så har det gått neråt. För att de, skolan, jag tror att de måste spara in [en stor summa] eller något sådant där. (Elev 11)

I vilken grad den generellt positiva bild av sin studiegång som de intervjuade ger beror på hur just gruppen som utvalts till intervjuer råkar tänka kan vi inte veta, men analysen av vissa svar i den enkät som 85 procent av avgångseleverna fyllde i bekräftar ändå en positiv bild. Till exempel instämmer 60 procent av de svarande eleverna helt med påståendet *Jag rekommenderar gärna en kompis att söka till denna spetsutbildning* och därutöver är det 23 procent som tycker att påståendet stämmer ganska bra. Detta mått kan anses som en pålitlig indikation på en övergripande relativ *nöjdhet* hos eleverna – alltså att man inte ångrar sitt val. Vi kan inte veta om denna nivå skulle vara lika hög eller avvika från den som uppmättes hos någon annan kategori gymnasister. Vi kan emellertid se att en stor variation mellan hur nöjda man är i olika spetsklasser. I ett av programmen kan andelen *stämmer-helt*-reaktioner på påståendet ovan vara 88 procent, och inget svar avgivet på den negativa delen av svarsskalan, medan den är 22 procent i ett annat, där också andelen som angivit att påståendet stämmer *ganska dåligt* eller *inte alls* är 44 procent. Nu är förvisso de skolvisa undergrupperna i materialet ibland mycket små, och vi har som vanligt ingen inblick i vad som egentligen föresvävar respondenterna när de svarar. Det är samtidigt inte förvånande att spetsprogrammen på de olika skolorna kan ha fallit ut på vitt skilda sätt, givet alla skilda lokala förutsättningar, och det är viktigt att hålla denna underliggande heterogenitet i minnet.

3.5 Spets elevernas framtidsplaner

Försöksverksamheten med spetsutbildningar utgår från tanken att förmågor och kunskaper ska kunna få utvecklas långt redan under gymnasietiden. Oavsett i vilken grad man vill koppla denna tanke till att utbildningen också ska bädda för unga människors fortsatta karriärer är det för denna utvärdering näraliggande att fråga avgångseleverna om deras framtidsplaner. På frågan om framtidsplaner svarar i princip alla spets elever föga förvånande att de ska läsa

vidare.²⁸ Kanske mer överraskande är att bara en tredjedel funderar på att studera vidare inom just spetsområdet – övriga anger *annat område* (51 procent) eller *vet ej* (16 procent). Likaledes är det förvånande att en tredjedel av de svarande säger att det stämmer ganska dåligt eller inte alls in på dem att *jag har stor lust att fortsätta studera inom spetsämnet*. Det är alltså inte påfallande många av eleverna som är lojala mot sin spetsinriktning. Givet detta tycks det ändå vara få som i enkäten avvisar tanken att studierna i spetsämnet skulle vara irrelevanta för vad de kommer att göra senare i yrkeslivet (tabell 3.8). Det är inget som säger att inte en grupp ’medelgymnasister’ skulle svara likadant; men det finns här inga tecken på att spets eleverna skulle uppfatta erfarenheten av studierna, med extra djup och bredd, som onyttig i långa loppet.

Tabell 3.8: Fördelning över grader av instämmande i påståendet ”Jag tror inte mina studier i spetsämnet kommer att ha betydelse för mitt framtida yrkesliv.” (Procent)

stämmer helt	7
stämmer ganska bra	12
stämmer ganska dåligt	29
stämmer inte alls	43
ingen åsikt	8

Kommentar: bastal 121. Enhet procent.

Av dem som intervjuats tänker vissa ta sabbatsår först och har inte riktigt bestämt sig än. För andra verkar spåret mot framtiden vara klarare. Några som läser spetsprogram med naturvetenskaplig inriktning planerar att söka utbildningar som civilingenjör eller andra tekniska utbildningar eller läkare. De elever som går samhällsvetenskap eller humanistisk inriktning nämner utbildningar som ekonomi, arkitektur eller journalistik. I enkätresultaten framgår dessutom att utlandsstudier hägrar för många. Intervjupersonerna tror inte att spetsutbildningen påverkat deras val att studera i framtiden – de flesta skulle ha gjort det ändå. Några hade bestämt sig tidigt och visste vad de ville bli innan de började på spetsprogrammet.

3.6 Sammanfattning

Kapitel tre handlar om spets elevernas uppfattning om undervisningens kvalitet och lärarna, vilka personliga förutsättningar de har, prestationer och kunskapsutveckling, erfarenheter av att gå en spetsutbildning samt deras framtidsplaner.

En stor majoritet av eleverna har en mycket positiv uppfattning om *undervisningens kvalitet och sina lärare*. Detta märks inte minst i intervjuer där eleverna säger sig vara nöjda med att ha studerat på en hög nivå och tillskansat sig ett kritiskt tänkande. Eleverna uppger också att de fått djup och bredd i undervisningen inom spetsområdet/-områdena, vilket är i linje med målet med utbildningarna. Flertalet av svarande som läst högskole- eller universitetskurser tycker att detta varit givande, samtidigt är det viktigt att notera att inte alla elever tagit sådana kurser.

Lärarna beskrivs både i intervjuer och i enkätsvar som kunniga och kompetenta, detta gäller inte minst lärarna i spetsämnena. I enkätsvaren finns en tendens till att eleverna uppger att lärarna ibland har för höga förväntningar på dem, detta gäller inte minst lärare i andra ämnen än spetsämnena.

När det gäller vilka *personliga förutsättningar* som ses som viktiga för att gå en spetsutbildning råder enighet bland eleverna om att det personliga intresset för spetsområdet/-områdena är den mest centrala grunden. Även en vilja att studera, det vill säga motivation, betonas.

²⁸ Av de 122 elever som besvarade enkäten var det en person som svarade nej på frågan ”Funderar du på att studera vidare på högskola/universitet efter gymnasiet?”. Tre fjärdedelar anger att de har ansökt till högskola eller universitet redan till hösten (se även kapitel 5).

I samband med frågan om personliga förutsättningar undersöks även spets elevernas upplevelse av sin arbetsbörda. De betonar i större utsträckning att det tidsmässigt är svårt att hinna med studierna än att uppgifterna är svåra. Vissa uppger att de ibland måste avstå från fritidsaktiviteter på grund av skolarbetet. En förklaring till detta kan vara att eleverna svarar att de lägger ner mycket tid på sina studier.

Om synen på *prestationer och kunskapsutveckling* instämmer flertalet elever i att spetsutbildningarna innebär en extra utmaning i förhållande till traditionella gymnasieutbildningar. Majoriteten av spets eleverna menar också att undervisningsnivån är enligt deras förväntningar och att spetslärarna ställer rimliga och "rätt" krav på dem. I enkätsvaren framträder delvis en annan syn. Här förekommer viss kritik mot att lärare i andra ämnen ibland ställer för höga krav. En möjlig förklaring till detta kan vara att det finns en tendens till att eleverna är mindre intresserade av andra ämnen än spetsämnena. Om intresset är lägre, kan även kraven kännas stora.

Överlag är eleverna mycket nöjda med sina *erfarenheter av att gå ett spetsprogram*. Som framgår ovan är de nöjda med sina lärare, undervisningen och utmaningarna. Av svaren kan vi utläsa att spets eleverna tycker att de har utvecklats i sina studier, inte minst när det gäller förberedelser för högre studier. Eleverna är också nöjda med de resurser som skolorna satsat på spetsutbildningarna. Viss kritik riktas mot att spets eleverna känt sig lite isolerade från övriga klasser på sin skola. Däremot beskrivs kamratskapet som gott inom spetsklasserna.

Framtidsplanerna behöver inte inriktas på vidare studier inom spetsområdet-/områdena. Endast en tredjedel av eleverna planerar att fortsätta studera inom samma område, ungefär hälften av eleverna planerar vidare studier inom ett annat område. Resten av eleverna har ännu inte bestämt vad de ska studera efter gymnasiet.

I kapitel fyra beskriver vi skolpersonalens uppfattning om spetsutbildningarnas tre första år.

4. Skolpersonalens perspektiv – tre år av spetsutbildning

Detta avsnitt bygger på uppgifter från intervjuerna med personal på spetsgymnasierna med avgångsklasser vårterminen 2012. Skolpersonalen har intervjuats i grupp, som i tidigare utvärderingar. Då vissa lärare av olika skäl ej haft möjlighet att delta vid intervjutillfällena har utvärderarna träffat dessa enskilt eller samtalat med dem på telefon för att få kompletterande information. I kategorin skolpersonal återfinns personer i roller som rektor, programansvarig, studievägledare samt undervisande lärare i såväl spetsämnena som i övriga ämnen. Sammanlagt har 33 personer ur kategorin skolpersonal medverkat vid de olika intervjuerna.

De uppgifter som kommit fram i intervjuerna svarar mot två skilda syften med utvärderingen. Det första syftet specificerar utvärderingsuppdraget som ett antal avgränsade ämnen som ska beröras. Dessa ämnen kan i sin tur grupperas på följande sätt:

- *Elevernas utveckling* beträffande kunskaper och resultat. I detta sammanhang behandlas också betydelsen av intresse och talang för kunskapsutvecklingen.
- *Arbetet i spetsklasserna*: undervisningens innehåll, planering, upplägg och organisation, antagningsförfarande, pedagogiskt arbetssätt samt lärares kompetens och utbildning.
- *Effekter av gymnasiereformen* för möjligheten att bedriva spetsutbildningar.

Ett viktigt ämne för årets intervjuer med skolpersonalen har även varit samarbetet med universitet och högskolor. Det är ju först i och med läsåret 2011/2012 som man kan se utfallet av de kurser och andra aktiviteter som planerades för spets eleverna. Detta tema kommer att behandlas separat i kapitel fem, där även uppgifter från elevintervjuer och elevenkäter utgör underlag.

Det andra syftet är av en annan karaktär. Gruppintervjuerna har delvis kommit att likna kollegiala samtal och gruppdiskussioner mer än regelrätta intervjuer efter en given intervjuguide. Det har då varit naturligt att reflektioner om eventuella dilemman med spetsutbildningarnas genomförande och i relation till de avsikter som kan identifieras för spetsutbildningarna. Sådana reflektioner ligger i linje med Skolverkets riktlinjer för utvärderingen. Nu när den första gruppen spets elever gått ut och ytterligare två årskurser börjat är det naturligt att såväl skolledning som lärargrupper fått anledning att reflektera över verksamheten. Det är viktigt att dessa erfarenheter också får bidra till en mer övergripande belysning av hur försöksverksamheten har fungerat hittills. Denna belysning måste dock göras med utgångspunkt i skolornas lokala omständigheter, vilka i hög grad påverkat hur de olika spetsutbildningarna formats. Detta är alltså det fjärde temat för kapitlet:

- *Dilemman* som försöksverksamheten har aktualiserat.

I detta kapitel sammanfattas intervjuerna med skolpersonalen i den ordning som ämnena punktats ovan. Under den första underrubriken, *Elevernas kunskaps- och resultatutveckling* kommer också uppgifter om elevernas avgångsbetyg att användas som underlag.

4.1 Elevernas kunskaps- och resultatutveckling

Skolpersonalens svar ger samstämmigt intrycket att avgångseleverna från spetsklasserna klarat sina gymnasiestudier mycket väl med ett fåtal undantag. Det finns exempelvis elever som av olika skäl förmodligen kommer att ges möjlighet att gå om det sista året. Bilden av kunskaps- och resultatutvecklingen måste dock avläsas mot bakgrund av vilka lokala omständigheter som varje skola representerar. Man bör vara försiktig med att tolka kunskapsutvecklingen som resultat av *spetskonceptet i sig*, av bland andra dessa skäl:

1. En utbildning som utsetts till spetsutbildning kan ha behållit i det närmaste identiskt kursupplägg som innan detta skedde och fortsatt använda samma möjligheter att rekrytera

speciellt betygsmeriterade, ämnesbegåvade och/eller - intresserade elever till de nya spetsklasserna. Att utbildningen nu är ett spetsprogram inom försöksverksamheten har då ingen reell betydelse för hur den faktiskt bedrivs och vilken kvalitet den har.

2. En spetsutbildning kan finnas på en skola där man ger den grupp som formellt är spets elever exakt samma utbildning som andra elever i en parallellklass som formellt inte är antagna till spetsutbildningen. När lärarna där ska svara på frågor om spets elevernas kunskapsutveckling kan de inte säga vem som tillhör vilken kategori. Om man på en sådan skola skulle ha sagt "det spelar ingen roll, alla våra elever är jätteduktiga" blir det ändå ett bekymmer för denna utvärderings syfte som utgår från att man kan tala om en identifierbar grupp av spets elever där alla fått liknande unika förutsättningar.

3. Ovanstående gör att vi inte kan veta om en märkbart starkare kunskapsstillväxt i en spets elevgrupp, beror på *urvalet* av elever som redan när de började utbildningen hade en stark utveckling på gång. Om detta är fallet, beror kunskapsstillväxten inte på spetsutbildningen. En annan förklaring kan vara att det är spetsutbildningen *i sig* som satte fart på deras utveckling.

4. Lärare i olika ämnen relaterar elevers kunskapsutveckling till vilken form av utveckling de vill bädda för, givet ämnets karaktär. I ämnet matematik finns till exempel en hävdvunnen progression där moment läggs till moment med allt högre komplexitet och där man tydligt kan se om en elev hänger med eller "slår i taket" I till exempel ämnet historia är det mycket mera öppet hur en utbildning fortlöpande kan ge fördjupning och breddning och vad det ska anses innebära att en elev utvecklas sämre eller bättre givet undervisningens upplägg. Här kan det vara mycket svårt för en lärare att forma en generell bedömning av hur en elevgrupp, som en helhet, har klarat studierna. Det som lärare i skilda ämnen alltså menar med att det går sämre eller bättre för elever kan alltså handla om olika saker. I några utbildningar motsvaras ju inte heller spetsområdet av ett visst ämne utan av flera ämnen inom spetsområdet. Här är det möjligt att elever kan göra stora framsteg inom ett ämne, men inte de andra ämnena.

Detta sagt kvarstår intrycket från föregående utvärderingar att vi har att göra med mycket studiemotiverade och kapabla elever i spetsklasserna. "De börjar här med väldigt höga betyg, men jag tycker att väldigt många har utvecklats väldigt mycket" som en lärare uttrycker det (personal skola D). Dock verkar uttalandena från lärare på de skolor där spetsprogrammet 2009 lanserades som en ny satsning tyda på ett mönster att senare antagna klasser inte är lika starka som den första.²⁹ Här måste vi uttala oss mycket försiktigt då inga intervjuer gjorts i årets utvärdering med elever som tagits in efter 2009 och då inga analyser av betyg eller provresultat finns. Dessa uttalanden kan dock ligga i linje med att det några år efter det att försöksverksamheten inleddes finns ett allmänt intryck att det inte är längre samma intensitet i mediebevakningen och informationsinsatserna som det varit på många skolorter. Detta kan göra att färre elever uppmärksammar att utbildningarna finns. Denna bild stöds av att söktrycket till spetsutbildningarna i varje fall inte har ökat.

Gemensamt för de olika spetsutbildningarna kan vara att lärarna känner att de har elevgrupper som de har *rätt* att förvänta sig mycket av, att eleverna ska leva upp till lärarnas egen ambitionsnivå. Även om inte *spesetiketten* markerar för lärare, elever och omgivning att det är frågan om en direkt elitutbildning, är det viktigt att hålla utkik efter intervju svar som berättar något om vilken variation i prestationer som finns inom klasserna och om hur man bemöter elever som inte motsvarar bilden av att vara högpresterande. I vissa skolor är uppfattningen att man har homogent duktiga klasser, och i andra skolor påtalar personalen att det finns en

²⁹ En förklaring kan vara att elever som vet att de är högpresterande inte tvekar att gå in som "pionjärer" eller "försökkaniner" utan snarare lockas till nystartade utbildningar

spridning kapacitetsmässigt i elevgruppen. Även i det senare fallet kan en lärare se att en svag elev i just en spetsklass presterar på ett annat sätt än vad man annars skulle göra:

Det är en väldigt spännvid inom klasserna, allt från riktiga toppprestationer [till] de som har svårt att få godkänt, men även de som ligger på G-nivå, de skiter aldrig i det, även de som har svårt i mina klasser bjuder till. Det måste ha något med mentaliteten hos de som söker till programmet inbillar jag mig. (Personal skola F)

Det är självklart att det välbekanta dilemman som ligger i att elever i samma klass sällan håller samma takt i skolarbetet kan bli extra accentuerat inom en spetsutbildning. En lärare beskriver läget för sin utbildning så här:

Syftet är att tillgodose behoven hos dem som har talang och intresse att gå vidare i lite snabbare takt, då kan man helt enkelt inte sitta och vänta. Det har visat sig nu att det är tungt för dem i ettan som inte har den rätta studiemotivationen. (Personal skola B)

Det finns också exempel på skolor där lärare i andra ämnen än spetsämnet upplever spets elever som enbart fokuserade på just spetsämnet, vilket kan bli problem för eleven i framtiden. Att bara ha högsta betyg i ett eller ett par ämnen räcker inte för att senare komma in på universitet eller högskola. Det blir en utmaning att få eleverna att förstå att andra ämnen också är viktiga, även om de inte tycker att de är lika viktiga eller roliga som spetsämnet. Då gäller det för lärarna att få eleverna att börja plugga. Så här säger två intervjupersoner:

[D]et svåra är ju att du har elever som har haft väldigt lätt för sig i [spetsämnet]. Plötsligt så kommer de upp på en nivå där saker och ting inte går av sig självt längre och där ligger utmaningen. (Personal skola I)

Exempelvis kan det bli en utmaning för lärarna att få eleverna att förstå behovet av till exempel engelska och svenska för att vara förberedda för högre studier där litteraturen ofta är på engelska.

Spetslevers betygsutveckling

För att få en uppfattning om spetslevers utveckling kan vi studera deras betyg. Betyg är svårhanterade data och analys av provresultat skulle kunna ge en mer bättre mätning kunskaper. Om det dessutom är fråga om en bedömning av utveckling måste man ha minst två mätpunkter, betyg i samma ämne vid en tidig och en senare tidpunkt. Framför allt måste det resultat man kan få ut av en sådan jämförelse i sin tur jämföras med andra elevers betyg för att kunna säga något om specifikt spetslevers betygsutveckling.

Nedan beskrivs utvärderarnas tillvägagångssätt för att använda avgångsbetyg i en bedömning av spetslevers kunskapsutveckling. När vårterminen avslutats i juni 2012 begärde vi att få ta del av avgångselevers kursbetyg från de nio skolorna med avgångselever. Uppgifter om vilka betyg elever fått registrerades sedan i de kurser som tabell (4.1) nedan anger. Utöver spetsklassernas betyg användes betyg för ett antal elever på ämnesmässigt närbeläggande program på skolorna där spetsklasserna går. Genom att på detta sätt använda skolvisa jämförelseklasser kan man undersöka om spetslevers resultat är unika för just dem, eller om de i olika avseenden inte skiljer sig från andra elever på samma skola.

För varje elev och varje kurs används alltså ett betyg från den första kursen i ämnet och ett betyg från en viss senare kurs i ämnet, det vill säga ett sådant betygspår för varje elev och kurs. Betyg i breddnings- och specialiseringskurser ingår inte här, utan kurserna är valda för att de är centrala för respektive programs spetsprofil och är kurser som de allra flesta har betyg i, även i jämförelseklasserna. I analyserna ingår alltså för vissa elever betyg i flera ämnen (för Scienceprogrammet vid Europaskolan jämförs till exempel betyg i fyra ämnen).

Tabell 4.1: Tablå över kurser från vilka betygsuppgifter selekterats samt antalet selekterade betyg

Skola	Första-kurs-betyg selekterades i kursen:	Senare-kurs-betyg selekterades i kursen:	Antal selekterade betygspår från spetsklass	Antal selekterade betygspår från jämförelseklass
Danderyds gymnasium	Matematik A	Matematik D	12	28
Ehrensårdiska gymnasiet	Matematik A	Matematik D	11	58
Europaskolan, Strängnäs	Biologi A	Biologi B	11	22
	Fysik A	Fysik B	11	14
	Kemi A	Kemi B	11	22
	Matematik A	Matematik D	11	22
Globala gymnasiet	Samhällskunskap A	Samhällskunskap B	23	42
Härnösands gymnasium	Biologi A	Biologi B	16	15
	Matematik A	Matematik D	16	15
Katedralskolan, Lund	Historia A	Historia B	23	27
Luleå gymnasieskola	Matematik A	Matematik D	14	44
Polhemsskolan, Lund	Fysik A	Fysik B	19	40
	Matematik A	Matematik D	19	40
Vasaskolan, Gävle	Historia A	Historia B	14	62
	Religionskunskap A	Religionskunskap B	14	62
Summa			225	513

En första överblick, i tabell 4.2 nedan, visar fördelningen av *alla* selekterade första-kurs-betyg för de nio spetsklasserna respektive de jämförelseklasser som valts. Det är direkt slående vilken stor andel MVG:n som båda grupperna uppvisar, och speciellt att 75 procent av alla betyg som delats ut till spets elever på deras första spetsämneskurser är MVG (av de gymnasister i Sverige som läste matematik A läsåret 2010–2011 fick som jämförelse 3 procent IG, 45 procent G, 32 procent VG och 20 procent MVG).

Tabell 4.2: Betygsfördelning i den första kursen i spetsämnen, spetsklasselever respektive elever i jämförelseklasser. (Procent)

	Betygsfördelning i spetsklasserna	Betygsfördelning i de utvalda jämförelseklasserna
IG	0	1
G	5	17
VG	20	36
MVG	75	45

Kommentar: bastal 225 för spetsklasserna och 513 för jämförelseklasserna.

För spets elevernas del kan man anta att det högsta betyget är det förväntade på första kursen i ett spetsämne, och kanske är något man redan klarat av på högstadiet. Efter hand kommer dock kurser att ställa högre krav på förståelse av komplexa fenomen och sammanhang. Det är därför mer förväntat att betygen sjunker efter hand än att de ligger still eller att de förbättras från att först ha varit lägre. Ett relevant sätt att undersöka betygsutveckling för en grupp elever som i

någon bemärkelse förväntas vara i topp i sitt ämne och förbli där prestations- och kunskapsmässigt är därför att fokusera på det högsta betyget. Nedanstående tabell (4.3) visar fördelningen av betyg i såväl första kursen som i den senare kursen. Procenttalen i tabellen ges dels för spetslevernans spetsämnesbetyg, dels för jämförelseklasserna vad gäller de ämnen som deras skolkamrater i spetsklassen läser som spetsämnen.

Tabell 4.3: Procentuell fördelning av elever i spetsklasser respektive i jämförelseklasser över betyg i såväl första kursen som den senare kursen (Procent)

	Betyg första kursen	Betyg senare kursen					Bastal
		IG	G	VG	MVG	senare kurs inte tagen	
Spetsklass	IG	0	0	0	0	0	225
	G	0	5	0	0	0	
	VG	1	8	7	4	0	
	MVG	2	5	20	48	0	
Jämförelseklass	IG	1	0	0	0	0	513
	G	3	11	2	0	2	
	VG	3	16	15	2	1	
	MVG	1	5	13	24	2	

Kommentar: enhet procent.

Som framgår ser 48 procent av betygskombinationerna ut så att MVG i den första kursen följs upp av MVG även på den senare kursen. Motsvarande andel för jämförelseklassernas betyg är 24 procent. På detta sätt tycks spetslevernans skilja ut sig tydligt med en bättre betygsutveckling än andra, men skillnaden avspeglar naturligtvis att spetslevernans som gick ut våren 2012 som grupp hade stor andel MVG.

Man kan då konstatera i data att 109 av de 169 MVG som spetslevernans fick i spetsämnen i första kursen följs upp av MVG i den senare kursen, det vill säga 64 procent. Motsvarandeandel för jämförelseklassen är 54 procent. Utslaget på alla kurser som första-betyg och senare-betyg har hämtats in från är det alltså här en skillnad på 10 procentenheter. Det verkar ju rimligt att det skulle vara vanligare bland spetslever att behålla ett MVG man fick i sin första kurs i ämnet än i jämförelseklasserna, men det kan ändå inte sägas vara en särskilt stort skillnad mellan grupperna.³⁰

Samtidigt är det också intressant att se vilka skillnader det finns mellan skolor i hur mycket spetslevernans utmärker sig gentemot sina skolkamrater som läser samma kurser. Det är förstås inte att vänta att tio procentsskillnaden kommer att vara lika stor i alla olika program. Det visar sig att det bara är i fyra av de 15 kurserna (tabell 4.1) som det är tydligt att man bland spetslevernans oftare har behållit MVG.³¹ I en skola är det tydligt att det är *mindre vanligt* bland spetslevernans att behålla MVG än vad det är för jämförelseklasskamraterna.³² I övriga tio program finns inte några uppenbart påtagliga skillnader mellan spetsklasserna och deras respektive jämförelseklasser i hur man lyckas behålla ett MVG man fått i första kursen. Inte minst det faktum att det ser så olika ut i skolorna i denna analys gör dock att kommande analyser även se på andra sätt behöver se på hur spetslevers kunskapsutveckling avspeglas i betyg. När större mängder relevanta betygsuppgifter kan samlas in kan man göra mer utförliga

³⁰ Observera också att skillnaden kan påverkas av att antalen spets- och jämförelseklasselever inte är proportionellt lika över skolorna.

³¹ I den skola där skillnaden är störst gäller att av tolv spetslever som hade MVG i Matematik A hade nio det även Matematik D. Av de tolv som hade MVG i Matematik A i deras jämförelseklass var det fyra som även hade det i Matematik D.

³² Observera att graden av "tydlighet" enbart grundar sig på en bedömning talens storlek, inga statistiska kriterier för robusthet har applicerats.

analyser, om möjligt då även kompletterade med resultat från nationella prov. På andra ställen i denna rapport beskrivs hur lärare har riktat större förväntningar på spets elever än på andra elever, något som man kan anta spelar in när de bedömer elever i sin betygssättning.³³ En spetsutbildning är ju inte minst en fråga om fördjupning och breddning inom specialiserings/fördjupningskurser, och här har heller ingen analys av betygen som getts inom dessa gjorts.

Intresse och talang

I utvärderingens uppdrag ingår också att återge vad skolpersonalen har för uppfattning i frågan om betydelsen av intresse respektive talang för elevernas kunskapsutveckling. Detta ämne berörs även i redogörelsen för elevintervjuerna (avsnitt 3.2). I skolpersonalens intervjusvar kan olika teman urskiljas.

I en skola med samhällsvetenskaplig spetsprofil säger personalen att det inte är frågan om att ta tillvara specialbegåvningar utan att det är utbildningen i sig som ska göra eleverna kunniga och kompetenta. Här menar personalen att man redan i nian kan urskilja vilka elever som till exempel är speciellt bra på att analysera och som är speciellt engagerade i ämnet men att de också vill ha in elever som ännu inte har ett fullt utvecklat intresse. Samma uppfattning speglas i detta citat från en annan skola:

Begåvning är överskattat, det handlar om hårt arbete. Det [begåvning] överbetonas många gånger, en sorts medfödd begåvning. Utan det är nog att få rätt stimulans, man blir intresserad det kan bero på en lärare det kan bero på en förälder eller att man själv hittar något område [...] kanske ett mått av nyfikenhet. (Personal skola G)

I detta perspektiv är alltså frågan om personliga förutsättningar för att tillägna sig kunskap, oavsett om det kan kallas intresse eller talang, helt nedtonad. Det är också ointressant att tala om att talangfulla elever skulle behöva någon insats av typ spetsklass när det inte är elever som bör vara *spets* utan hela skolan.

En helt motsatt inställning intar en lärare på ett naturvetenskapligt program:

När det gäller [spetsämnet], ... många på [ett vanligt NV-program] kanske möter sitt maximala tak på högskolan, här [i spetsklassen] kanske några gör det redan under gymnasiet och hoppar av, de har inte tillräckligt med talang, då kan vi inte stimulera dem till att klara [spetsämnet]. (Personal skola H)

Här är det uppenbart att talang eller fallenhet ses som A och O. Synsättet får konsekvenser för vad lärare anser att de kan göra för elevers kunskapsutveckling – enbart hjälpa dem realisera en inneboende talang.

I ett tredje perspektiv finns utrymme för både talang och intresse och kan representeras av följande citat. Här ser en lärare en skillnad mellan en spetsklass, dit man sökt med ett speciellt intresse, och en *vanlig* klass – i den förra finns elever hos vilka ett starkt intresse kan kompensera för bristande *talang*:

Jag utgår inte från att fler ska vara genier, men att de ska vara mer genuint intresserade av mitt ämne än vad en generell NV-klass är, för det är ju många som väljer NV bara för att föräldrarna vill och för att studievägledaren sa det, de är egentligen inte så superintresserade. I vår [spetsklass] bjuder även de svagare eleverna verkligen till och det är mycket roligare att jobba med dem, det känns mycket mer tacksamt. (Personal skola F)

I en annan skola anser en lärare att intresset inte kan väga upp betydelsen av fallenhet eller analytsikt tänkande.

³³ En annan invändning mot analysen här kan vara att förändring av betygsandelar från en A-kurs till en B-kurs i många ämnen inte kan spegla elevers *utveckling*.

[*Intresset?*] En viss betydelse men det analytiska tänkandet som kanske är mer en fallenhet det är ju viktigt för att lyckas riktigt bra. (Personal skola A)

När man resonerar om betydelsen av ”intresse” för studieresultat verkar det finnas en glidning i synen på betydelsen av intresse: å ena sidan som något som får en att jobba hårt, å andra sidan som något man har för det som man inte lägger kraft på. Intresse i den första bemärkelsen anser en lärare vara av stor betydelse och förklarar på följande sätt:

[*Kan man ha fallenhet och vara lat men klara en spetsklass?*] Klara kan du göra men det frågan med vilket resultat. Inte med ett gott resultat. [...] Det finns flera som har haft alldeles för lätt i högstadiet, som inte har behövt göra någonting utan bara vara med på lektioner och fått de högsta betygen. [*Räcker det på gymnasiet?*] Det räcker inte nu. De har ingen studieteknik och de sackar efter. Jag kan inte se någon i trean som har kunnat glida igenom utan de har fått jobba. (Personal skola E)

På samma skola framhålls samtidigt betydelsen av intresse i denna bemärkelse:

De här eleverna har en tendens att sträva efter kunskap och inte bara efter betyg. Det är min känsla de är intresserade de strävar efter kunskap, har man väl fått MVG så kan man fortsätta sträva. (Personal skola E)

En annan aspekt av frågan kan för skolföreträdare gälla om det är intresse eller talang man ska titta efter hos dem som antas till klasserna. I en skola där man sett att nivån på studieresultaten har blivit lägre i senare antagna klasser resonerar en intervjuperson så här:

Om vi nu utgår från vad Skolverkets definition av vad en spets elev är, en som har en stor fallenhet för och vill nå långt inom sitt ämnesområde, har talang och så vidare, så måste det här bli mycket mer tydligt [att man ska ha talang]. Vi har tryckt kanske lite för mycket på intresse, utan att för den skull utelämna information om kontakt med högskola och så vidare. [...] Man måste ha vilja och förutsättningarna att jobba hårt. (Personal skola B)

Detta understryker att vi här har att göra med en mycket komplex växelverkan mellan personliga förutsättningar och institutionella förutsättningar. Med institutionella förutsättningar avses en utbildning och dess ansöknings- och antagningssystem. För att gå djupare i frågan behövs en utförlig analys som stöds av noggrann begreppsbestämning.

Betydelsen av urvalsförfarandet för möjligheten att förutsäga hur elever klarar spetsstudierna

Vi har också frågat skolpersonal om de tror att deras urvalsförfaranden väljer ut rätt elever. Ingen förändring av urvalsprocedurerna har genomförts på någon skola (dessa beskrivs i tidigare utvärderingar)³⁴ och för flera skolor finns inte en grupp av sökande att välja ur. I dessa fall har diskussionen under intervjuerna ofta blivit för hypotetisk. Många skolföreträdare ser här frågan som kopplad till vad som kan göras för att få fler lämpliga sökande. Vi återkommer till detta nedan under rubriken ”Dilemman”.

Vilka olika förutsättningar och principer som skolor med spetsutbildning har vad gäller urval kan illustreras med ett par exempel. Både Globala gymnasiet i Stockholm och Danderyds gymnasium hade möjlighet att sälla bland sökande till spetsklasserna. Globala gymnasiet hade drygt 100 sökande till knappt 30 platser på spetsprogrammet, *Samhällsvetenskapligt program – Global inriktning*. Samtidigt fanns drygt 30 platser på *Specialutformat näraliggande samhällsvetenskapsprogrammet*, som erbjuder samma undervisning som på spetsprogrammet. Spetsklassen tillsattes med de elever som noterade högsta sammanlagda poäng från högstadiet betyg, och poäng givna dem på grundval av intervju och personligt brev. Genom att söka i båda kvoterna kunde elever maximera sina chanser att komma in men det är bara till spetsklassen man får söka från hela landet. Från skolan uppges att man helst skulle vilja ha spetsurvalsförfarandet för alla elever, men att ansökan om att alla samhällsvetarelever skulle få ingå i försöksverksamheten inte har

³⁴ Bartholdsson & Johansson 2010, 2011.

beviljats. Mot denna bakgrund är det begripligt att det finns en inställning att alla elever ska få samma undervisning och även få tillgång till högskolekurserna i mån av plats. Intressant nog indikerar ändå elevernas avgångsbetyg att det gått bättre i studierna för gruppen som togs in på spetsprogrammet, på betyg, intervju och personligt brev. I samhällskunskap A hade 87 procent av spets eleverna MVG, medan 69 procent hade MVG i den andra gruppen. Andelarna för samhällskunskap B är 70 procent respektive 43 procent.³⁵

Danderyds gymnasiums spetsutbildning i matematik har en antagningsprocess där lärare väljer att inte anta alla sökande elever även om det innebär att man inte får full klass. Personalen säger som i tidigare utvärderingar att de mycket utgår från provresultat för att bedöma hur väl en sökande kan klara utbildningen. Dessa urvalsinstrument har använts med god erfarenhet sedan länge. Lärarna framhåller det viktiga i att kunna bedöma elevers baskunskaper och att ett stort intresse från en elevs sida för utbildningen inte alltid väger upp ett sämre resultat på antagningsprovet.

4.2 Arbetet i spetsklasserna

Under denna rubrik behandlas hur utbildningarna utvecklats över tid med avseende på undervisningens

- innehåll, planering och upplägg
- samt på undervisningens arbetssätt – undervisningsmetoder och material
- redovisnings- och bedömningsformer.

Vidare behandlas utbildningarnas organisation samt lärarnas kompetens och utbildningsbakgrund.

Hur undervisningens innehåll, planering och upplägg utvecklats över tid

Det finns två tendenser här när det gäller undervisningen. I gruppen skolor där man inte skapat nya spetsprogram utan behållit ett redan existerande upplägg under en ny beteckning tar personalen mest upp effekter på undervisningen som gymnasiereformen för med sig. Till dessa synpunkter återkommer vi nedan. På de andra skolorna kommer det ofta upp att de förändringar som gjorts beror på obalans i studiebördans fördelning över terminerna. Det framkommer även i intervjuerna med elever att studietempot ibland varit högt uppdrivet. Trängseln av studieuppgifter och examinationer i årskurs 1 och 2, som redan på vanliga teoretiska program är stor, har på flera program ökat än mer eftersom man behövt frigöra tid i trean för att läsa högskolekurser. Så här beskriver två personer situationen:

[Att flytta ner kurser till tvåan, hur har det påverkat eleverna?] Jag tycker det har varit lite destruktivt, speciellt årets treor fick en väldigt tuff årskurs 1. Det lärde vi oss på att det inte var så lysande och gjorde förändringar för årets tvåor. Årets ettor går dessutom Gy11, en ytterligare omstöpning av det här och då har det blivit ännu bättre egentligen. (Personal skola F)

Vi har haft en kontinuerlig diskussion om arbetsbelastningen genom åren. [...] Förra året när vi mätte elevernas stressnivå så var [spetsprogrammets] elever mer stressade än något annat program på skolan. (Personal skola C)

Det behöver inte heller vara problemfritt för de flyttade kurserna och för undervisningen *i sig* att yngre elever ska studera dem tidigare. Ett citat får illustrera:

Mina kurser är gjorda för årskurs 3, nu läser de dem i årskurs 2. Då måste jag lugna ner mig [...] och inte köra lika hårt med dem. [...] Från början var våra ambitioner att kurserna skulle ligga på högskolenivå och på årskurs 3-nivå, men nu ligger de delvis på årskurs 2-nivå [...] för eleverna har inte mognad att ta den stora bredd som det är [i ämnets senare kurser]. [...] Mina [elever]

³⁵ 23 betyg satta i spetsklassen, 42 den andra gruppen.

hade nog presterat bättre om de läst i lite långsammare tempo och fått mogna mer. (Personal skola F)

I citat som detta går dilemman i dagen som väl de flesta lärare kämpar med men som säkert accentueras på utbildningar som ska kunna snabba på studietakten lite extra. Lärarna vet att övning i ämnet är nödvändigt för att bibringa djup och bredd, samtidigt som övning just är det mest krävande momentet i skolarbetet. Som vanligt är det en balansgång lärarna får gå, och ibland uppenbarligen en mycket svår sådan. Ett övergripande intryck som intervjuerna med skolpersonal ger är emellertid att det är större fokus på att få utbildningarna att "sätta sig" än att planera för förändringar. Det har varit en fråga om att ta hand om problem som uppkommit snarare än om att utveckla kurser och undervisningsformer proaktivt. På en skola kommer till exempel en förändring man beskriver innebära mindre valmöjligheter mellan fördjupningskurser: ett ambitiöst, stort utbud alternativa kurser designat för en klass på ett femtontal elever visade sig helt enkelt omöjligt att hantera schemamässigt och lärarresursmässigt.

Hur undervisningens arbetssätt utvecklats över tid

Det finns ingen tydlig utvecklingstendens som gäller undervisningen för alla nio program med avgångsklasser. I anslutning till föregående avsnitt om att personal på vissa håll justerar hur kurser läggs över terminerna, förklarar vissa skolföreträdare att de känt att de har behövt mildra prestationskrav som elever lagt på sig. Så här beskriver en intervjuperson situationen:

Man kan bli elitistisk, man kan lätt känna vissa krav på sig att man ska prestera, man sätts i en miljö där många kanske är väldigt duktiga i sina ämnen, får höga betyg, kan känna en press att prestera i enlighet med det. Det [kan] kan bli en lätt elitistisk stämning när man jämför prestationer och betyg med varandra. [...] Vi jobbade mycket med det i ettan. (Personal skola B)

Att lärare reflekterar så och arbetar med klassen för att ta loven av tävlingsbeteende torde ju inte vara något unikt för spetsklasserna. Det kunde vara intressantare ur försöksverksamhetens perspektiv om lärare nämnde specifika pedagogiska principer som uttryckligen skulle vara formade för sär- eller multibegåvade barn och ungdomar. Det finns dock inga tecken på detta, eller att man arbetar för att utveckla någon sådan pedagogik. En lärare kan säga: "Man kanske har anpassat sin pedagogik till studiemotiverade elever, eftersom man har mött så många" (Personal skola B), men man ser uppenbarligen inte behov av någon ytterligare anpassning. I ett par skolor tar lärarna upp att det hos dem finns en högre andel elever med vad man slarvigt kallar diagnos. En lärare kan säga att "vi har alltid någon med diagnos asperger, dem skapar vi en väldigt bra miljö för" och även i ett par andra skolor berörs detta. I sammanhanget kan lärare också notera att "skolkamraterna använder de här lite udda personer elever för sin egen del som hjälp för sitt eget arbete."

Av dessa citat framgår att det för skolpersonalen inte är en fråga att möta dessa elever med någon för dem specifikt utformad pedagogik, mera bara att lärare konstaterar att den ofta mindre och kanske genomsnittligt mer fokuserade klassen kan göra eleverna gott. Samtidigt konstaterar de ibland att små grupper inte alltid är att föredra heller: "Treorna har inte mått bra av att vara så få som de är nu, det skulle ha varit bra att vara en större grupp" (Personal skola H).

Ett exempel på en annan form av anpassning ges på en skola, här med innebörden att elever som "tycker att de förstår allt" (Personal skola H) behöver börja arbeta hårdare och då kontinuerligt behöver förses med intressanta uppgifter.

Vad gäller former för redovisning och bedömning ses heller inga tecken på att skolpersonalen har sett behov i eller anledning till att förändra dessa. Det kan vara så att eleverna vill ha en viss form av examination, och då har man försökt utforma den efter detta, kan lärare berätta.

Hur undervisningens organisation har förändrats över tid

Det finns inte någon entydig tendens mot vissa typer av förändringar gällande yttre administrativa arrangemang kring spetsutbildningarna i termer av sådant som ledningsfunktioner och budgetering av lärartimmar. Det överskuggande för flera utbildningar är ju annars spetsklassernas vara eller inte vara. Här är skolornas dilemma att man gärna vill fullfölja en ambitiös satsning på spetsklasser men att det blir ekonomiskt ohållbart att starta nya om söktrycket är så lågt att elevantalet blir litet i klasserna. Av skolorna som startade 2009 kommer två skolor inför läsåret 2012/13 att göra uppehåll i antagningsprocessen.

Lärarkompetens och lärares utbildning

Beträffande lärarkompetens och lärares utbildning, är intrycket från intervjuerna att det inte skett några viktiga förändringar i förhållande till hur bilden beskrivits i tidigare utvärderingar. Ej heller verkar det finnas planer för förändring i lärargruppen på de olika gymnasierna – även i detta avseende tycks man hålla sig kvar i en konsolideringsfas där man fortfarande prövar ut de nya former man satt på plats i och med spetsförsöket. I en skola understryker personalen särskilt att skoledningen strävar efter att ge lärare fortsatt goda möjligheter att ta upp forskarstudier och till exempel vara tjänstlediga under tiden. Två kolleger som på det sättet disputerat har gjort det med en didaktisk vinkel på sina ämnen, alltså med fokus på hur spetsämnet lärs ut. Fyra andra lärare har på denna skola påbörjat forskarutbildning. Ett kriterium för att få anordna spetsutbildning var att det skulle finnas disputerade lärare på skolan inom ämnet. Det fanns också på de flesta av skolorna och som vi sett i tidigare utvärderingar så anställdes lektorer på några skolor i samband med att spetsutbildningen startade.

Mer allmänt kan man anta att en effekt av att härbärgera en spetsutbildning på sin skola är att lärare känner motivation att utveckla sin egen kunskapsbas och sina pedagogiska metoder. Som en person uttrycker det i intervju, ”man kommer vidare som lärare också. Man får trycket på sig att göra något annorlunda, experimentera mera” (Personal skola B). Det är tydligt i alla intervjuer att personalen är mycket medveten om att stor kompetens och kunnande samt högt engagemang hos lärarna är den mest grundläggande förutsättningen för en kvalificerad utbildning.

4.3 Effekter av gymnasiereformen

Intervjusvaren tyder inte på några svårigheter att anpassa innehållet i skolornas kurser till nya kursplaner i Gy11. En lärare förklarar att ämnesinnehållet i tidigare lokala kurser nu integreras i befintliga kurser:

Skolverket har skapat humanistisk/samhällsvetenskapliga specialiseringskurser som ju innebär en möjlighet för skolor att välja ämnesinnehåll. Det är inte det som är hindret... (Personal skola D)

Även i övrigt är intrycket från intervjuerna att det går att pussla ihop det undervisningsinnehåll man vill behålla med de nya kursplanerna. Med det kursupplägg som vissa skolor har tror en del personal dock att elevernas valmöjligheter kommer att minska. Så här säger en person:

Tidigare kanske man hade kunnat välja mer...Vi kanske inte kommer att kunna ge några mera mattekurser utöver vad som finns i själva programmet, tidigare hade man kunnat göra individuella val. (Personal skola H)

Denna lärare tillägger att det generellt fanns mer pengar för specialutformade program och att skolan nu måste anpassa sig till mindre resurser, vilket också naturligtvis innebär att klasser måste fyllas bättre.

På en skola blev det en annan effekt av reformen som framstår som både överraskande och svårbemästrad. Studiemotiverade niondeklassare och deras föräldrar har blivit förvirrade av att ett nytt program i Gy11 har ett liknande namn som den ”gamla” spetsutbildningen. Man förstår

inte skillnaden mellan detta och det nya programmet och väljer därför inte spetsprogrammet, enligt personalen på skolan.

En lika oavsiktlig fördel påpekas på en skola som enbart bygger sitt spetskoncept på ämnesfördjupning inom en serie fördjupningskurser, inte på möjligheten att ta universitetspoäng. Där påpekar personalen att det med samma koncept nu blir lättare för eleverna att få full pott meritpoäng.

Det har blivit bättre meritpoängsmässigt för spetsutbildning [på vår skola] för nu kan de relativt lätt skaffa sig 2,5 p [...], de får 1,5 p i Matte 5 och för en specialiseringskurs, och om de läser ett språk ... det problemet har vi inte jämfört hur med det var i det gamla då var det svårt att få ihop meritpoängen. (Personal skola H)

Ovan beskrivs effekterna av gymnasireformen (Gy11) på spetsutbildningarna. Nedan beskrivs eventuella dilemman i samband med spetsutbildningen.

4.4 Dilemman som försöksverksamheten har aktualiserat³⁶

Till sist tematiseras några av de motsägelser och svårigheter som skolpersonalen har mött i genomförandet av försöksverksamheten. Skolpersonalen riktar sina funderingar genom frågor till sig själva i lika stor utsträckning som till statsmakt och skolverk. På de skolor som hade sitt spetskoncept på plats redan innan de beviljades att bedriva spetsutbildning har man inte behövt fundera över detta. Personal på dessa skolor har sällan kommentarer till hela försöksverksamhetens utfall. Hos personal på andra skolor är dock vanliga teman som lyfts söktryck och elevers strategier och incitament att söka, resurser till spetsförsöket, och förutsättningar för själva försöksverksamheten att vara en test av en modell för speciellt talangfulla ungdomars utveckling i ett ämne.

Elever är en förutsättning om man ska bedriva utbildning. För en ung individ kan det vara mycket svårt att veta vad man ska ta fasta på för intresse, för målbild, som motiverar hur man agerar på en skolmarknad där även mycket marknadsföring förekommer. För det första finns alltid både interna och externa motivationsfaktorer. Elever kan göra val och söka upp vissa situationer och aktiviteter för att det ger ett värde i sig att man deltar. Eleverna styrs också av externa motivationsfaktorer som ligger utanför själva aktiviteten; exempelvis betyg och omvärldens belöningar.

Skolpersonalen har ofta god inblick i hur unga resonerar när de går igenom ansökningsprocessen till gymnasiet. Hos den personal som ansvarar för spetsprogram och naturligtvis helhjärtat önskar att dessa ska bli populära kan det framskymta en frustration. Personalen vet att det finns och att man kan få de rätta eleverna, de elever som söker den utmaning de själva vet att de behöver för att utvecklas kunskapsmässigt och intellektuellt. Men att söka sig aktivt mot en sådan utmaning är hos en ung person en känslig impuls som mycket lätt störs av det faktiska till exempel i att man möjligen får mindre chans än andra att skaffa viktiga meritpoäng. Lärare berättar i intervjuerna att niondeklassare kan tänka att de riskerar få sämre betyg i en ambitiösare klass som en spetsklass ska vara och därför gör strategiska val. Den intellektuellt nyfiknes och hungriges incitament tas ner på jorden av den studiestrategiskas incitament. Skolpersonal kan samtidigt framhålla att man knappast kan klandra eleverna då de av skolan själv utbildas till kritiskt och rationellt tänkande.

Vad tror då intervjupersonerna skulle kunna stärka en blivande gymnasist att följa ett intresse som ligger nära den interna motivationspolen (att utvecklas personligen genom utmaningar, skaffa sig extra djup och bredd i kunskaper) genom att söka en spetsutbildning? Något som lärare tänker på innebär att betona värdet i att bli väl förberedd för högre studier och kunna komma in i dem snabbare. Ett citat får illustrera:

³⁶ I detta avsnitt markeras inte vilket skola personerna har som citeras hör i och med att det de framför är allmänna reflektioner och teorier.

[D]et är så svårt att förklara för dem som är sexton och ska söka till oss [varför de ska göra det]. Men våra specialkurser kan ju ge dem bättre valuta eftersom de ger kunskaper som kanske är till nytta oavsett till vilken högskola de söker till.

Naturligtvis tänker lärare även på ett förändrat regelverk som garanterar att eleverna i alla fall inte får sämre möjligheter att söka till högskola (svårare att få meritpoäng). En annan möjlighet skulle vara att eleverna genom en spetsutbildning får en tydlig ”stjärna i kanten” (som en elev uttryckte det) i betyget, ett tecken som det är allmänt känt vad det står för.

Den yttersta förutsättningen är dock att det har utvecklats en situation där yngre elever och deras föräldrar mer allmänt känner till spetsutbildningar som begrepp och som verkligt alternativ i systemet med gymnasie- och universitetsutbildningar. Då skulle en bred rekryteringsbas kunna uppkomma, något en lärare säger saknas:

För en sällning som skulle ta fram de elever som det var meningen att spetsutbildningarna skulle ha behövde man fler sökande än platser och då ta fram urvalsinstrument som kunskapsprov och intervjuer, för att få rätt sorts elever. Men vi ju aldrig hamnat i den situationen utan har ju mer eller mindre tagit in alla som har sökt oavsett om det varit bra eller inte.

För att inte hamna i den situationen att ”spets” inte blir vad som var tänkt behöver utbildningarna stora resurser så att de kan bevisa sin potential, kan skolföreträdarna resonera. En lärare frågar sig detta:

Men vad var syftet med att genomföra spetsutbildningarna? Om syftet var att skapa förutsättningar för de tjugo [elever] med mest driv, bäst kompetens och förutsättningar, då hade vi kunnat stimulera dem på den här skolan, med miljön, lärarna, att faktiskt genomföra en sådan förutsättning. [...] Om [Utbildnings]departementet och Skolverket vill att skolor ska satsa sina bästa lärare, högutbildade lärare, inkvartering, resor, universitet, mer tid, mindre klasser, men inte mer pengar var ska pengarna komma ifrån menar utbildningsdepartementet? Varför ska högutbildade lärare undervisa mer men inte få mer betalt? Varför ska skolorna bekosta mindre klasser, dyra resor?

Denna lärare inser till fullo att den egna skolan inte kan förväntas satsa allt på att både marknadsföra och rekrytera och sedan spetsutbilda dessa elever. Inte minst skulle detta innebära att erbjuda lärare mycket förberedelse- och fortbildningstid. Skolpersonalen påpekar i sammanhanget att en sådan satsning även kräver att man har resurser för att klara att elever hoppar av en krävande utbildning (och att man därmed riskerar förlorad skolpeng). Sådana förutsättningar ges ju inte speciellt. ”[Nu] måste ju se till att alla hänger med även på den här utbildningen, på gott och ont. Kursmålen måste vara skrivna så att alla kan klara dem”, säger en annan lärare, och tillägger ”men om det är någon supertalang så tror jag säkert att vi kan hitta på något roligt för den”.

Det självklart att skolorna vill förklara så gott som möjligt vad det är för inställning hos presumtiva elever som skolorna välkomnar. De är vanligt att intervjupersonerna talar om att utbildningen är för den som själv söker utmaningar: ”Vi säger på vår skola att det för dem som vill mer, då lägger vi det på att det är ni som vill, inte vi som vill, men om det har någon effekt det vet jag inte.” Enligt en annan lärare är skolans budskap till sökande elever att ”[vi] vill ta upp saker som vi tror ni är intresserade av, det blir lite svårare men [givande]”. Den ambivalens inför att söka spetsutbildningar som man kan anta finns hos niondeklassare avspeglas hos skolföreträdare. Så här kan dessa resonera om hur man vill framtona:

Jag tror att anledningen till att vi tonade ner studiekraven [i informationen] var att vi ville komma bort från elitbegreppet, att det här skulle vara något bara för några få och inte för alla. Men vi jobbade ganska mycket med att skapa positivt laddning i begreppet spets. Det fanns en rädsla att de som skulle söka spets skulle var annorlunda än andra elever var, nördiga eller så, men så har det ju absolut inte varit...

Kring vissa nischade gymnasieutbildningar, inte minst i sport och musik, finns gott om sökande vid varje intagning. Bland dem som söker till ett musikgymnasium i Stockholm kan man anta finns stor kännedom om de olika utbildningarna och mycket information sprids direkt mellan elever. Även kring några av spetsutbildningarna tycks en sådan dynamik finnas, nämligen kring dem som länge har haft detta underlag upparbetat. Mönstret kan man anta är att elever här medvetet väljer skola och program utifrån en förkunskap de har, spridd i en grupp av intresserade genom till exempel matematiktävlingar för grundskoleelever. Om mönstret i stället är att sökande mest av en slump fått kännedom om en utbildning är givetvis risken större, som i vissa spetsutbildningars fall, att personalen känner att skolan inte får 'rätt' elever eller att den homogenitet man eftersträvar i klasserna inte infinner sig. Man kan självfallet inte säga att en utbildning har en verklig målgrupp om situationen är som en lärare beskriver så här:

Vad jag har förstått av [eleverna själva] så är det en tillfällighet att de kommit i kontakt med den här utbildningen [...] inte alls någon medvetet sökande efter kunskap.

Betydelsen av mer eller mindre lokal ryktesspridning ska inte undervärderas. ”En spetsutbildning som får rykte om sig att ha dåliga lärare, det är kört”, säger en lärare. Därför kan det också vara tillfredsställande för en skolföreträdare att, som i en intervju, kunna konstatera det efter tre år börjat bli en 'word-of-mouth-effekt' kring vad skolans spetsutbildning är. Det verkar som att personer runt i landet vet om att vissa spetsutbildningar finns och att elever med intresse eller fallenhet får tips att kolla upp dessa.

Om personalen inte ser att detta händer kanske man hoppas kunna propagera för spetsutbildningarna genom publika medier eller grundskolans studie- och yrkesvägledare. Skolföreträdarna uppfattar dock att det är svårt att lyckas med det. Ett dilemma här är att utbildningar som ryms under spetsparaplyet var och en måste exemplifiera ett och samma syfte för spetsutbildningarna, och inte bara i ord, för att det i längden ska bli tydligt vad det är som utmärker dem från andra.

En lärare tar upp frågan om *när* under sin skolgång elever med speciella talanger behöver en undervisningsmiljö som håller uppe motivationen. De med speciella talanger måste fångas upp redan *före* gymnasiet, säger några informanter. Om en elev har kommit så långt som till ett gymnasium med höga antagningspoäng har eleven lyckats anpassa sig till skolsystemet – det är den ”talangen”, inte en särbegåvning, man visar då.

Om man ska förhindra att folk faller bort av bristande motivation är det inte på gymnasiet man ska börja, de som kommer hit kommer inte att falla bort av bristande motivation. Man ska börja senast på högstadiet [för deras skull som] till exempel blir missförstådda för att de inte tänker som läraren.

En annan lärare säger:

Ska man ha bredden måste man kliva ner tidigare och se att man lyfter både kunskap och entusiasm och ser till att de har motivation, för när de väljer till gymnasiet, då kan man redan ha bestämt sig för att jag läser aldrig något så svårt...

I anslutning till detta funderar lärarna över hur de ska nå fram till dem som man med ett utslitet begrepp kan kalla begåvningsreserven:

De som visar intresse i grundskolan skulle få komma hit lite och pröva. Framför allt de här förmågorna där kompisarna framför allt sökte yrkeslinjer. Alla våra elever har akademikerföräldrar.

På ett par skolor tar personal upp möjligheten att rekrytera framtida elever genom samarbetet med de grundskolor som till hösten 2012 startar spetsutbildningar.

Ett annat problem som lärarna i spetsämnen kan uppleva är att det trots allt inte är möjligt att anpassa programstrukturen till något som faktiskt skulle vara den bästa modellen för spets elever. Så här säger två personer:

Spetsutbildningen är ju låst i gymnasieprogrammet. Vi kan inte dribbla runt och säga till en elev; skit du i fysiken, utan ta du biotekniken, där kan vi ta dig till vilka höjder som helt, det tillåter ju inte strukturen.

Det är synd att det har blivit sånt fokus att man måste göra rätt efter regler och förordningar annars hade man kunna göra så mycket mer.

Intervjuerna avslutades med en öppen fråga om det var något personalen ville tillägga. Här kom lite olika teman upp. På en ort tog intervjupersonalen upp bostadssituationen: skolpersonalen lägger mycket energi på att försöka hjälpa elever som vill börja på spetsutbildningen men inte kan ordna boende. Lärare kan också ifrågasätta varför eleverna ska erbjudas universitets- eller högskolekurser för att det ska vara en spetsutbildning. Det borde gå att erbjuda både bredd och djup inom ramen för gymnasieutbildningen så att eleverna är väl förberedda för universitetsstudier men slipper problemet att samordna med universitet eller högskola. Ytterligare någon bekymrade sig för vad som skulle hända med de allra mest begåvade eleverna om inte försöket permanentas om inte spetsklasser finns. Alla kanske inte har möjlighet att hävda sig i en vanlig klass.

4.5 Sammanfattning

I kapitel fyra redogörs för skolpersonalens syn på elevernas utveckling, arbetet i spetsklasserna, effekter av gymnasieformen och olika dilemman med spetsutbildningarna. När det gäller *eleverna* betonas att den stora majoriteten är duktiga, ambitiösa och intresserade, även om ett fåtal elever har svårare att hänga med i undervisningen. Elevernas goda resultat behöver dock inte förklaras med att de går en spetsutbildning. Det är möjligt att dessa elever skulle prestera (lika) bra på en vanlig gymnasieutbildning.

En annan aspekt av *elevernas utveckling* handlar om skolpersonalens syn på betydelsen av intresse och talang för kunskapsutvecklingen. Här finns en tendens till att skolföreträdarna främst betonar vikten av ett intresse för spetsområdet/-områdena. Samtidigt vill de att eleverna ska ha talang. I utvärderingen från 2011³⁷ framkommer att en sådan uppfattning ibland kan vara en anpassning till det elevmaterial som antagits. Det finns en tendens till en sådan åsikt även i samband med 2012 års utvärdering. När det gäller spets elevernas betygsutveckling indikerar inte den analys som gjordes att de överlag i visar en bättre utvecklingskurva än jämförbara elever. Detta utesluter inte att detta dock kan framkomma i andra typer av analyser. Det viktiga att notera är dock återigen att stora skillnader finns mellan utbildningarna. Detta resultat kan föranleda en fundering om det är spetsutbildningskonceptet som kan förklara den lilla positiva skillnaden i betygsutveckling till spets elevernas fördel som syntes i analysen.

När det gäller *arbetet i spetsklasserna* säger personalen att inga större justeringar har genomförts för undervisningens innehåll, planering, upplägg och organisation. I den mån ändringar har gjorts, handlar det om mindre ändringar i gällande vilka kurser som ska läsas under de olika årskurserna. Antagningsförfarandet, det pedagogiska arbetssättet samt lärares kompetens och utbildning påminner om de tidigare åren under spetsutbildningsförsöket. Processerna för att anta elever är i huvudsak de samma. På ett par skolor har några lärare påbörjat forskarstudier.

Gymnasieformens effekter på spetsutbildningarna upplevs som begränsade, även om det finns en oro för att reformen i sig kommer att minska elevernas valmöjligheter. Skolpersonalen nämner några *dilemman med spetsutbildningen*, Det främsta dilemman är att vissa utbildningar ibland har lågt söktryck. Detta skapar ytterligare ett dilemma, nämligen frågan om det är rätt elever som antas till spetsutbildningarna.

I nästa kapitel redogörs för lärosätesrepresentanternas erfarenheter av spetsutbildningarna samt för skolpersonalens och elevernas erfarenheter av samarbetet med lärosätena.

³⁷ Bartholdsson & Johansson.

5. Samarbetet mellan spetsutbildningar och lärosäten

Detta kapitel består av två avsnitt och bygger framför allt på intervjuer med lärosätesrepresentanter men också på intervjuerna med elever och skolpersonal. Det *första* avsnittet beskriver hur samarbetet mellan spetsgymnasierna och universiteten och/eller högskolorna är organiserat och vilken omfattning det har. Vidare berörs kursutbudet och om det finns administrativa eller praktiska problem i samband med att spets eleverna erbjuds att läsa högskolekurser under gymnasietiden. Här finns också en sammanställning av skolornas modeller för att erbjuda högskole- eller universitetskurser.

I det andra avsnittet berörs olika problem som skolpersonal och elever har noterat i och med att universitetskurser ska erbjudas inom spetsutbildningarnas ram. Dessa problematiker gäller:

1) Elevers incitament för att läsa högskolekurser som om det ska vara obligatoriskt, om det är ämnesmässigt meningsfullt, praktiskt möjligt och om eleverna får betalt i form av exempelvis kurspoäng.

2) Konsekvenser av förskjutning av ordinarie gymnasiekurser för att ge utrymme för universitetskurserna.

3) Oklarhet kring i vilken mån det är meningen att universitetskurserna ska vara en brygga för eleverna till akademiska studier.

4) Tveksamhet inför logiken att det högskolemässiga ämnesinnehållet måste tillhandahållas på högskolan.

Dessutom undersöks spets elevernas erfarenheter av universitetskurserna. Här ingår också vad skolpersonal och lärosätesrepresentanter har att säga om hur dessa elever klarat sina kurser.

5.1 Samarbetets omfattning och organisation

Enligt *förordningen om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning* är ett villkor för deltagande i spetsutbildningsförsöket att gymnasieskolan gör det möjligt för en elev att under gymnasietiden läsa kurser vid ett universitet eller en högskola. Dessutom ska det finnas ett "etablerat samarbete med ett universitet eller en högskola som kan erbjuda kurser i det ämne eller ämnesområde som spetsutbildningen är inriktad mot".³⁸

Nedan följer en redogörelse för hur de olika spetsutbildningsanordnarna har uppfattat sitt uppdrag kring samarbetet med lärosäten. De lärosäten som deltar i samarbetet är Mittuniversitet, Blekinge Tekniska högskola (BTH), Kungliga Tekniska högskolan (KTH) samt universiteten i Stockholm, Lund, Luleå, och Uppsala. Intervjuerna med företrädare för lärosätena inleddes med frågor kring hur och när samarbetet uppstod, vem som tog initiativet till samarbetet och om lärosätet får ersättning för sin medverkan. Frågorna handlade om hur samarbetet är organiserat, vad lärosätet erbjuder utöver kurser, om spets eleverna utnyttjar möjligheten att läsa på universitet eller högskola och om elevernas prestationer. Till skolpersonalen ställdes frågor om i vilken utsträckning eleverna erbjudits, utnyttjat och tillgodogjort sig kurser på universitet och högskolor. Om elever erbjudits andra aktiviteter än att läsa kurser, om det funnits praktiska problem i samarbetet, om kurserna varit anpassade för spets eleverna och om även andra elever på gymnasieskolan erbjuds att läsa vid universitetet eller högskola. Eleverna fick svara på frågor om vilka kurser de läst och sina erfarenheter av kurserna med avseende på kursutbud, inriktning, svårighetsgrad, omfattning och studietakt.

Alla gymnasieskolor som arrangerar spetsutbildning har någon form av samarbete med ett universitet eller en högskola. Nedan följer en beskrivning av hur samarbetet är organiserat för vart och ett av de nio spetsprogrammen.

³⁸ Förordning om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning (SFS 2008:793).

Danderyds gymnasium

Spetsinriktningen mot matematik vid Danderyds gymnasium har lång tradition, cirka 20 år, av samarbete med matematiska institutionen vid Stockholms universitet (SU). Samarbetet bygger på att en lektor från matematiska institutionen kommer till gymnasieskolan och undervisar i matematik. Undervisningen sker i samband med ordinarie lektioner och kurser erbjuds alla tre årskurserna på gymnasiet. Kurserna kan ses som breddkurser och består av både föreläsningar och problemlösning. Upplägget följer inte exakt någon universitetskurs utan syftet är snarare att ge en bredare insyn i matematiken. De elever som vill kan registrera sig på universitetet och tentera i efterhand i den mån det finns någon universitetskurs med motsvarande innehåll. I stort sett deltar hela klassen i de extra matematikkurserna och den undervisande läraren säger att eleverna har väldigt bra resultat men påpekar att det inte är svårare matematik utan matematik som är annorlunda än det som ingår i den svenska läroplanen. Den lektor som ansvarar för undervisningen gör det utöver sin ordinarie tjänst på universitetet och avlönas av gymnasieskolan. Institutionen vid SU ser positivt på samarbetet som ett sätt att rekrytera studenter för framtiden.

Både representanten för lärosätet och skolpersonalen på gymnasiet påpekar att de inte anser att det viktiga är att få högskolepoäng utan det viktiga är att eleverna får den kunskap som behövs för kommande studier. Skolpersonalens erfarenhet är att de elever som läst breddkurserna på gymnasiet matematikinriktning klarar av universitetskurserna i snabbare takt när de senare börjar studera på universitetet. Ett arbete pågår enligt skollärdningen med att formalisera samarbetet med Stockholms universitet för att det ska bli mer i linje med intentionerna för spetsutbildning, så att eleverna skrivs in som studenter vid universitetet. Det finns också planer på att skapa ett samarbete med det internationella centret för matematisk forskning, Institut Mittag-Leffler, som är beläget i Djursholm.³⁹

Ehrenswärdska gymnasiet i Karlskrona

Spetsprogrammet Leonardo med matematisk inriktning vid Ehrenswärdska gymnasiet i Karlskrona samarbetar med sektionen för ingenjörsvetenskap vid Blekinge tekniska högskola. Samarbetet var etablerat redan innan spetsutbildningen startades. I samband med starten av spetsutbildningen anställdes en lektor i matematik som arbetar halvtid på gymnasieskolan och halvtid på högskolan och som också fungerar som koordinator mellan högskolan och gymnasiet. Eleverna erbjuds att läsa upp till 45 högskolepoäng och det gör de tillsammans med andra studenter på högskolan. Dessa poäng är fördelade på sex kurser. Utöver kurser erbjuds spets eleverna att delta i en seminarierie om problemlösning som går på kvällstid ungefär en gång i månaden.

Det finns ett avtal mellan huvudmannen, gymnasiet och högskolan där det framgår att högskolan tar ansvar för att kurserna ges och att de ges vid en viss tid under terminen. Högskolan ansvarar också för att spets elevernas resultat sparas så att de har möjlighet att registrera sig och få ut sina poäng när de har blivit formellt behöriga att söka till högskolan. Representanten för högskolan säger att ambitionen är att spets eleverna ska läsa tillsammans med andra studenter. Gymnasieskolan har ett nära samarbete med högskolan som bland annat innebär att vissa kurser ges som breddningskurs på gymnasiet samtidigt som de ges som högskolekurs på högskolan. Kurserna är fristående från varandra men de två lärarna, på gymnasieskolan och högskolan, samarbetar så att gymnasiekursen, ger stöd åt eleven att klara av att samtidigt läsa motsvarande kurs på högskolan. Såväl skolpersonalen som representanten från högskolan påpekar att samarbetet fungerar väldigt bra. De flesta spets elever har provat på högskolestudier och tenterat någon kurs.

³⁹ http://www.mittag-leffler.se/A_Nordic_institute_for_research_in_mathematics_2012-08-06.

Europaskolan i Strängnäs

Scienceprogrammet vid Europaskolan i Strängnäs har samarbete med två sektioner på Kungliga Tekniska högskolan (KTH), kemi och matematik, samt med institutionen för biologi vid Södertörns högskola och med AstraZeneca. Samarbetet har drivits i en referensgrupp för spetsutbildningen som mötts regelbundet. KTH har haft samarbete med gymnasieskolorna i Stockholmsområdet, däribland Europaskolan, under drygt tio år. Konceptet bygger på att KTH har utvecklat kurser som riktar sig till gymnasieelever som kommer till KTH på föreläsningar ofta i sällskap med sina gymnasielärare och det är gymnasieläraren som examinerar och betygsätter. Kursen är ett mellanting mellan gymnasie- och universitetskurs. Om spets eleverna önskar läsa ordinarie grundkurser på civilingenjörsprogrammet på KTH kan de få dispens och registrera sig som ordinarie studenter för att läsa kurser som till exempel envariabelanalys men det är det hittills ingen som har gjort.

I årskurs 3 erbjöds eleverna att gå en kurs, *Cellens värld*, på Södertörns högskola. Ingen elev valde att gå denna, men den kommer att erbjudas på nytt läsåret 2012/13, tillsammans med en ytterligare valbar universitetskurs.

Globala gymnasiet i Stockholm

Det samhällsvetenskapliga spetsprogrammet med global inriktning vid Globala gymnasiet i Stockholm har ett samarbete med Stockholm Resilience Centre som är en enhet vid Stockholms universitet. Samarbetet inleddes när spetsutbildningen startade 2009 och det är den enda kurs som erbjuds spets eleverna i nuläget. Kursen, *Världens eko*, är en introduktionsöversikt kurs till tvärvetenskaplig miljöforskning och motsvarar 7,5 högskolepoäng. Den ges på kvartsfart varje hösttermin och gymnasieskolan får ett visst antal platser till sina elever. Gymnasieeleverna får dispens av antagningsenheten och antas och registreras på vanligt sätt. Kursen läses höstterminen i tvåan och hur många platser gymnasieskolan disponerar har varierat mellan 40 och 15 per läsår. Skolans elever får anmäla intresse och sedan lottas platserna ut inom gruppen. Kursen erbjuds både till spets elever och andra elever på skolan och läses tillsammans med andra studenter och tenteras på samma villkor. Universitet får en lista på studenter från gymnasiet rektor och lämnar i sin tur listan till antagningsenheten. De elever som blir uttagna att gå kursen behöver inte själva ansöka utan kan bara infinna sig på universitetet.

Utöver den kurs som eleverna erbjudits har gymnasiet samarbete med flera institutioner exempelvis socialantropologi och bjuder ofta in gästföreläsare. Eleverna har också deltagit i *Development Day* på Södertörns högskola.

Eftersom *Världens eko* är en kvällskurs är det inga problem med schemaläggning. Den geografiska närheten mellan Globala gymnasiet och universitet gör det enkelt för eleverna att följa kursen. Exakt hur många elever som har läst kursen eller tenderat vet inte kontaktpersonen men erfarenheter säger att spets eleverna är väldigt motiverade och intresserade. Inför hösten 2012 planeras ett samarbete med institutionen för livsvetenskaper på Södertörns högskola.

Härnösands gymnasium

Spetsinriktningen mot biomedicin på Härnösands gymnasium har ett samarbete med institutionen för naturvetenskap, teknik och matematik vid Mittuniversitetet i Sundsvall. Samarbetet startade i och med spetsutbildningen och det föll sig naturligt eftersom gymnasielärarna hade kontakter på Mittuniversitetet. Spets eleverna har haft möjlighet att läsa fyra olika kurser: cell- och molekylärbiologi, genetik, astronomi och matematik. Planen var att Mittuniversitetet skulle ta fram några kurser som kunde vara på rätt nivå för spets eleverna men i praktiken fick eleverna söka fritt från institutionens utbud på grundnivå. Det uppstod problem med antagningen, genom ett missförstånd med antagningsenheten, när spets eleverna skulle söka trots att det fanns ett avtal om platsgaranti för spets eleverna. Detta problem har rättats till inför nästa läsår. Avståndet mellan Härnösand och Sundsvall samt ansökningsproblem har gjort att

eleverna avstått från att söka universitetskurser. Endast två elever som bor i Sundsvall och normalt pendlar i den andra riktningen läser kursen i genetik. Utöver kurser har eleverna deltagit i seminarier, gjort studiebesök och erbjudits att göra projektarbete på Mittuniversitetet i Sundsvall.

Ytterligare ett problem är att Mittuniversitetet på grund av besparingar måste dra ner på antalet kurser inom området. Därför pågår diskussioner med Uppsala och Umeå universitet om framtida samarbete. Inför höstterminen 2012 kommer en matematikkurs att erbjudas i Härnösand tillsammans med andra studenter på Campus Härnösand vilket förenklar för spets eleverna som då slipper resa.

Katedralskolan i Lund

Historieprogrammet vid Katedralskolan i Lund har ett samarbete med historiska institutionen vid Lunds universitet. Samarbetet uppstod när spetsutbildningen startade men kontakter mellan gymnasieskolan och historiska institutionen fanns redan. Eleverna erbjuds att läsa två kurser om totalt 15 poäng. En kurs erbjuds i årskurs två och är specialdesignad för att passa in i undervisningen på gymnasiet. Under årskurs 3 kan eleverna välja olika temakurser. Den första kursen läser de flesta spets eleverna och ungefär två tredjedelar av eleverna slutför och tenterar. Den geografiska närheten till historiska institutionen gör att eleverna i ganska stor utsträckning kan utnyttja möjligheten att läsa temakurser i årskurs tre. Sexton elever valde någon kurs i årskurs tre men det uppstod problem genom att de olika kurserna gick på olika tider på universitetet vilket medförde schemakrockar som inte uppskattades av andra gymnasielärare. Eleverna påpekar att de prioriterade universitetskursen och fick därmed frånvaroanmärkning av gymnasielärare i andra ämnen. Detta har dock uppmärksammats och rättats till.

Utöver kurser har gästföreläsare bjudits in varje termin och spets eleverna får tillträde till universitetsbiblioteket och till ett flertal arkiv. Det finns inget formellt avtal mellan gymnasieskolan och universitetet och det har uppstått diskussion om hur universitetspersonalen ska få ersättning för sin arbetsinsats. Inga förändringar är planerade eller beslutade inför läsåret 2012/13.

Luleå gymnasieskola

Naturvetenskapliga programmet med matematikspets vid Luleå gymnasieskola samarbetar med Institutionen för teknikvetenskap och matematik vid Luleå tekniska universitet. LTU har av tradition samarbete med ett flertal gymnasieskolor på matematikområdet. Eleverna erbjuds att läsa de fyra första delkurserna på civilingenjörsprogrammet, totalt 30 högskolepoäng. Detta motsvarar en termins heltidsstudier. I två kurser har spets eleverna utgjort en egen grupp på universitetet och de andra två har de samläst med andra studenter. Samarbetet har fungerat bra men enligt lärosätets representant har de varit lite generösa det här första året genom att ge separata kurser för spets eleverna, vilket nog inte kommer att vara möjligt i fortsättningen. I den första matematikkursen deltog 13 av 15 elever. Spets eleverna behöver inte ansöka formellt utan de direktantas efter att kontaktpersonen på gymnasieskolan har skickat en lista över vilka studenter som vill läsa universitetskurserna. Förutom kurserna har eleverna erbjudits enstaka föreläsningar.

Polhemsskolan i Lund

Polhemsskolan hade redan innan spetsutbildningen började ett naturvetenskapligt program med forskningsinriktning och därmed också ett samarbete med fysiska institutionen vid Lunds universitet. På institutionen anser man att samarbetet är viktigt och det görs inom ramen för befintliga medel och uppfattas som en del av den så kallade tredje uppgiften. Spets eleverna bjuds tidigt in till inspirationsföreläsningar, studiebesök och laborationer för att lära känna

miljön, senare under gymnasietiden erbjuds eleverna att läsa kurser och göra projektarbete på universitetet.

Eleverna läser sin första högskolekurs i tvåan. Det är gymnasietets ordinarie lektorer som undervisar och halva kursen är obligatorisk och andra halvan frivillig. Drygt hälften av eleverna läser den frivilliga delen. I årskurs 3 har eleverna möjlighet att som individuellt val välja ytterligare en högskolekurs i matematik som också ges på gymnasieskolan men som innehåller moment där universitetslärarna kommer till gymnasiet och undervisar. Inom fysik erbjuds eleverna fyra eller fem valbara kurser. Fysikkurserna har varit helt fristående från gymnasiet och läses på universitetet. Tre elever var intresserade av fysikkurser men kurserna gick kvällstid så det fungerade inte för de elever som pendlar. En elev har följt alla kurser på programmet teknisk fysiks första termin vid Tekniska högskolan, Lunds universitet. Den eleven kommer att ha klarat av hela första terminen på teknisk fysik när denna går ut gymnasiet. Ytterligare några elever har läst en matematikkurs på tekniska högskolan. Samarbetet med universitetet fungerar bra och inga förändringar är planerade.

Vasaskolan Gävle

Vasaskolans spetsprogram med inriktning mot humaniora samarbetar med flera institutioner vid Uppsala universitet. Kontakter mellan gymnasieskolan och de olika universitetsinstitutionerna fanns sedan tidigare. Utöver kurser erbjuder universitetet studiebesök, gästföreläsare och seminarier. I årskurs 2 erbjuds en frivillig kurs i engelska, muntlig och skriftlig kommunikation som nästan hela klassen läser. Upplägget på den kursen fungerade så att varannan gång åkte läraren från Uppsala till Gävle och varannan gång åkte eleverna till Uppsala. Senare under utbildningen har eleverna haft möjlighet att välja mellan olika kurser inom ämnena historia, religion, arkeologi och egyptologi på universitetet.

Det stora utbudet av kurser inom de olika ämnena vid olika institutioner har inneburit att eleverna själva har fått söka de kurser de varit intresserade av. Vid teologiska institutionen där flera elever läst kursen *Livsåskådning och psykisk hälsa* har spets eleverna antagits enligt dispensreglerna,⁴⁰ institutionspersonalen har informerat antagningsenheten för att inte elevernas ansökningar ska stoppas på www.studera.nu. Kursen bedrivs både på campus och på distans via internet, vilket underlättar för eleverna från Gävle som då bara behöver åka till Uppsala ett fåtal gånger. Spets eleverna behandlas precis som alla andra studenter och kontaktpersonen påpekar att de gör vad de kan för att hjälpa eleverna utan att sänka några ”ribbor”.

Modeller för samarbete mellan gymnasieskolor och lärosäten

Genomgången av hur de olika gymnasieskolorna organiserat samarbetet med lärosäten visar att innebörden av att det ska finnas ett samarbete och att eleverna ska ges möjlighet att läsa högskolekurser under gymnasietiden har uppfattas olika. Eleverna i de nio avgångsklasserna har i ganska skiftande utsträckning och på olika sätt haft kontakt med universitet och högskolor.

Hur samarbetet är organiserat kan sammanfattas i följande fem punkter:

- Synen på universitetskurser är att eleverna ska få baskunskaper på gymnasiet som gör att de snabbare kan tillgodogöra sig stoffet när de kommer till universitet eller högskola. På det sättet slipper eleverna stressen att formellt läsa universitets- eller högskolekurser under gymnasieåren. De slipper också organisatoriska problem som närvaro på högskolan och schemakrockar.
- Gymnasielektorer undervisar spets eleverna på gymnasieskolan men eleverna får, om de vill, tentera på universitetet.

⁴⁰ Skolverket PM 2012-05-03 dnr 2008:0314 *Om gymnasieelevers möjligheter att läsa högskolekurser inom försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning.*

- Universitetet eller högskolan ger specialdesignade kurser för spets eleverna, vilket kan medföra att eleverna inte kan få tillgodoräkna sig kursen i framtiden.
- Möjligheten att läsa kurser på universitetet ges men inte specifikt för spets eleverna utan även andra elever på gymnasiet har den möjligheten.
- Spets eleverna läser kurser på ett befintligt program, exempelvis civilingenjörsprogrammet, på universitetet eller högskolan.

Dessa modeller är resultatet av hur man lokalt har organiserat eller anpassat scheman och kursplanering, administrerat elevernas möjlighet att läsa kurser och hur eleverna valt högskolekurser. De olika spetsutbildningarna har funnit olika lösningar beroende på lokala förutsättningar men alla kan sägas representera någon eller några av de fem modellerna. De olika uppläggen ger eleverna olika förutsättningar att läsa högskolekurser under gymnasietiden. Om eleverna läser högskolekurser beror delvis på dessa förutsättningar men också på elevens förmåga och inställning, vilket vi återkommer till senare i detta avsnitt.

I det här sammanhanget kan det också vara intressant att titta på några enkätsvar. Har eleverna tydligt uppfattat erbjudandet att läsa universitets eller högskolekurser under gymnasietiden? På frågan *Har du erbjudits att gå kurser i spetsämnet på högskole-/universitetsnivå, dvs kurser som kan ge högskolepoäng?* svarar 97 procent av spets eleverna ja. I tabell 5.1 nedan framgår hur eleverna på de olika skolorna sedan har utnyttjat möjligheten att läsa kurser på universitet eller högskola.

Tabell 5.1: Antal elever i spetsklasserna som säger sig har erbjudits respektive läst högskolekurser under sin gymnasietid.

	Inte erbjudits högskolekurs	Erbjudits högskolekurs men inte läst	Erbjudits och läst högskolekurs	Summa	(Internt bortfall)
Danderyds gymnasium	0	2	10	13	(1)
Ehrens värdska gymn, Karlskrona	1	1	9	11	
Europaskolan, Strängnäs	1	8	0	9	
Globala gymnasiet, Stockholm	0	14	8	22	
Härnösands gymnasium	2	12	2	16	
Katedralskolan, Lund	0	2	12	14	(1)
Luleå gymnasieskola	0	4	9	13	(1)
Polhemsskolan, Lund	0	2	8	10	
Vasakolan, Gävle	0	0	12	12	
Summa	4	45	70	120	(3)

Kommentar: Frekvenserna bygger på svaren på dessa frågor i elevenkäten: *Har du erbjudits att gå kurser i spetsämnet på högskole-/universitetsnivå, dvs kurser som kan ge högskolepoäng, under gymnasietiden?* Respektive *Vilka kurser på högskole-/universitetsnivå, dvs kurser som kan ge högskolepoäng, kommer du att ha tagit under gymnasietiden fram till du slutar gymnasiet i vår?*

Av enkätsvaren framgår att av de 119 eleverna som i enkäten lämnat uppgifter om detta är det 70 som har provat på att läsa någon kurs, vilket motsvarar nästan 60 procent. Observera dock att kriteriet för vad som är högskole- eller universitetskurs i enkäten var att den ”kan ge högskolepoäng”. Man kan alltså anse att en kurs man tagit på gymnasiet är en ”högskolekurs” i och med att innehållet i den är samma som i en kurs som kunde ha gett högskolepoäng om man hade tagit den på universitetet.

Lärosätesföreträdarnas erfarenheter av samarbetet

På ett principiellt plan ser alla lärare och elever ett stort värde i utbytet och samarbetet mellan gymnasium och akademi, men på ett mer praktiskt plan verkar det på många ställen finnas brister i arbetet med kurserna mot att göra dem naturligt integrerade i utbildningarna och attraktiva i sig för eleverna. Det är detta som gör att intresset och incitamentet för att läsa erbjudna kurser på vissa ställen är lågt. Att ibland endast några enstaka av eleverna går kurserna är en besvikelse och ett bekymmer hos skolpersonalen. De kan ibland tyckas rådlösa inför detta och uttrycker frustration över att det som de själva vill se som det värdefulla de kan ge eleverna i stället blir en administrativ och kontraproduktiv belastning. När modellen inte tycks vara meningsfull för eleverna som är i systemet blir det också svårt att propagera bland niondeklassare om att spetsutbildningen har fördelar och är attraktiv.

Varför delta i försöksverksamheten?

Det finns flera lärosäten som har haft ett samarbete med universitet eller högskola redan innan spetsutbildningen startade. Men när det gäller hur samarbetet började svarar alla utom en lärosätesrepresentant att initiativet till spetsutbildning togs av gymnasielärarna. Det är vanligt att personerna kände varandra innan arbetet med spetsutbildningarna påbörjades, antingen genom att gymnasielärarna varit studenter eller doktorander eller i några fall arbetat på universitetet eller högskolan i fråga.

Syftet med samarbetet ses från universitet och högskola ofta som en marknadsföringsfråga, ibland för lärosätet och ibland för ämnet. Det finns lärosätesrepresentanter som oroar sig för studenttillströmningen företrädesvis inom det naturvetenskapliga området. De flesta tycker att samarbetet i sig är viktigt och roligt och ibland medför det en extra kostnad men man utgår från att det ska löna sig i längden. De personer som fungerar som kontaktpersoner mot gymnasieskolan gör oftast det inom tjänsten på det sättet att de får räkna ett visst antal timmar för sin arbetsinsats. Inte sällan är det personer som också fungerar som studierektorer. Det har uppstått diskussioner på några orter om lärosätens ersättning eftersom de inte kan veta om eleverna i framtiden kommer att registrera sig och ta ut sina poäng vilket i sin tur ger universitetet eller högskolan ersättning enligt regelverket om registerings- och genomströmningspeng. Universitet och högskolor får en del av ersättningen, motvarande studentpeng, när studenten antas och registrerar sig och ytterligare en del när studentens prestationer bokförs.

Alla lärosätesrepresentanter är överens om att spets eleverna är väl förberedda för högre studier och att de är minst lika duktiga som andra studenter. Vad som däremot är slående är att lärosätesrepresentanterna ofta är negativa till att gymnasieelever ska läsa högskolekurser under gymnasietiden. Intervjupersonerna kan inte se någon poäng med att eleverna ska stressa igenom gymnasiet för att läsa kurser som de kanske inte har nytta av i framtida studier. De menar också att det innebär ett risktagande att läsa i snabbare tempo och kanske få sämre betyg än om man gick ett vanligt gymnasieprogram. Eleverna har ingenting att vinna på en spetsutbildning eftersom de inte får någon belöning för ”sitt hårda slit med spetsutbildningen”, som en lärosätesrepresentant uttrycker det. Så här säger två personer:

Den möjligheten [att läsa kurser och tentera] har de här spets eleverna [*Hur många är det som har utnyttjat den möjligheten?*] Det tror jag, hoppas jag, är lika med noll. Det är ingenting som vi har uppmuntrat folk att göra. (Lärosätesrepresentant 3)

[*Kan de få universitetspoäng för den här kursen?*] För det mesta, nej, väldigt lite det är någon enstaka kurs som jag gör om de vill kan de tentera av men jag uppmuntrar inte det för det är inte meningen. Nej de är såpass begåvade att de kommer att göra dessa kurser när det är dags när de går till högskolan det tar fem minuter att lära sig och de kommer att tentera det utan problem. Jag tycker inte att det är meningen att gymnasieskola ska ge möjligheter att tentera av på högskolan utan

snarare det som dessa lektioner ska försöka ge, det jag försöker ge dem, är bredare insyn i [spetsämnet]. (Lärosätesrepresentant 1)

Fler nackdelar kan noteras, så här säger en lärosätesrepresentant:

När man kommer på universitetet så har man då ett vakuum som man måste fylla med något annat och går man ner på gymnasiet så måste man jobba extra mycket och det kommer inte att synas på betyget på något sätt. Man gör en massa extra arbete och man får ingenting inget för det här varken formellt på pappret eller kunskapsmässigt så jag förstår inte ens frågan vem vill göra något sånt. (Lärosätesrepresentant 3)

Sammantaget kan här noteras att flera representanter för olika lärosäten har svårt att se några fördelar med att gymnasieelever ska läsa högskolekurser. Det finns naturligtvis andra som är väldigt positiva till den här möjligheten och menar att vissa elever behöver den utmaningen som högre studier innebär.

Kunskapsutveckling

Universitetsstudier är organiserade på ett annat sätt än gymnasieskolans lektioner. På universitet eller högskola bemannas ofta en kurs med flera olika föreläsare. Föreläsarna har ingen personlig relation till studenterna och i många sammanhang är det stora grupper, inte sällan över hundra studenter på föreläsningarna. Detta gör att lärosätesföreträdarna oftast inte kan bedöma kunskapsutvecklingen eftersom de inte har någonting att jämföra med, däremot kan de ibland jämföra spets eleverna med andra studenter. Det finns lärosätesrepresentanter som rosar spets elevernas resultat:

Ja de skrev tentan och hade projekt [...] och [antal] personer blev godkända. Det är betydligt bättre än vad vi har på våra normala högskolekurser vi brukar ha 75 procent genomströmning så det är bra på en första tenta. Lite över vanliga studenter. (Lärosätesrepresentant 2)

Och också de som poängterar skillnaderna mellan att bedriva universitetsstudier och gymnasie studier:

[...] det är att det är självständigt och man ska reflektera kritiskt och inte så mycket hitta svaren utan minst lika mycket att ställa frågor själv. [...] Ett annat sätt att tänka. (Lärosätesrepresentant 9)

De representanter för lärosätena som intervjuades hade olika reflektioner kring kunskapsutvecklingen för spets eleverna men de flesta hade inte själva undervisat gruppen och kunde därför inte uttala sig om utvecklingen. Flera påpekade dock att vad de hade hört så hade spets eleverna goda resultat.

5.2 Elevers och skolpersonals perspektiv på universitets- och högskolesamarbetet

Kursutbud och ansökningsförfarande

Hur har då eleverna själva upplevt utbudet av och tillgängligheten till olika kurser på universitets- och högskolenivå? Alla spets elever har fått någon möjlighet att läsa kurser som kan ge högskolepoäng i framtiden, antingen som de kan tentera under gymnasietiden eller som de kan tentera senare. Utbudet av kurser varierar från att vissa bara erbjudits specialkurser till att andra fått välja på ett stort utbud av befintliga kurser på universitetet eller högskolan. Det vanligaste är dock att både specialdesignade kurser och befintliga universitetskurser ingår i utbudet. Det varierar också mellan programmen hur högskolekurserna presenteras för eleverna och hur gymnasieskolorna hanterar ansökningsförfarandet. På vissa skolor har eleverna bara behövt anmäla intresse och sedan har skolans personal skött kontakten med universitetet eller högskolan. På andra ställen har eleverna själva fått ansöka på samma sätt som övriga studenter.

På de orter där skolans personal har hjälpt till med ansökningarna har fler elever läst högskolekurser. Några citat får illustrera:

[*Har du erbjudits att läsa kurser på universitet/högskola?*] Ja men jag begrep aldrig riktigt hur man gick till väga [...] det kunde varit lite lättare. [*Det har alltså inte varit enkelt*]. Nej. (Elev 6)

Alltså man får ansöka men det jag har känt det är väl att det har varit lite för lite stöd från skolan på det området. För det har känts som att det har legat på vår sida att man ska gå in på nätet. [*Vad borde kunna göras bättre?*] Jag tror att det som behövs göras bättre är att [...] från skolans sida göra det lättare att ansöka, lättare att förstå vilka kurser man får söka vilka man inte får söka och liksom hur det går till. (Elev 11)

Utbudet av kurser har varierat från att elever bara kunnat läsa högskolekurser på gymnasiet som kan tenteras i efterhand till att elever kunnat läsa upp till sex 7,5 poängskurser, totalt 45 högskolepoäng på ett program. Det senare motsvarar en och en halv termins studier på universitetet eller högskolan. Bland spets eleverna finns exempel på elever som har satsat på att försöka klara av hela första terminen på ett utbildningsprogram som de tänker söka efter gymnasiet. Det finns också de elever som inte alls är intresserade av att läsa universitets- eller högskolekurser under gymnasietiden. De här personerna undrar varför de ska läsa sådana kurser när det är frivilligt.

På vissa orter får eleverna välja fritt från det ordinarie utbudet medan andra elever har anvisats en eller flera kurser som de kan välja mellan. De flesta spets eleverna har provat på att läsa någon kurs och det fåtal som inte har gjort det har haft andra möjligheter att stifta bekantskap med universitet eller högskola. Spets eleverna har även erbjudits en hel del andra aktiviteter på eller i samarbete med universitet eller högskola. Det kan handla om studiebesök för att lära känna miljön, kortare inspirationsföreläsningar, besök i universitetsbibliotek, arkiv och laboratorier, diskussionsaftnar, problemlösningsträffar och eftersittningar med förtäring. Dessa aktiviteter är mycket uppskattade bland eleverna och det finns intervjuade elever som säger att de kunde säkert fått mer av den typen av aktiviteter om de hade efterfrågat det.

Upplägg för att möjliggöra studier på universitet eller högskola

För att göra det möjligt för spets eleverna att läsa universitets- eller högskolekurser har man på de flesta skolor valt upplägget att läsa koncentrerat de första åren på gymnasiet. Det har inneburit att eleverna har haft sista terminen i stort sett fri för att ägna sig åt högre studier. I de fall där undervisningen av högskolekurser skett på gymnasieskolan har de högre kurserna kommit in tidigare läsår under gymnasietiden.

Jag har haft stor möjlighet och läsa kurser men det har inte blivit av. [...] Det är många som tar en paus nu när vi har så mycket tid, i stället för att ta ett friår [senare] och det är jättebra. (Elev 18)

Just denna terminen har varit helt undanlagd för att man ska kunna läsa universitetskurser. (Elev 14)

På vissa skolor görs inte skillnad på spets elever och andra elever utan alla får möjligheten att läsa högskolekurser. Det kan också finnas andra program på skolan som av tradition kan läsa högskolekurser under gymnasietiden oftast inom matematik. Utmaningen för skolpersonalen är att organisera verksamheten så att det är möjligt att läsa högskolekurser utan att det påverkar närvaron på gymnasiet. Om eleverna ska välja fritt från utbudet på högskolan är enda möjligheten att frigöra exempelvis en eller en halv termin för högskolestudier. Alternativt att eleverna läser halvfartskurser på kvällstid eller nätkurser.

Upplevelsen och intrycket av universitets- eller högskolestudier

Hur har då spets eleverna upplevt sina kontakter med universitetet? Eleverna påpekar att det är stora skillnader på att läsa på gymnasiet och att läsa på universitet eller högskola. Någon säger att det är mera seriöst, man måste skärpa sig. Ytterligare någon påpekar att det var nervöst i början men att de har blivit väldigt väl bemötta och tyckt att det var roligt.

Vidare frågades om studietakt, svårighetsgrad samt om litteratur och annat undervisningsmaterial. Studietakten har varit hög på gymnasiet för att eleverna ska hinna klart gymnasiekurserna och frigöra tid till universitets- eller högskolestudierna. En elev säger att studietakten på högskolan har inte varit avskräckande även om det går snabbt fram. En viktig skillnad som påtalas från eleverna är att de inte behöver tentera, utan kan vänta till omtentan i höst. Omdömet om litteraturen varierar utifrån om eleven är inom matematik–naturvetenskap eller samhällsvetenskap–humaniora. Från samhällsvetarna hörs omdömen som att det är stora tjocka böcker, väldigt många sidor att läsa in men intressant och givande. Naturvetarna har ibland upplevt att de första kurserna varit repetition av gymnasiematten men att exemplen blivit svårare efter hand. En utmaning för eleverna har varit att läsa tillsammans med andra studenter och flera har uttryckt att det inte kändes lika naturligt att ställa frågor till föreläsaren. Eleverna har också påpekat att man måste ta eget ansvar för sitt lärande läser man inte på ordentligt är det lätt att halka efter och det är stora textmängder inför tentan. Två citat får illustrera:

Första kursen där var det nästan bara repetition faktiskt, så då behövde man som inte göra någonting extra direkt. Sen i andra kursen då var det lite repetition men rätt mycket nytt. Och tredje kursen nästan bara nytt. (Elev 4)

Det är högre takt på universitetet det känns som att det är framför allt det som gör att folk inte vill läsa kurserna det blir lite för jobbigt man måste verkligen plugga hemma efter varje dag annars halkar man efter och då blir det jobbigt. (Elev 10)

Hur upplevs universitets- eller högskolekurserna med avseende på ämnesmässig bredd, fördjupning, om de kommit i rätt tid och om de svarat mot allmänna förväntningar? Även här beror svaret på vilken inriktning eleverna läser och framför allt på vilka val de har gjort. Det har funnits möjlighet att välja så att kurserna bygger på varandra på djupet men också att välja breddkurser. Eleverna har upplevt sig som väl förberedda inför de högre studierna men att det krävdes att de jobbade hemma mera för att hänga med.

Alltså vi hade ju gått igenom grundläggande utifrån varje område lite mer så att jag tycker på grund av det så var de väl anpassade. Hade man inte haft de breddningskurserna som man läste så hade det varit, kanske, lite för jobbigt. (Elev 10)

När det är lämpligt att börja med högre kurser råder det olika åsikter om. Naturligtvis måste man ha kommit så långt i gymnasiestudierna att man har behörighet att läsa kursen. Några elever har läst högre kurser redan på hösten i tvåan medan andra inte har provat på förrän sista terminen i trean. Som nämnts tidigare är det vissa elever som inte alls har läst några högskolekurser. Så här säger en elev:

[*Ni fick börja läsa högskolekurser i tvåan?*] Jo, jag tror det hade varit bra att börja med en enklare mindre kurs i ettan för att få smak. [*på vilket sätt hade det varit bättre*] Så man är förberedd på vad det innebär att studera på högskolan. [...] alltså försöka tenta av bara få testa på [*men ett par tre kurser har du tenterat och tentorna har du klarat*] ja det tror jag [*du har inte kollat*] Nej. (Elev 16)

Vilka förväntningar fanns då på de högre studierna och hur ser eleverna på det i efterhand? Det är många spets elever som säger att de inte hade några särskilda förväntningar. De påpekar att den typen av frågor är svåra att svara på. Så här säger två elever:

Jag var väldigt positiv till min första kurs. Min andra kurs var jag lite så där men det tror jag inte var på grund utav skolan eller universitetet utan bara just ämnet [...]. (Elev 8)

Jag var lite besviken att det bara fanns två kurser att välja på. (Elev 5)

Förväntningarna på högskolekurser varierar och som syns ovan tycker någon att det borde komma in tidigare och någon annan att det fanns för få kurser att välja mellan.

Praktiska problem – examination, registrering och schemakrockar

Har det då funnits några praktiska problem som lagt hinder i vägen för att eleverna verkligen ska kunna utnyttja möjligheten att läsa kurser på universitet eller högskola? Det största problemet har varit schematekniskt. Om gymnasieeleverna ska läsa högskolekurser fritt förutsätter det att inga gymnasiekurser är inplanerade samma dagar. På några orter har eleverna haft möjlighet att söka fritt från högskolans utbud av kurser men då är kurserna på högskolan redan schemalagda utifrån högskolans förutsättningar. I ett fall har gymnasieeleverna fått anmärkning för frånvaro på gymnasiet när de har läst högskolekurser. Det har heller inte alltid varit lätt för spets eleverna att söka till högskolan de har inte behörighet att söka på högskolans vanliga ansökningsidor och gymnasiepersonalen har inte alltid begärt dispens för sina elever. En del elever påpekar att det kunde behövts mer vägledning kring hur man söker till högskolan. Det var inte heller alltid klart för eleverna vilka kurser de kunde söka. Några röster för illustrera situationen:

Jag var väldigt positiv till min första kurs. Min andra kurs var jag lite så där men det tror jag inte var på grund utav skolan eller universitetet utan bara just ämnet [...] (Elev 8)

Ja det är ju nu den här sista kursen att vi fick lektionstimmar och lektionssal men ingen lärare. Och då så sa de att de skulle fixa så vi fick komma in på andra lektioner men det stämde inte med gymnasieschemat. (Elev 4)

Först fick vi bara tre kurser och bara en som var en kvällskurs [...] och den slutade vid halv nio och då gällde inte skolkorten längre [*då blir det svårt för er som pendlar*] den kunde inte jag läsa även om jag hade tyckt att den var intressant. (Elev 18)

När intervjuerna gjordes var det flera som hade tenterat men tentorna var inte rättade, så det rådde fortfarande ovetskap om resultaten. Det fanns också kommentarer som att tentan kan vänta till hösten när det är mindre arbetsbelastning. Om eleverna kommer att kunna tillgodoräkna sig poängen de tagit under gymnasietiden är oklart. För det första krävs att de ansöker till kurserna och registrerar sig för att överhuvudtaget komma ifråga för högskolepoäng. För det andra är det inte säkert att de läser just det ämnet i framtiden som de provat under gymnasietiden och för det tredje är det flera som påpekar att om man söker till något annat universitet eller någon annan högskola så kanske inte kurserna har samma upplägg och då går det inte att tillgodoräkna sig poängen i framtida utbildningar.

En stor andel spets elever har provat på att läsa någon högskolekurs men alla har inte tenterat kursen. Detta behöver dock inte betyda att eleverna inte kommer att tentera och i möjligaste mån tillgodoräkna sig poängen i framtida utbildningar. De elever som valt att läsa och tentera ordinarie kurser på universiteten omnämns ofta som ”minst lika duktiga som ordinarie studenter”. Huruvida eleverna väljer att läsa kurser eller inte beror naturligtvis på elevens eget intresse men vi kan också se att det har betydelse om eleverna har geografisk närhet till lärosätet. Dessutom spelar det in hur stort ansvar gymnasiepersonalen tar för att informera om att möjligheten finns och vilka kurser som kan vara lämpliga, men också om det är möjligt för eleverna att vara borta från gymnasiet på de tider som högskolekursen är schemalagd. En annan faktor som har betydelse är om skolpersonalen administrerar ansökningarna till högskolan.

Detta att skolpersonalens stöd har betydelse för spets elevernas högre studier kan samtidigt upplevas som en paradox. Frågan som infinner sig är om det är rimligt att de mest begåvade studenterna i landet som går de mest avancerade gymnasieutbildningarna ska behöva extra stöd och få extra resurser för att komma i kontakt med universitet eller högskola. Att finna sin väg till högre studier är något som de flesta ungdomar får klara av på egen hand. Här ska dock

nämnas att på någon skola påpekar personalen att nästan ingen i deras spetsklass kommer från akademikerhem och det betyder väldigt mycket för de enskilda eleverna att de får möjlighet att prova på högskolestudier. De spetsprogram som har universitet eller högskola på orten har fler studenter som läser högskolekurser. Vilket kan innebära att många elever tycker det är för jobbigt eller för tidskrävande att pendla till högskoleorten.

5.3 Sammanfattning

Spetsgymnasierna ska ha samarbete med ett universitet eller en högskola och de ska också erbjuda eleverna möjligheten att läsa universitetskurser under gymnasietiden. Detta har organiserats på olika sätt av de olika spetsutbildningsanordnarna. Någon har en universitetslektor som kommer till gymnasieskolan och undervisar eleverna där. Vissa av kurserna kan eventuellt tenteras vid universitetet men det är inte huvudsyftet utan kurserna ses som breddkurser på gymnasienivå. En annan variant är att lektorer på gymnasiet ger universitetskurser på gymnasiet men eleverna får möjlighet att tentera på universitetet. Det finns också exempel där universitetet ordnar specialsydda kurser för en gymnasiegrupp och där undervisning och tentamen sker på universitetet. Vidare finns exempel där eleverna kan välja fristående kurser eller programkurser och läsa tillsammans med ordinarie studenter på universitetet eller högskolan.

Ett flertal gymnasieskolor har en tradition av att samarbeta med universitetet eller högskolan på orten men för andra har samarbetet påbörjats i och med spetsutbildningen. Lärosätetsföreträdarna är positiva till samarbetet och ser det ofta som ett sätt att marknadsföra sin utbildning men de flesta ser inte några fördelar med att stressa igenom gymnasiet för att hinna läsa högskolepoäng. Det finns en risk att spets eleverna får sämre betyg än de skulle ha fått om de läst i vanlig takt, att de läser kurser som inte blir möjliga att tillgodoräkna i framtiden eller att det uppstår vakuum i högskolestudierna om de följer program och redan har läst vissa kurser. Trots dessa risker har över hälften av spets eleverna provat på att läsa högskolekurser och en hel del har också tenterat kurserna.

Vilket stöd spets eleven får från skolans personal med avseende på kursutbud och ansökningsförfarande och om det finns universitet eller högskola på orten påverkar om eleverna läser högskolekurser under gymnasietiden. Under de här första åren har en del praktiska problem uppstått som att det ibland råder oklarheter om hur spets eleverna ska hanteras administrativt men också vilka fördelar det ger spets eleven. Att läsa högre kurser under gymnasietiden främjar inte elevernas chanser att komma in på något önskvärt program på universitet eller högskola. Att läsa extra kurser ger inte eleverna några fördelar utan anledningen är att de tycker det är intressant och för vissa ger det en extra utmaning som ibland kan behövas. Kursutbudet varierar mellan de olika orterna och upplevelsen av hur det är att läsa högskolekurser varierar också från att någon tycker att det är mest repetition av gymnasiekursen till att det har varit jättejobbigt med väldigt stora textmängder. Av praktiska problem tycks ansökningsförfarandet och schemalagningen vara det vanligaste.

6. Sammanfattning och viktiga slutsatser

Detta sammanfattande slutkapitel är disponerat på följande sätt: I det första avsnittet sammanställs korta svar på de frågor som Skolverket uppdragit åt utvärderarna att besvara. Dessa frågor kan sägas framför allt spegla olika aktörsperspektiv: Hur det går för eleverna, vad lärare uppfattar etcetera. För en försöksverksamhet av denna karaktär är det även viktigt att inte bara de deltagandes erfarenheter lyfts fram. Man bör även söka svar på hur de många involverade aktörerna agerar inom de institutionella ramarna och vilka effekter detta får, effekter som aktörerna inte nödvändigtvis själva behöver ha uppfattat. I det andra avsnittet (6.2) sammanfattas därför några rön som mer berör detta systemperspektiv på försöksverksamheten. Här beskrivs också vad som kan ses som verksamhetens stötestenar. Dessa två typer av sammanfattningar motsvarar syftet med utvärderingen som Skolverket formulerat: utvärderingen ska ge samlad kunskap om hittills vunna erfarenheter, ge underlag för diskussion och ställningstagande om försöksverksamhetens eventuella permanentande samt problematisera eventuella dilemman med spetsutbildningarnas genomförande. Det tredje avsnittet lyfter fram de viktigaste slutsatserna. Slutligen redogörs i det fjärde avsnittet för förslag till riktlinjer för kommande utvärderingar.

6.1 Korta svar på utvärderingsfrågorna – aktörsperspektiv

Skolverket har i sitt uppdrag specificerat frågor till utvärderingen som har legat till grund för datainsamling, analys och presentation. Ett antal frågor om verksamhetens omfattning besvaras i kapitel två. Dessa frågor kan sammanfattas enligt följande. Läsåret 2011/12 pågick 20 spetsutbildningar på 18 olika skolor i landet. Under läsåret var det totalt 819⁴¹ elever som gick någon av spetsutbildningarna. Könsfördelningen på programmen som helhet är i stort sett jämn men det finns stora skillnader mellan programmen. Programmen är riksrekryterande och de olika skolorna välkomnar elever som kommer från andra orter men det är bara omkring en av sex elever som har flyttat för att läsa en spetsutbildning. Det är inte många spetsprogram som fyller platserna vilket gör att de speciella antagningsförfaranden som finns för att rekrytera de bästa eleverna inte har använts fullt ut. Det är enligt skolornas uppgifter 128⁴² personer som avbrutit sina studier på ett spetsprogram. När varje utbildning studeras för sig i avseendena som frågorna går in på ges fog för att säga att det viktigaste fyndet är att utbildningarna är olika varandra vad gäller till exempel elevsammansättning.

I tabblån nedan listas de frågor som avser prestationer och kunskapsutveckling, utbildningens kvalitet och gymnasireformens påverkan på möjligheten att bedriva spetsutbildning. Frågorna återfinns i vänsterspalten och det utvärderingen har funnit sammanfattas kort i högerspalten:

⁴¹ Enligt skolornas uppgifter till utvärderingen.

⁴² Siffran är mycket osäker bland annat på grund av att vissa skolor eventuellt inte har bedömt elevers programbyte under de första veckorna av terminen som att de först börjat och sedan avbrutit studierna i spetsklassen.

Tabell 6.1: Tablå över specificerade frågor och sammanfattade svar.

Skolverkets frågor	Utvärderingens svar
Prestationer och kunskapsutveckling (avgångseleverna)	
<p>Hur har elevernas kunskaper och resultat inom spetsområdet utvecklats jämfört med årskurs 9 och/eller årskurs 1, när det gäller betygsresultat samt utifrån elevers och lärares bedömningar och upplevelser?</p> <p>Hur har elevernas kunskaper och resultat inom spetsområdet utvecklats jämfört med årskurs 9 och/eller år 1 samt i jämförelse med andra elever med motsvarande kunskaper och resultat inom samma område? Hur ser elever respektive skolpersonal på detta?</p>	<p>Dessa frågor besvaras i kapitel 3. Det finns många olika sätt att använda betyg för att beskriva kunskapsutvecklingen. Den metod som valts visar inte på något ensartat mönster i hur spetslevers kunskaper utvecklats i förhållande till jämförbara grupper. Ytterligare analyser krävs för valida resultat.</p>
<p>Hur bedömer lärosätetsföreträdarna att elevernas kunskapsutveckling sett ut?</p>	<p>I de fall detta kunnat observeras bedöms kunskapsutvecklingen som lika god som de ordinarie studenternas, om inte ofta bättre.</p>
<p>Vad har det betytt för eleven att få koncentrera sig på sitt intresseområde under gymnasietiden?</p>	<p>Vad utvärderingen kan bedöma har det för många elever inneburit ett utlopp för ett eget intresse och en ambition att komma långt i ett visst ämne.</p>
<p>Vilken betydelse har elevens intresse för ämnet haft i förhållande till elevens fallenhet för ämnet när det gäller hur deras kunskaper utvecklats? Hur ser elever och lärare på detta?</p>	<p>En komplex bild av hur respondenterna ser på detta framträder i materialet. En allmän grundinställning är att intresse och talang hör ihop men delade meningar råder om vad som är viktigast.</p>
<p>Vilken betydelse har skolornas urvalsförfarande haft för möjligheterna att förutsäga hur eleverna klarat studierna inom spetsområdet? Hur ser skolpersonal och elever på detta?</p>	<p>I de fall där urvalsförfarande har haft betydelse för hur elevgruppen ser ut är skolpersonalen tillfreds med den utformning av förfarandet man har när de ser på elevernas prestationer. Elevernas uppfattning i denna fråga, när den uttrycks, är inte annorlunda.</p>
<p>Utbildningens kvalitet (avgångselever) Hur har utbildningen utvecklats över tid i relation till övriga utbildningar med avseende på:</p>	
<p>Undervisningens innehåll, planering och upplägg?</p>	<p>De nio programmen som startade 2009 har förutom smärre förändringar följt det upplägg som planerades när programmen startade. Viss anpassning har gjorts för att få arbetsbördan jämnare fördelad över terminerna eftersom trängsel av kurser och stor arbetsbelastning under vissa terminer inneburit press på eleverna.</p>
<p>– Undervisningens arbetssätt: bredare repertoar av undervisningsmetoder och undervisningsmaterial?</p> <p>– Bredare repertoar av redovisnings- och bedömningsformer för eleverna att visa på sina kunskaper?</p>	<p>Det övergripande intrycket är att det inte i någon större grad bedrivs målinriktat arbete för att utveckla pedagogik och arbetssätt. Man har hittills mest behövt hantera effekterna av spetsprogrammets upplägg och konsoliderat sina kurser och arbetsformer. Diskussioner kring att anpassa pedagogiken till de generella kategorierna multi- eller sårbegåvade elever finns fläckvis men har inte resulterat i några förändringar eller planer.</p>
<p>– Organisation?</p>	<p>Spets eleverna utgör en egen klass förutom i ämnen som språk, idrott och estetiska ämnen där eleverna gör olika val.</p>

– Att ha utmanat och stimulerat elevernas fallenhet och intresse?	Det finns inga generella skillnader i pedagogiska arbetssätt mellan spetsklasserna och övriga klasser.
– Lärarkompetensen och utbildningsbakgrund?	Det har varit mycket viktigt för spetsklasser att ha lärare med forskarutbildning som i många fall har goda, fortlöpande kontakter med kolleger på universiteten. På flera skolor har lärare påbörjat forskarutbildning. Många skolor har ambitionen att utveckla sina samarbeten med universiteten.
Vilka behov och förbättringar ses önskvärda för framtiden? Vad är planerat och vad är beslutat?	De förbättringar som planerats handlar oftast om samarbetet med olika lärosäten och att rätta till olika problem som uppmärksammats och enligt skolpersonalen bör rättas till.
Samverkan med universitet och högskola	
I vilken utsträckning har eleverna erbjudits och utnyttjat möjligheten att läsa högskolekurser?	Nästan alla elever säger sig ha blivit erbjudna kurser. Cirka 60 procent av dessa har tagit, i någon bemärkelse, en högskolekurs.
Har det varit möjligt för eleven att tillgodogöra sig kurserna, kunskapsmässigt och som högskolepoäng?	Kunskapsmässigt finns det inga tecken på att de inte kunnat tillgodogöra sig kurserna. Poängmässigt är bilden komplex. Läsaren hänvisas till kapitel 5 för en mer utförlig diskussion.
Har högskolekurserna legat rätt tidsmässigt jämfört med gymnasieskolans undervisning?	Varken enkät- eller intervjudata indikerar att den inbördes ordningen eller progressionen för gymnasie- och universitetskurser generellt uppfattas som dålig. Det har inte framkommit att det varit olämpligt att universitetskurserna legat sent under utbildningen.
Hur upplever lärosätet, skolan och eleverna att samarbetet fungerat när det gäller spetsutbildningen?	Det är svårt att ge ett allmänt svar när situationerna på de olika skolorna är så olika. Själva samarbetena anser man generellt fungerar bra.
Gymnasiereformen	
Har gymnasiereformens nya utbildningar påverkat hur eleverna (i årskurs 1) tänkt inför sitt val av utbildning?	Inte i stort, men för en utbildning har det blivit lättare att erbjuda kurser som ger meritpoäng inom ramen för spetsämnet, vilket kan ha avgjort vissa elevers val till gymnasiet. I en annan skola har namnet på ett nytt gymnasieprogram inneburit svårigheter att förklara vad det redan existerande spetsprogrammet står för.
Hur har förutsättningarna att bedriva spetsutbildning påverkats av gymnasiereformen enligt huvudmän, skolledare och lärare?	Förutsättningarna har generellt sett inte förändrats vad gäller möjligheten att bedriva spetsutbildning.
Attityder och framtidsplaner	
Hur ser eleverna på att de läst en spetsutbildning? Vilka positiva och negativa attityder och erfarenheter har de?	Eleverna är nöjda med utbildningen och med lärarnas kunskaper och engagemang, de tycker att de fått en bra grund för fortsatta studier men påpekar att det finns för- och nackdelar med en liten klass som spetsklasserna oftast är.
Kommer eleverna att fortsätta till universitet eller högskola inom spetsutbildningens ämnesområde eller vart tar de vägen? Hur ser deras framtidsplaner ut i övrigt?	I elevenkäten svarar 98 procent av eleverna att de tänker studera vidare. 75 procent svarar att de kommer att studera vidare redan i höst och 33 procent säger att de nog kommer att studera vidare inom spetsämnet.

Det går att dra vissa andra slutsatser av svaren. Som i tidigare utvärderingar kan man konstatera att spets eleverna i huvudsak är nöjda med spetsutbildningarna, det vill säga undervisningens upplägg och lärarna i spetsämnen. Det finns en tendens till att eleverna är något mer kritiska i enkäten än i intervjuerna. Sådana kritiska reflektioner kan handla om att man läser många kurser i årskurs 1 och 2, medan det kan finnas luckor i schemat under årskurs 3, eller att en del lärare kunde vara mer pedagogiska. De elever som valt att läsa högskole- och universitetskurser är även nöjda med dessa. Samtidigt är det värt att notera att 40 procent av eleverna har valt att inte läsa sådana kurser, trots att en viktig del av spetskonceptet är högskole- och universitetsundervisning. I anslutning till högre studier svarar hälften av eleverna att de planerar att studera vidare inom ett annat område än spetsämnet, medan 16 procent är osäkra på om de kommer att fortsätta inom samma område.

6.2 Andra rön från utvärderingen – ett systemperspektiv

Elevernas intresse för utbildningarna är det mest naturliga att ta fasta på, om man vill bedöma hur försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar har mottagits. Lågt söktryck och inställda intagningar kan då tas som tecken på att försökets utbildningar inte fått genomslag. Orsakerna till detta kan man då söka i hur skolorna arbetar med sin marknadsföring och sin profilering av kurserna, bland annat för att bädda för att tidigare elever rekommenderar utbildningen till kommande elevgenerationer och, inte minst viktigt, deras föräldrar. Lågt söktryck kan också förklaras med att det behov som man trodde att spetsutbildningarna skulle fylla inte finns, alltså behovet av speciellt motiverande studiemiljöer och accelererad studietakt för de särskilt talangfulla.

När vi nu ser att det bland spetsutbildningarna finns fortsatta problem med lågt söktryck, ska vi undersöka vad som faktiskt skulle kunna öka intresset. Niondeklassarna, och deras föräldrar, vill veta vad som är rätt gymnasieval för dem. I ena vågskålen kan ligga personliga intressen och insikter i vad som passar en och vad man kan utvecklas till genom en utbildning. I andra vågskålen ligger hur säker man kan vara på att olika utbildningar faktiskt svarar mot de egna motiven och önskningarna. Som vi har sett är det ett stort bekymmer för skolpersonal på spets skolorna att förklara poängen med högskolekurserna när det för eleverna mest framstår som något som ger en oönskad fördelning av kurserna över terminerna. Detsamma gäller hur man ska förhålla sig till att eleverna får svårare att skaffa sig extra meritpoäng än på andra program. Skolpersonalen betonar vikten av meritpoängen mer än spets eleverna. Eleverna är ganska okunniga om och ointresserade av meritpoängens betydelse. Det är därför viktigt att ungdomarna får god information om meritpoängssystemet då detta kan påverka deras framtida utbildningsmöjligheter. Skolpersonalen har föreslagit att spets eleverna ska få extra meritpoäng.

Det som skulle kunna uppväga risken att straffas meritpoängsmässigt vore att de ökade kunskaper spetsprogrammen ger tydligt kommer eleverna till godo på något annat sätt. Man kan till exempel bli bättre rustad rent allmänt för fortsatta studier. Detta förutsätter i så fall att de pågående utbildningarna verkligen förbereder de bäst lämpade och talangfulla på detta sätt. I sin tur förutsätter detta att klasserna kommer att bestå av personer som verkligen är där just för att de kan bilda den studiemiljö för varandra där deras speciella talanger kan utvecklas tillsammans, i samma snabba takt. Naturligtvis blir det då en fråga om att utbildningarna verkligen verkar kunna ge detta, för dem som känner och vet att de behöver just detta. Om en niondeklassare söker upp ett gymnasium i en annan landsända för att få stimulansen han eller hon behöver, och sedan finner att de flesta andra i klassen sökte kursen på måfå – då lär inte klassen kunna ge det sammanhang som eleven behövde och sökte. Om klassen däremot består av elever som aktivt sökt upp utbildningen kanske erbjudandet av universitetskurser kommer i ett annat läge för dem. Måhända har man alltså då de 'rätta' elever som gärna ger sig i kast med dessa kurser och som ser det som en stor fördel att de erbjuds. För många skolor där antalet sökande är

mindre än antalet platser är det dock en resursfråga att inte välja bort någon sökande. Det kan också bli en resursfråga för skolledningarna om de riskerar avhopp från klassen för att man har lagt ribban för högt i förhållande till klassens förutsättningar.

Detta för oss tillbaka till frågan om söktryck och förmågan hos utbildningarna att rekrytera utanför sitt traditionella upptagningsområde. En majoritet av spets eleverna, omkring 70 procent, kommer från den kommun eller storstadsregion som spetsutbildningen bedrivs i. Detta innebär att riksrekryteringen är begränsad. På detta sätt påminner spets eleverna om övriga elever på respektive gymnasium. Spets eleverna påminner också om eleverna i jämförelseklasserna gällande könsfördelning, födelseland och vårdnadshavarnas utbildningsnivå. Bland de olika utbildningarna finns det vissa klara undantag från detta mönster.⁴³ En närliggande fråga är rekryteringen över lag. Här finns tendenser till att de skolor som tidigare år haft gott söktryck tenderar att fortsätta att ha det, medan andra skolor har lägre söktryck. Detta har resulterat i att Härnösands gymnasium och Vasaskolan i Gävle gör uppehåll i antagningen till spetsklasserna hösten 2012.

Stötestenar

Spetsutbildningarnas framgång har mycket att göra med vilka förutsättningar man hade när man började sitt engagemang i försöksverksamheten. I övrigt handlar det alltså uppenbarligen om möjligheter för skolorna att skaffa sig en tydligare framtoning, att nå ut nationellt, att veta vilka spelregler som gäller och kunna klargöra dem för andra, och inte minst att de resurser som krävs för att stödja elever med boende.

En viktig aspekt av spetsutbildningarna är att ge eleverna möjligheten att läsa på universitet och/eller högskola under gymnasietiden. Den möjligheten finns i en eller annan form på de nio skolorna men det finns en del problem när två utbildningskulturer möts. Det krävs vissa förutsättningar för att universitets- eller högskolestudier ska fungera tillfredsställande. Det handlar då om:

- Fungerande ansökningsförfarande till högre studier. Högskolans och gymnasiepersonalens ansvar för elevernas behörighet och möjlighet att söka kurser behöver klargöras. Det bör vara tydligt vilka kurser eleverna har möjlighet att söka, vilka förkunskapskrav som krävs och hur eleverna ska gå till väga för att söka kurser. Erfarenheten är att på vissa orter får eleverna söka själva på studera.nu och på andra orter anmäler de till gymnasieläraren som skickar ansökningarna till universitetets eller högskolans antagningsenhet.
- Anpassat schema, gymnasieskolan måste antingen planera schemat utifrån hur högskolekurserna eller samplanera så att eleverna inte riskerar missa gymnasiekurser när de läser på högskolan. Här kan nätkurser eller kvällskurser vara en lösning men då riskerar tidpunkten för proven att kollidera i stället. Sammantaget är det svårt att samplanera utbildningarna och kanske den bästa lösningen är att frigöra sista terminen för högskolestudier som vissa program gör.
- Tillgodoräkning av högskolestudier. Det bör vara klart för eleverna om de kan tillgodoräkna sig poängen som högskolekurserna ger, deras arbete. Det måste löna sig i bemärkelsen att det underlättar framtida studier. Det bör alltså tydligt framgå om exempelvis en specialsydd kurs kan ge poäng i framtiden.
- Ersättning till lärosätet. Det finns även vissa stötestenar för universitet och högskola. Om lärosätet ger kurser som specialdesignats för gymnasiet får lärosätet inte studentpeng för detta. Lärosätena har en ganska generös inställning till ersättningen så här i början när

⁴³ Av tabell 2.2 framgår att riksrekryteringen främst är koncentrerad till några skolor (Lysekils gymnasium, Europaskolan i Strängnäs och Luleå gymnasieskola). Detta kan förklaras med att dessa skolor har lång erfarenhet av inackordering.

det är få studenter men om försöksverksamheten permanentas och spetsklasserna fylls blir det en större arbetsbelastning på respektive lärosäte.

- Resor och boende. Ibland är avståndet mellan lärosätet och gymnasieskolan långt och då försvårar det för spets eleverna att utnyttja möjligheten att läsa kurser på universitet och/eller högskola. En lösning skulle kunna vara någon form av övernattningsbostäder. Annars riskerar möjligheten att läsa högskolekurser att bli enbart för dem som har universitet eller högskola på orten.

Dessa krav som nämnts ovan som bör utarbetas rutiner för väcker samtidigt frågan om de allra mest begåvade eleverna behöver uppbackning från gymnasieskolans personal för att kunna läsa högre kurser. För de flesta spets eleverna så verkar det ändå självklart att de ska ägna sig åt högre studier i framtiden oavsett om de får stöd från gymnasiet eller ej.

6.3 Huvudslutsatser

De viktigaste slutsatserna utifrån föreliggande utvärdering delas in i följande områden: programmen och skolorna, elevernas erfarenheter och resultat, skolpersonalens erfarenheter, samarbetet med universitet och/eller högskola samt dilemman vid genomförande av spetsutbildningar.

Programmen och skolorna: Skolornas förutsättningar att bedriva spetsutbildningar varierar bland annat beroende på möjligheter till boende för studenter som vill flytta till orten för att läsa en spetsutbildning. Riksrekryteringen fungerar på de orter som kan erbjuda boende och i nuläget är det framför allt fem skolor som har tillströmning utifrån. Pendling inom framför allt storstadsregionerna är däremot vanligt. Flera utbildningar har lågt söktryck och fyra program gör uppehåll i antagningen hösten 2012. De flesta programmen har lågt söktryck och antagningsförfarandet med urval har använts fullt ut bara på någon enstaka skola. Gymnasireformen, GY11, har i stort sett inte påverkat möjligheten att bedriva spetsutbildning.

Eleverna: är mycket nöjda med utbildningarna och sina engagerade och pedagogiska lärare men upplever att de jobbar hårt och anser att betygen är viktiga. Ungefär 85 procent av spets eleverna anser att de har ganska stor eller mycket stor talang för spetsämnet/ämnesområdet men samtidigt tycker de att intresset för ämnet/ämnesområdet är viktigare än talangen. Ungefär 60 procent av eleverna har provat på att läsa kurser vid universitet eller högskola och i stort sett alla, 98 procent, planerar att läsa vidare på universitet eller högskola i framtiden. När det gäller betygsutvecklingen har spets eleverna både initialt och vid avslutningen av gymnasiestudierna något högre betyg än eleverna i jämförelseklasserna. Antagningsbetygen och betygsutvecklingen skiljer sig dock inte nämnvärt till spets elevernas fördel.

Skolpersonalen: anser att en majoritet av eleverna är duktiga, ambitiösa och intresserade. Tendensen är att de flesta tycker att intresset för ämnet/ämnesområdet är viktigare än elevens talang. Man har inte förändrat arbetet i spetsklasserna särskilt mycket vad gäller undervisningens innehåll, planering, upplägg och organisation.

Samarbetet med universitet och högskolor: Flera gymnasieskolor har lång tradition av samarbete med lärosätet på orten. De olika programmen har organiserat samarbetet med universitet och/eller högskolor olika. Bland de nio skolorna som är i fokus i denna rapport, har det framträtt fem olika modeller eller kombinationer av modeller för hur samarbetet kan vara organiserat. Det kan vara gymnasiets lektorer som undervisar i högre kurser på gymnasiet eller universitetslektorer som kommer till gymnasieskolan och undervisar, båda varianterna kan tenteras på universitet eller högskola. Vidare kan eleverna läsa kurser på lärosätena som specialutformade kurser för

spetsutbildning, som ordinarie fristående kurser eller programkurser. Studierna kan bedrivas på heltid, kvartsfart kvällstid eller som distanskurs.

Dilemman: Ansökningsrutinerna till högre studier har betydelse för om eleverna läser universitets- eller högskolekurser eller inte. Samtidigt kan det vara relevant att fundera över om de mest talangfulla studenterna behöver hjälp att ta sig till högskolan. Det är inte självklart att alla spets elever vill läsa på universitet eller högskola under gymnasietiden, att en termin frigörs för högre studier kan komma att innebära en ofrivillig sabbatstermin för vissa elever. Det är svårt att samordna scheman så att inte eleverna som läser högskolekurser samtidigt är schemalagda på gymnasiet. Såväl gymnasielärare som kontaktpersoner på universitet eller högskolor är tveksamma till värdet av att läsa universitets eller högskolekurser under gymnasietiden. Det finns flera som menar att ämnet kan få djup och bredd på gymnasieskolan, vilket skulle bespara eleverna olika praktiska problem och stressmoment under gymnasietiden.

6.4 Förslag till riktlinjer för kommande utvärderingar

Kommande utvärderingar kan anta en jämförande karaktär i och med att ytterligare en årskurs elever avslutar sina gymnasiestudier våren 2013. Det finns också möjlighet att jämföra erfarenheter från de gymnasiala spetsutbildningarna med försöket med spetsutbildningar på grundskolans högre stadier. Exempelvis kan urvalsprocesser, rekryteringsprocesser och organisation av utbildningarna jämföras.

Samtidigt som kommande utvärdering av de gymnasiala spetsutbildningarna kan ha summativa och jämförande inslag, finns även möjligheter till fortsatt formativ utvärdering. Exempelvis kan en analys genomföras av eleverna i den första årskullen som avslutade sina gymnasiestudier. En sådan analys kan fokusera på vad eleverna gör efter sina gymnasiestudier, om de studerar vidare eller gör något annat. I de fall eleverna valt vidare studier kan man undersöka om de fortsätter inom spetsområdet. Denna fråga är intressant då det i 2012 års utvärdering framkommer att flera elever är öppna för att byta inriktning på sina studier.

En annan intressant fråga är hur spets eleverna klarar av högre studier. Klarar de sig bättre, lika bra eller till och med sämre än andra studenter som läst traditionella gymnasieprogram? En vidare utvärdering av den första årskullen som avslutat spetsutbildningen är formativ eftersom den kan ge viktig information för fortsatt utformning av spetsutbildningar. Den är också formativ då utfallet av spetsutbildningarna, det vill säga effekter för spets elevernas prestationer, bör fortsätta att mätas även längre fram. För att kunna uttala sig om utfall kan till exempel de två första årskullarnas högskole- och universitetsresultat studeras. Det finns även möjlighet att undersöka hur spets eleverna klarar sig i yrkeslivet.

På liknande sätt kan formativa och summativa utvärderingar göras av effekterna på spetsgymnasierna och de deltagande lärosätena. Här kan man fortsätta att undersöka vilka eventuella effekter utbildningarna haft på övrig gymnasieverksamhet och på lärosätenas verksamhet.

I kommande utvärderingar måste man fortsatt ta hänsyn till spetsutbildningarnas skilda inriktningar (NV kontra HUM/SAM) och karaktären på skolornas samarbeten med universitet och högskolor och utröna mer om varför elever i så olika omfattning läst högskolekurser, och då i så olika former.

Källförteckning

Tryckta

- Almqvist, Roland (2006) *New public management. NPM om konkurrensutsättning, kontakt och kontroll*, Malmö: Liber.
- Bartholdsson, Kerstin & Johansson, Hanna Sofia (2011) *En utvärdering av försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar 2010/2011*, Stockholm: Skolverket.
- Bartholdsson, Kerstin & Johansson, Hanna Sofia (2010) *En utvärdering av försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar 2009/2010*, Stockholm: Skolverket.
- Bäck, Henry och Torbjörn Larsson (2006) *Den svenska politiken. Struktur, processer och resultat*, Malmö: Liber AB.
- Ekholm, Mats och Anders Fransson (1994) *Praktisk intervjuteknik*, Stockholm: Norstedts.
- Förordning (2008:793) om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning (utfärdad 2008-10-02).
- Förordning (2011:355) om försöksverksamhet med riksrekryterande spetsutbildning i grundskolans högre årskurser (utfärdad 2011-03-31).
- Holme, Idar Magne och Bernt Krohn Solvang (1991) *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*, Lund: Studentlitteratur.
- Jerkedal, Åke (2001) (andra upplagan) *Utvärdering – steg för steg. Om projekt- och programbedömning*, Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Johansson, Hanna Sofia (2010) *En andra chans? En utvärdering av Företagsprojektet vid Hjulstaskolan 2008–2010*, Stockholm: Hjulstaskolan.
- King, Lisa (2003) *Storstadssatsningen och insatserna i Rinkeby: Urvalsstrategier i retorik och praktik, Delrapport i utvärderingen av Storstadssatsningen*, Huddinge: Södertörns högskola, Working Paper 10.
- Kvale, Stienar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund: Studentlitteratur.
- Montin, Stig (2004) *Moderna kommuner*, Malmö: Liber AB.
- Sjöo, Sofia (2003) *Ungdomsinsatser i Storstadssatsningen i Stockholm: En kartläggning samt en fördjupningsstudie, Delrapport i utvärderingen av Storstadssatsningen*, Huddinge: Södertörns högskola, Working Paper 5.
- Utbildningsdepartementet (2008-10-07) Pressmeddelande: ”Spetsutbildningar från 2009”.
- Vedung, Evert (1998) *Utvärdering i politik och förvaltning*, Lund: Studentlitteratur.
- Vedung, Evert (2009) (tredje upplagan) *Utvärdering i politik och förvaltning*, Lund: Studentlitteratur.

Otryckta

- <http://www.spetsutbildningar.se/> (2010-08-29) ”Spetsutbildningar”.
- <http://www.skolverket.se/> 2011-08-19.
- <http://www.mittag-leffler.se/> A Nordic institute for research in mathematics (2012-08-06).
- <http://fogis.se/fotboll-i-skolan/fotboll-i-gymnasieskolan/nationella-idrottsutbildningar-fotboll/2012-08-14>.

Bilagor

Bilaga 1: Intervjuguide elever

Bilaga 2: Intervjuguide skolpersonal

Bilaga 3: Intervjuguide lärosätesrepresentanter

Bilaga 4: Elevenkät

Bilaga 1: INTERVJUGUIDE ELEVER

Bakgrundsfrågor

Datum:

Skola:

Spetsinriktning:

Namn:

Bor på, flyttat till eller pendlar till studieorten:

Allmänna frågor om upplevelsen av att gå en spetsutbildning

- Hur skulle du vilja beskriva din gymnasietid med avseende på:
 - skolan som helhet?
 - trivsel i allmänhet?
 - kamratskap?
- Vad har du uppfattat är det speciella med att en gymnasieutbildning är en spetsutbildning?
- Vad betyder det för dig att gå just en spetsutbildning?
- Vilka personliga egenskaper tror du är viktigast för att få ut något av den intensiva satsningen på ett ämne eller ett ämnesområde som spetsutbildningen är, eller är tänkt att vara:
 - intresse för spetsämnet/området?
 - talang eller begåvning?
- Vad betyder inställningen till studierna för vad man får ut av dem med avseende på:
 - intresse för spetsämnet/området?
 - talang eller begåvning?
- Har den egna ambitionsnivån, hur mycket tid man är beredd att satsa, betydelse för studieresultatet:
 - för egen del?
 - för elever i allmänhet?
 - för elever i din klass?
 - om man just går en spetsutbildning?
- Tror du att det har varit bra för din utveckling att gå just en spetsutbildning i stället för ett vanligt gymnasieprogram?
 - Hur, på vilket sätt?
- Vad har det betytt för dig att få koncentrera dig på ditt intresseområde under gymnasietiden?
- Om du sammanfattar hela din gymnasietid, vad har varit bra och mindre bra?
- Har du upplevt något oväntat i utbildningen som du inte hade räknat med och som du upplevt som problematisk i något avseende?

Prestationer och kunskapsutveckling

- Hur upplever du att dina kunskaper i allmänhet har utvecklats i förhållande till:
 - dina ämneskunskaper på högstadiet?
 - vad du förväntade dig när du påbörjade spetsutbildningen?
 - när du gick ut årskurs 1 i gymnasiet?
- Hur upplever du att dina kunskaper i spetsämnet har utvecklats i förhållande till:
 - dina ämneskunskaper på högstadiet?
 - vad du förväntade dig när du påbörjade spetsutbildningen?
 - när du gick ut årskurs 1 i gymnasiet?
- Om du tänker tillbaka på urvalsförfarandet (intervju, prov, personligt brev med mera) när du sökte till spetsutbildningen, upplever du att förfarandet var det rätta för att kunna bedöma om en elev skulle klara spetskraven?

Utbildningens kvalitet

- Känner du att du har fått något värdefullt med dig från gymnasiet som är en *speciell* styrka i spetsämnet/området?
 - Hur vill du beskriva denna styrka?
 - Vad är det i spetsutbildningen som har gett dig denna ämnesmässiga styrka?
- Tycker du att du fått chans att få ett stort, omfattande kunnande inom ämnet/området?
 - Har du fått chans att fylla kunskapsluckor efterhand?
 - Har något viktigt lämnats utanför, tycker du?
- I vilken grad tycker du att du har fått ett ämneskunnande med ”akademiskt” djup?
- Har det varit viktigt för dig att kunna specialisera dig på ett speciellt område inom ämnet/området?
 - Vilket?
 - Har du fått chans att göra den specialiseringen?
 - Varför/varför inte?
- Vad är det som inte har hänt beträffande din utveckling i spetsämnet/området som du hade förväntat dig/önskat skulle hända?
- Tycker du att skolan har satsat tillräckliga resurser på din klass spetsutbildning? Tänk på lärartid, utrustning, studiebesök och sådant.
- Om du ser på hur lärarna undervisar i å ena sidan spetsämnet/området, å andra sidan de andra ämnen som du haft, hur har det skiljt sig vad gäller:
 - lärarnas inställning, deras ambitioner kring er utbildning och vilja att öppna möjligheter för er att utvecklas?
 - kraven som lärarna ställer?
 - lärarnas sätt att arbeta, till exempel när du tänker på deras pedagogiska skicklighet?
 - lärarnas förmåga och metoder att bedöma kunskaper?
- Hur uppfattar du dina lärare och deras kunnande och kompetens:
 - i spetsämnet/området?
 - i andra ämnen?
- Tycker du att lärarna har utnyttjat vad eleverna i klassen faktiskt kan och är beredda att jobba för?
 - Vad lärarna har gjort bra, mindre bra?
 - Variation i undervisningsformer och pedagogiska metoder/grepp
 - Utmana eleverna på ett stimulerande sätt
- Upplever du att det varit skillnad mellan undervisningen som getts av skolans egna lärare och den som universitetslärarna har gett?
 - Vilken?

Samverkan med universitet och högskola

- I vilken utsträckning har du erbjudits att läsa kurser på universitet/högskola?
 - Har du erbjudits att delta i andra aktiviteter på universitet/högskola?
 - Har även andra klasser på din skola erbjudits (samma) universitets/högskolekurser?
- I vilken utsträckning har du utnyttjat möjligheten att läsa högskolekurser?
- Hur vill du karaktärisera utbudet av högskolekurser med avseende på:
 - kvalitet – litteratur och undervisningsmaterial, föreläsningar etcetera?
 - har kurserna representerat en ämnesmässig bredd där du kunnat välja inriktning?
 - har kursutbudet gett möjligheter att steg för steg fördjupa ditt kunnande?
- Hur väl anpassade har högskolekurserna varit för er spets elever utifrån:
 - svårighetsgrad?
 - omfattning/inriktning?
 - Studietakt?
- Hur har du upplevt universitetskurserna:
 - kunskapsmässigt?
 - tidsmässigt (för tidigt/sent i utbildningen)?

- Vad tycker du om ordningen i hur innehållet i spetsämnet/området har lärts ut, om du ser på både de egentliga gymnasiekurserna och högskole-/universitetskurserna?
- Har kunskaperna förmedlats i lagom takt?
- Hur många högskolepoäng har du tagit?
- Har du upplevt några problem i samarbetet mellan skolan och lärosätet:
 - praktiskt-administrativt?
 - kursutbud – vad du kunnat välja?
 - examination för och registrering av högskolepoäng [i den mån poäng faktiskt registreras]?
- Tycker du att högskolekurserna har gett vad du hade förväntat dig i utbildningen?
- Räknar du med att tillgodoräkna dig dina avklarade kurspoäng när du eventuellt börjar dina universitetsstudier?
- Vad borde kunna göras bättre?

Attityder och framtidsplaner

- Berätta lite om dina framtidsplaner!
- Kommer du att studera vidare:
 - inom spetsämnet/området?
 - annan utbildning, i så fall vad?
- Tror du att det påverkar dina framtida (yrkes)val att du har läst högskolekurser redan under gymnasietiden?
- Upplever du att det nätverk/de kontakter du fått genom högskolekurserna påverkar dina framtida studieval?

Bilaga 2: INTERVJUGUIDE SKOLPERSONAL

Bakgrundsfrågor

Datum:

Skola:

Spetsinriktning:

Namn och titel/funktion på spetsutbildningen/skolan informanterna har:

Allmänna frågor om den pågående spetsutbildningen

[De kursiverade frågorna nedan ställs bara om inte uppgifterna redan lämnats skriftligt]

- *Hur många elever läser för närvarande de olika årskurserna på er spetsutbildning?*
 - *Antagna 2011 (årskurs 1)*
 - *Antagna 2010 (årskurs 2)*
 - *Antagna 2009 (årskurs 3)*
- *Hur är könsfördelningen i de olika årskurserna?*
 - *Årskurs 1*
 - *Årskurs 2*
 - *Årskurs 3*
- *Hur många elever har flyttat eller börjat veckopendla till respektive pendlar till studieorten för att läsa spetsutbildningen?*
 - *Inför eller under årskurs 1*
 - *Inför eller under årskurs 2*
 - *Inför eller under årskurs 3*
- *Hur många elever dagpendlar till studieorten för att läsa spetsutbildningen?*
 - *Årskurs 1*
 - *Årskurs 2*
 - *Årskurs 3*
- *Har någon elev avbrutit sina studier under läsåret 2011/12?*
 - *Årskurs 1*
 - *Årskurs 2*
 - *Årskurs 3*
- *Hur många elever sökte till spetsutbildningen hösten 2009?*
- *Hur många elever sökte till spetsutbildningen hösten 2011?*
- *Hur många elever påbörjade utbildningen 2011?*

- Om ni tänker tillbaka på urvalsförfarandet (intervju, prov, personligt brev med mera) som användes när de elever som nu går i årskurs tre antogs till spetsutbildningen, upplever ni att detta förfarande var det rätta för att kunna bedöma om en elev skulle klara utbildningskraven?
 - Vilka urvalsmetoder har använts?
 - Har lågt söktryck eller liten klass påverkat utbildningen?
 - Om ja hur då?
- Har antagningsförfarandet ändrats sedan 2009?
 - Om ja, hur har antagningsförfarandet förändrats?

Utbildningens kvalitet

- Sedan försöksverksamheten inleddes hos er, hur har spetsutbildningen utvecklats beträffande:
 - ämnesinnehåll man fokuserat på, hur man velat profilera utbildningen, vilka kursplaner (motsvarande) som har använts?
 - hur undervisningen planerats/lagts upp, hur fristående från andra program den varit?
 - hur stora (extra) resurser som satsats på spetsutbildningen – lärare, material, litteratur, studiebesök med mera?

- hur stor variation och flexibilitet i undervisningsformerna som funnits?
- metoder att skapa en stimulerande lärandemiljö för elever med speciellt intresse och stor talang inom ett specifikt ämnesområde?
- bredden och variationen i sätten för elever att redovisa kunskap och färdigheter – hur väl har dessa anpassats till spetsklassen, generellt såväl som till enskilda elever?
- bredden och variationen i sätten att bedöma elevers kunskaper?
- organisationen av utbildningen (schemaadministration, samläsning med andra klasser, ansvarsfördelning bland lärare och administrativ personal, administrativa resurser, kringuppgifter, marknadsföring med mera)?
- lärares akademiska bakgrund, kompetens och fortbildning – lärarerekrytering?
- Hur förhåller sig utvecklingen för spetsutbildning i dessa olika aspekter till den generella utvecklingen av undervisningen på denna skola (och i spetsklassens jämförelseklasser)?
- Vilka lärdomar har ni dragit och drar ni nu kring spetsutbildningen?
 - Vad skulle ni vilja förändra?
 - Vilka förändringar är planerade och vad är beslutat?

Prestationer och kunskapsutveckling

- Hur bedömer ni att elevernas kunskaper och resultat inom spetsområdet har utvecklats:
 - jämfört med när eleverna påbörjade spetsutbildningen?
 - jämfört med elevernas utveckling under det första året på spetsutbildningen?
 - i jämförelse med andra elever på motsvarande program?
- Vad tror ni det har betytt för eleverna att få koncentrera sig på sitt intresseområde under gymnasietiden?
- I vilken mån har det varit möjligt att låta eleverna specialisera sig inom spetsämnet?
 - Vad har eleverna efterfrågat härvidlag?
- Vilken betydelse tror ni att elevens intresse för ämnet haft i förhållande till elevens talang/fallenhet för ämnet när det gäller hur deras kunskaper utvecklats?

Samverkan med universitet och högskola

- I vilken utsträckning har eleverna erbjudits att läsa högskolekurser?
- I vilken utsträckning har eleverna utnyttjat möjligheten att läsa högskolekurser?
- Har eleverna erbjudits andra aktiviteter på universitetet/högskolan än att läsa kurser (seminarieserier, laborationer, biblioteksresurser eller annat)?
- Har elever i andra klasser än spetsklassen erbjudits att läsa högskolekurser?
- Hur har eleverna tillgodogjort sig högskolekurserna:
 - kunskapsmässigt?
 - högskolepoäng?
- Har högskolekurserna legat rätt tidsmässigt jämfört med gymnasieskolans undervisning?
- Hur vill du karaktärisera utbudet av högskolekurser med avseende på;
 - kvalitet – lärares förmåga att förmedla kunskap och guida genom kunskapsprocessen; hur genomtänkt anvisning av litteratur och andra läromedel varit; hur väl uppgifter och examinationer utformats, hur relevanta kraven på eleverna varit
 - det undervisade ämnesområdets innehållsliga omfattning/avgränsning å ena sidan, undervisningens sätt att träna en analytiskt, självständig och ingående förståelse av ämnet å den andra – en ”akademisk kvalitet”?
 - en variation i utbudet som svarar mot elevgruppens nivå men även mot individuella intressen (valmöjligheter)?
- Hur väl anpassade för spets eleverna har högskolekurserna varit utifrån:
 - elevernas generella kunskapsnivå och förmåga att tillgodogöra sig undervisning som bygger på föreläsningar och självstudier?
 - kursernas svårighetsgrad och studietakten de krävt?
- Har ni upplevt några problem i samarbetet mellan skolan och lärosätet?
 - praktiskt-administrativt?

- kursutbudet som föreslagits/erbjudits?
- examination och registrering av högskolepoäng?
- Vad skulle kunna göras bättre?

Gymnasiereformen

- Har ni någon uppfattning om huruvida gymnasiereformens nya utbildningar påverkade intresset för och söktrycket till spetsutbildningen höstterminen 2011 med avseende på både hur eleverna tänkte inför valet av gymnasieprogram – sökstrategier – och faktiska gymnasieval?
- Hur har förutsättningarna att bedriva spetsutbildning påverkats av gymnasiereformen?

Attityder och framtidsplaner

- Vad tror ni att eleverna som nu slutar trean kommer att göra i höst?
- Tror ni att de kommer att studera vidare?
 - Inom spetsämnet?
 - Annan utbildning, i så fall vad?
- Tror ni att det påverkar deras framtida (yrkes)val att de har läst högskolekurser redan under gymnasietiden?
- Tror ni att det nätverk/de kontakter du fått genom högskolekurserna påverkar deras framtida studieval?

Bilaga 3: INTERVJUGUIDE LÄROSÄTESREPRESENTANTER

Bakgrundsinformation

Datum:

Lärosäte:

Institution:

Informant:

Befattning:

Bakgrundsfrågor för de som inte intervjuades 2011

- Vilken institution/avdelning arbetar du på?
 - Vilket ämne/n är det som samarbetar med spetsutbildningen på ditt lärosäte?
- Vem tog initiativet till att delta i försöket med spetsutbildningen?
 - Vad var det som gjorde att din institution/avdelning ville delta i försöket med spetsutbildningar?
 - Fanns ett samarbete tidigare?
 - Om det fanns samarbete tidigare, har samarbetet utvecklats/förändrats i och med spetsutbildningen?
- Hur gick diskussionen angående att bifalla förfrågan om att samarbeta med ett spetsgymnasium?
 - Argument för och emot ett samarbete?
- Har ert universitet/institutionen/avdelning stöttat etableringen av er spetsutbildning?
 - Har din institution/avdelningen satsat ekonomiska resurser på spetsutbildningen?
 - Får du som kontaktperson ersättning i tid eller pengar för ditt arbete med spetsutbildningen?

Frågor till samtliga intervjupersoner

- Hur är ert samarbete med spetsgymnasiet organiserat?
 - Bygger samarbetet på kontinuerliga kontakter mellan gymnasiet och lärosätet?
 - Bygger samarbetet på informella kontakter mellan kollegor?
 - Finns avtal/kontrakt mellan gymnasiet/kommunen och lärosätet?
 - Erbjuder ni spets eleverna något annat än kurser?
 - Hur många spets elever har läst kurser hos er?
 - Vilken form av samordning mellan spetsgymnasium och lärosätet skulle behövas för att få:
 - logik i studiegången (exempelvis så att grundkurser i huvudspåret finns med och inte bara specialkurser)?
 - vara praktiskt möjligt att schemalägga (med tanke på att de flesta elever läser gymnasiekurser samtidigt)?
 - Vad tror ni det beror på att inte alla spets elever läser universitets/högskolekurser?
 - Finns det sätt att få fler spets elever att läsa universitets-/högskolekurser?
- 1) Hur finansieras spets elevernas utbildning? Får lärosätet ersättning för sitt arbete?
 - 2) Har det varit möjligt för eleverna att tillgodogöra sig kurserna och annan utbildning, dels kunskapsmässigt, dels i högskolepoäng? (*Dvs kan de tillgodogöra sig utbildningen?*)
 - 3) Hur upplever ni på lärosätet att samarbetet fungerar (administrativt/regelverk med mera) när det gäller spetsutbildningen?
 - 4) Varför tror du att spetsutbildningarna rent generellt har svårt att rekrytera elever?
 - 5) Hur bedömer du att spets elevernas kunskapsutveckling varit?
 - 6) Har högskolekurserna legat rätt tidsmässigt i förhållande till gymnasiekurserna?
 - 7) Tror du att spets eleverna kommer att fortsätta studera inom spetsämnet/området?

Bilaga 4: ELEVENKÄT

GÖTEBORGS UNIVERSITET
FÖRVALTNINGSHÖGSKOLAN

Skolverket

Enkät till dig som går ut en spetsutbildning våren 2012

År 2008 beslutade regeringen att starta försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning (Förordning 2008:793). Det beslutades också att försöksverksamheten ska följas upp varje år och utvärderas med avseende på omfattning och genomförande.

Du får denna enkät för att du är en av dem som valt en utbildning som ingår i försöksverksamheten. I frågeformuläret kommer du att finna frågor som behandlar bland annat dina åsikter om och erfarenheter av den gymnasiala spetsutbildningen. Svaren kommer att bearbetas helt anonymt och redovisas som siffror i tabeller i en utvärderingsrapport. Vad någon enskild person har svarat kommer **aldrig** att framgå.

I de flesta fall besvarar du frågorna med ett kryss i en ruta. Ibland vill vi att du svarar med egna ord och i de fallen finns plats att skriva på.

Vi hoppas att du vill delta i undersökningen genom att besvara frågorna och lämna tillbaka frågeformuläret senare under dagen. Du hjälper oss bäst genom att svara genomtänkt och ärligt på frågorna!

Med vänliga hälsningar

Johan Linder
Projektledare
Skolverket
08-5273 3308

Kerstin Bartholdsson
fil dr, forskare
Göteborgs universitet
031-7861588

Pär Bendz
fil lic, utredare

Hanna Sofia Johansson
fil dr, utredare

Om du kryssat en ruta eller skrivit ett svar vid en pil (→), gå vidare eller hoppa vidare såsom anges!

1. Är du....?

- man ⁽¹⁾
- kvinna ⁽²⁾

2. Har du erbjudits att gå kurser i spetsämnet på högskole-/universitetsnivå, d v s kurser som kan ge högskolepoäng, under gymnasietiden?

- ja ⁽¹⁾ → **gå till nästa fråga (3a)**
- nej ⁽²⁾ → **hoppa till fråga 4**

3a. Vilka kurser på högskole-/universitetsnivå, d v s kurser som kan ge högskolepoäng, kommer du att ha tagit under gymnasietiden fram tills du slutar gymnasiet i vår?

.....

.....

3b. Hur många högskolepoäng motsvaras dessa kurser av? hp

4. Vad av nedanstående stämmer bäst in på dig? Med "resultat" menas hur du bedömts i gymnasiekurserna på prov, redovisningar, inlämningar, laborationer etc. *Kryssa bara i en ruta!*

- Under gymnasiet har mina resultat i spetsämnet/ämnena legat kvar på ungefär samma nivå
- Under gymnasiet har jag förbättrat mig vad beträffar resultat i spetsämnet/ämnena ⁽²⁾
- Under gymnasiet har jag försämrat mig vad beträffar resultat i spetsämnet/ämnena ⁽³⁾
- Annat svar/kommentar: ⁽⁴⁾

5. Vad stämmer bäst in på dig? *Kryssa bara i en ruta!*

- Under gymnasiet har mina betyg i spetsämnet/ämnena legat kvar på ungefär samma nivå ⁽¹⁾
- Under gymnasiet har jag höjt mina betyg i spetsämnet/ämnena ⁽²⁾
- Under gymnasiet har jag sänkt mina betyg i spetsämnet/ämnena ⁽³⁾
- Annat svar/kommentar: ⁽⁴⁾

6. Funderar du på att studera vidare på högskola/universitet efter gymnasiet?

- Ja ⁽¹⁾ → **gå till nästa fråga (7)**
- Nej ⁽²⁾ → **hoppa till fråga 9**
- Vet ej ⁽³⁾ → **hoppa till fråga 9**

7. Inom vilket ämnesområde funderar du att studera på universitet/högskola?

- Inom mitt spetsområde ⁽¹⁾
- Inom annat område, nämligen: ⁽²⁾
- Vet ej ⁽³⁾

8. Kommer du att söka till högskolan eller universitetet redan till hösten (ht -12)?

- Ja ⁽¹⁾ → **hoppa till fråga 10**

- Nej ⁽²⁾ → **gå till nästa fråga (9)**
- Vet ej ⁽³⁾ → **gå till nästa fråga (9)**

9. Beskriv kort vad du har för framtidsplaner! Berätta framför allt något om och hur du vill kunna studera och/eller arbeta inom ditt spetsämnesområde.

.....

.....

.....

10. Hur har studietakten i spetsämnet/ämnena varit för dig under gymnasiet?

- För långsam – jag kunde ha utvecklats snabbare i spetsämnet/ämnena ⁽¹⁾
- Lagom – mina kunskaper och färdigheter har växt ungefär i takt med undervisningen ⁽²⁾
- För snabb – jag har haft svårt att hänga med i undervisningen ⁽³⁾

11. Hur har svårighetsgraden varit i spetsämnet/ämnena?

- Studierna har varit för svåra för mig ⁽¹⁾
- Studierna har varit lagom svåra för mig ⁽²⁾
- Studierna har varit för lätta för mig ⁽³⁾

12. Hur stor talang har du för spetsämnet/ämnena, skulle du vilja säga?

- Min talang för ämnet/ämnena är inte större än genomsnittlig ⁽¹⁾
- Jag har en ganska stor talang för ämnet/ämnena ⁽²⁾
- Jag har en mycket stor talang för ämnet/ämnena ⁽³⁾

13. I vilken grad tycker du att du har fått använda och visa din talang i dina studier i spetsämnet/ämnena?

- I mycket hög grad ⁽¹⁾
- I ganska hög grad ⁽²⁾
- I ganska liten grad ⁽³⁾
- I mycket liten grad eller inte alls ⁽⁴⁾

14. Beskriv några positiva erfarenheter du har av dina studier i spetsämnet/ämnena!

.....

.....

.....

15. Beskriv några negativa erfarenheter du har av dina studier i spetsämnet/ämnena!

.....

.....

16. Hur väl stämmer dessa påståenden för dig? Sätt ett kryss för varje påstående!

	Stämmer helt	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer inte alls	Ingen åsikt
Under gymnasiet har jag kunnat gå framåt i spetsämnet (el. spetsämnena) så mycket som jag hade hoppats kunna göra <small>16.1</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Jag har <u>inte</u> fått tillräcklig möjlighet att fördjupa mig i spetsämnet <small>16.2</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Jag har utmanats att använda hela min intellektuella förmåga i mina studier i spetsämnet <small>16.3</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Lärarna i spetsämnet bör ställa högre krav på oss elever <small>16.4</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Skolan och lärarna har verkligen velat att spetsutbildningen skall ge något som inte andra program ger	☐	☐	☐	☐	☐
Kurserna i spetsämnet har följt på varandra på ett bra, logiskt sätt <small>16.6</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Jag har inte alls fått chans att visa vad jag går för i spetsämnet <small>16.7</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Mitt intresse för spetsämnet har minskat under gymnasiet <small>6.8</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Jag har känt stor press att prestera väl i spetsämnet <small>16.9</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Det organisatoriska och praktiska kring spetsutbildningen fungerar bra <small>6.10</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Jag har stor lust att fortsätta studera inom spetsämnet <small>16.11</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Det är viktigt för mig att få bra betyg i spetsämnet <small>16.12</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Undervisningen i spetsämnet har varit stimulerande <small>16.13</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Min klass håller troligen inte högre nivå i spetsämnet än andra 3:or som läser ämnet <small>16.14</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Jag upplever stor betygskonkurrens på spetsutbildningen <small>16.15</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Lärarna i spetsämnet har anpassat sin undervisning till klassen på ett bra sätt <small>16.16</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Jag tror inte mina studier i spetsämnet kommer att ha betydelse för mitt framtida yrkesliv <small>16.17</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Mina lärare i spetsämnet är kunniga i sina områden <small>16.18</small>	☐	☐	☐	☐	☐
Jag rekommenderar gärna en kompis att söka till denna spetsutbildning <small>16.19</small>	☐	☐	☐	☐	☐

Tack för din värdefulla medverkan!

